

RAMON ORDEIG I MATA

ELS ORÍGENS HISTÒRICS DE VIC

OSONA A LA BUZACA / 1

RAMON ORDEIG I MATA

**ELS ORÍGENS
HISTÒRICS DE VIC**

(SEGLES VIII - X)

**PUBLICACIONS DEL PATRONAT D'ESTUDIS AUSONENCS
VIC**

DIRIGEIXEN LA COL·LECCIÓ:

JOAQUIM ESPONA I ARUMÍ
ASSUMPTA FARGAS I RIERA
RAMON ORDEIG I MATA
RAMON POU I RIUS

Primera edició: abril de 1981

Segona edició: setembre de 1983

© Ramon Ordeig i Mata

Aquesta edició, incloent-hi el disseny de la coberta, és propietat del Patronat d'Estudis Ausonencs.

Administració: Biblioteca Episcopal, c. Santa Maria, 1 - VIC.

Dipòsit legal: B. 12.789 - 1981

ISBN: 84-600-2212-9

Imprès a: Impremta Planàs - Sant Hipòlit de Voltregà.

*Al meu pare,
vigatà de naixement i de cor.*

Introducció

La invasió sarraïna significà per al país, i molt particularment per a la ciutat d'Osona, una profunda escissió entre dues èpoques, l'antiga i la medieval¹. Fou, en efecte, com a conseqüència de l'embranchida musulmana i les seves seqüeles que es produí la vertadera enfonsada de les estructures d'època romana. Això no és contradictori pel fet que, en l'obra de reconquesta, hi hagués el propòsit manifest de restaurar les institucions al seu estat primigeni, el d'abans del desgavell, cosa que, d'altra banda, només s'aconseguí de realitzar en part².

Osona sucumbí en l'escomesa i restà prostrada en un estat ruïnós. Quan, al cap de més d'una centúria i mitja, amb el parèntesi d'uns anys de revifalla, el comte Guifré el Pelós emprengué la restauració del comtat i de la diòcesi, la desfeta de l'antiga ciutat imposà la fundació d'una nova població per a l'establiment de la seu d'ambdues circumscripcions, especialment de l'episcopal. Prou que el record de la vella i l'anhel de veure-la ressorgir algun dia feren concebre el nou vilatge com un simple raval o *vicus* d'aquella, però la mateixa pervivència de l'epítet Vic per a designar la ciutat que s'hi desenvolupà després ens demostra que el projecte de restablir-ho tot a l'estat antic es pogué complir només d'una manera parcial. Així de pregon fou l'esvoranc que causà la irrupció d'aquells guerrers meridionals.

L'estrall causat per aquell esdeveniment condiciona alhora la nostra pròpia historiografia, car, en desaparèixer els fons documentals antics i restar només un repertori de textos molt migrat,³ fa que l'estudi de l'època pre-sarraïna sigui més competència dels arqueòlegs que no pas dels historiadors.

Així, doncs, crec que es justifica el títol del llibre. En parlar dels orígens històrics de Vic no em refereixo pas a aquella gènesi més remota de la ciutat d'Ausa, que cau

dins el camp de l'arqueologia. En rigor, és veritat, Ausa —que no pas Vic— entra molt abans en el camp de la història, si per a això són suficients els esporàdics esments que en fan textos i inscripcions d'època romana i visigòtica.⁴ S'ha d'esperar, però, fins a la fundació de Vic, vers el 879, per tal de disposar d'un corpus de documentació, consistent i continuat, que permeti de refer la història local. És en aquest sentit que qualifico d'històrics aquests orígens.

No obstant, com que aquests vénen condicionats pel període immediatament anterior, el qual té el seu punt de partença en la invasió musulmana, l'incloc també en el meu estudi, del qual constitueix com un capítol preliminar, necessari per a entendre els altres. Resulta una època obscura, i encara més pel que fa al territori osonenc, per les poques dades que en resten, i que s'allargassa uns cent seixanta anys. Per l'altre cap, estenc la meva síntesi fins a l'any 1000, quan es clou el primer mil·lenari, de manera que en aquest segon període, que constitueix la base del llibre, abasto un espai de cent vint anys.

FONTS

Són comptades les referències que poden recollir-se en els textos coetanis als fets, les quals consisteixen, sobretot, en fragments dels annals reials i de les cròniques biogràfiques dels reis carolingis que, a voltes, fan esment del procés de la reconquesta al nostre país. Poques i concises, aquestes dades són, pràcticament, les úniques que ens permeten d'entreveure el període abastat pel primer capítol. Són fonamentals les notícies que forneix la *Vita Ludovici* d'un cronista anònim, anomenat l'Astrònom per la seva afeció als fenòmens astronòmics, la qual abraça el període del 769 al 840.

Per a l'època següent, les fonts principals són ja les documentals, per bé que també els textos de caire historiogràfic ens donen alguna informació. Per sort, als arxius de la catedral de Vic s'han conservat, cosa verta-

derament excepcional, uns 650 documents datats entre els anys 879 i 1000. Naturalment, en formar part d'una institució d'àmbit molt més ampli que el municipal de Vic, molts d'aquests documents fan referència a d'altres poblacions de la diòcesi. Tot i això, n'hi ha una bona proporció que al·ludeix al terme de Vic. Actualment tota aquesta documentació, transcrita anys enrera pel doctor Eduard Junyent, va apareixent publicada en fascicles.⁵ Els documents papals, recollits ja en l'obra de Philippe Jaffé-Watenbach, han estat estudiats i editats per Agustín Millares i Paul Kehr. Els preceptes reials ho han estat pel vigatà Ramon d'Abadal i Robert-Henri Bautier, aquest pel que fa als del rei Odó.

Alguns documents s'han conservat a l'arxiu comtal de Barcelona, integrat avui en l'arxiu de la Corona d'Aragó.⁶ El fons més antic d'aquest arxiu, corresponent als segles IX i X, ha estat estudiat i editat per Frederic Udina. La documentació que havia passat a formar part del cartulari de l'arxiu, intitulat *Liber feudorum maior*, ha estat publicada per Francesc Miquel.

Ultra els esmentats, hi ha encara força documents més, anteriors a l'any 1000, esparsos en els mateixos arxius de la catedral vigatana i en d'altres arxius de Catalunya i fins i tot de fora, que acostumen a ésser còpies d'erudits dels segles XVII-XIX. Per a veure editat tot el conjunt, hom haurà d'esperar la publicació dels volums corresponents al comtat d'Osona de l'obra intitulada «Catalunya carolíngia», iniciada per Ramon d'Abadal i continuada per un equip de medievalistes d'arreu de Catalunya.

No s'ha dut a terme encara una campanya sistemàtica d'excavacions arqueològiques que, tot i les dificultats que presenta per la sobreposició de poblament, podria revelar punts foscos i reomplir llacunes de la documentació existent. Es conserven, no obstant, al Museu Episcopal i a la catedral de Vic algunes peces arqueològiques que són vertaderes fonts per al coneixement de l'època.⁷

A continuació dono la referència bibliogràfica de les fonts que han estat editades, de les quals faig constar

només les de més interès; de les altres en donaré la referència en nota, d'acord amb l'ús que en faci.

ABADAL, Ramon d': *Catalunya carolíngia: II. Els diplomes carolíngis a Catalunya*, Barcelona. 1926-1952.

Annales Regni Francorum. Editats per KURZE, F.: *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*, Hannover 1895.

ASTRÒNOM: *Vita Hludovici Pii*. Editat per MIGNE, J. P.: *Patrologiae cursus completus*, CIV, París 1864, cols. 927-980.

BAUTIER, Robert-Henri: *Recueil des Actes d'Eudes, roi de France (888-898)*, París 1967.

JAFFÉ-WATENBACH, Philippus: *Regesta Pontificum Romanorum a condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, en edició de Löwenfeld, Leipzig 1885-1888 (= J. L.).

JUNYENT, Eduard: *Diplomatari de la catedral de Vic. Segles IX-X*, Vic 1980 (fascicle 1).

KEHR, Paul: *Die ältesten Papsturkunden Spaniens. Erläutert und reproduziert*, Berlín 1926.

KEHR, Paul: *Pontificum Romanorum documenta papyracea*, Berlín 1926.

MILLARES CARLO, Agustín: *Documentos pontificios en papiro de archivos catalanes*, Madrid 1918.

MIQUEL, Francisco: *Liber Feudorum Maior*, Barcelona 1945-1947.

RICHER: *Histoire de France (888-995)*, París² 1964-1967.

UDINA, Federico: *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona 1951.

BIBLIOGRAFIA

A més de les fonts suara esmentades, existeix un repertori bibliogràfic que cobreix bona part dels aspectes tractats en aquest llibre. Algunes obres han estat superades pels avenços que han representat estudis posteriors; no obstant, no per això les deixo de banda, car són testimoni d'un estadi de la nostra historiografia i, al

costat d'errors manifestos, contenen sempre quelcom d'interès. Algunes teories, acceptades fins ara sense discussió, he hagut de revisar-les a la llum d'obres més crítiques aparegudes últimament, les quals no permeten pas de seguir-les sostenint. Així, en el cas de la senyoria jurisdiccional dels bisbes vigatans.

Per a d'altres parts d'aquest estudi, en canvi, no existeix cap referència bibliogràfica. En aquests casos, m'ha calgut, no pas sense una certa gosadia, sollar terreny verge, valent-me exclusivament d'una interpretació personal de les fonts.

No he pas exclòs, ans al contrari, tota aquella bibliografia que, abastant temps o espais més amplis, ens donen el context, i a voltes fins i tot la clau, del període, els esdeveniments, els personatges o la població que són objecte d'aquesta obra. Només en una petita part, però, la recullo ací; la que pot ajudar a aclarir algun aspecte concret, és indicada en la nota corresponent.

A continuació, ofereixo una bibliografia succinta, agrupant-la segons els diferents capítols en què he dividit el llibre, fora d'aquella que, per ésser de caràcter més general, els abasta tots.

General

ABADAL, Ramon d': *Els primers comtes catalans*, Barcelona² 1965.

BALARI, José: *Orígenes històrics de Catalunya*, Sant Cugat del Vallès² 1964.

BONASSIE, Pierre: *Catalunya mil anys enrera: I. Economia i societat pre-feudal*, Barcelona 1979.

COLL I ALENTORN, Miquel: *La historiografia de Catalunya en el període primitiu*, a «Estudis Romànics» III (Barcelona 1951-52), pp. 139-197.

FLÓREZ, Enrique: *España Sagrada*, XXVIII, Madrid 1774.

JUNYENT, Eduard: *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Vic 1969.

JUNYENT, Eduard: *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona 1976.

MILLÀS I VALLICROSA, Josep M.^a: *Els textos d'histo-*

riadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia, a «Quaderns d'Estudi» XIV (Barcelona 1922), pp. 125-161.

SALARICH, Joaquín: *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, Vic 1854.

VILLANUEVA, Jaime: *Viage literario a las iglesias de España*, VI-VIII, València 1821.

I. Entre els sarraïns i els francs

ABADAL, Ramon d': *La Plana de Vic en els segles VIII i IX (717-886)*, Vic 1954. Reproduït a «Dels visigots als catalans» 1, Barcelona² 1974, pp. 309-321.

CODERA, Francisco: *El godo o moro Aizón*, a «Estudios críticos de la historia árabe española» VII (Madrid 1917), pp. 201-224.

COLL I ALENTORN, Miquel: *Els successors de Vititza en la zona nord-est del domini visigòtic*, a «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras» XXXIV (Barcelona 1971-72), pp. 281-307.

MILLÀS I VALLICROSA, Josep M.^a: *La conquesta musulmana de la región pirenaica*, a «Pirineos» IV (Saragossa 1946), pp. 53-65.

SALRACH, Josep M.^a: *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*, Barcelona 1978.

WOLFF, Philippe: *Les événements de Catalogne de 798-812 et la chronologie de l'Astronome*, a «Anuario de Estudios Medievales» II (Barcelona 1965), pp. 451-458.

II. El naixement de Vic

COLL I ALENTORN, Miquel: *Osona onze segles enrera*, a «Ausa» IX (Vic 1980), pp. 77-81.

III. La vila i el seu terme

CASADEVALL, Ramon: *La capilla de Santa Eulalia de Vich*, Vic 1926.

- GUDIOL, Josep: *Iglésia de Santa Eulària de Mèrida existent a Vich*, a «Butlletí del Centre Excursionista de Vich» IV (1921-24), pp. 68-71.
- JUNYENT, Eduard: *La iglesia de la Rodona*, a «Ausa» II (1955-57), pp. 447-453.
- JUNYENT, Eduard: *El castillo de Montcada*, a «Ausa» III (1958-60), pp. 261-270.
- JUNYENT, Eduard: *La primitiva sede episcopal de Ausona*, a «Ausa» V (1964-67), pp. 8-13.
- JUNYENT, Eduard: *La catedral de Vich en el período de la reconquista*, a «Ausa» V (1964-67), pp. 121-128.
- JUNYENT, Eduard: *Evolució històrica de la urbanització de Vic*, a «Ausa» VI (1968-71), pp. 41-52.
- JUNYENT, Eduard: *L'església de Sant Sadurní*, a «Ausa» VII (1972-74), pp. 316-318.
- NADAL, Lluís B.: *Paradís*, a «Estudis Universitaris Catalans» VI (1912), pp. 328-332.
- ORDEIG, Ramon: «*Villae*», «*viae*» i «*stratae*» d'Osona, *testimonis de l'antiguitat a l'època medieval*, a «Ausa» X (1982), pp. 387-400.

IV. Els governants

- ABADAL, Ramon d': *Un gran comte de Barcelona preterit: Guifred-Borrell (879-911)*, a «Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad de Barcelona» V (1964), pp. 83-130. Reproduït a «Dels visigots als catalans» 1, Barcelona² 1974, pp. 323-362.
- BOFARULL, Próspero de: *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona 1836.
- DURAN, Juan: *El régimen municipal de Vich anterior al Decreto de Nueva Planta (889-1716)*, Vic 1957.
- ENGELS, Odilo: *Die weltliche Herrschaft des Bischofs von Ausona-Vich (889-1315)*, a «Spanische Forschungen» (Münster 1968), pp. 1-40.
- ROVIRA I SOLÀ, Manuel: *Noves dades sobre els primers vescomtes d'Osona-Cardona*, a «Ausa» IX (1980-81), pp. 249-260.

SALA MOLAS, José: *El condado de Ausona en el medioevo: II. Orígenes de las familias condales catalanas: siglos VIII-IX*, Vic 1933.

SALA MOLAS, José: *De unas relaciones entre las familias condales de Ausona, Carcasona, Razés y Tolosa en el siglo IX*, a «Ausa» II (1955-57), pp. 485-491.

VALLS TABERNER, Ferran: *La primera dinastia vescomtal de Cardona*, a «Estudis Universitaris Catalans» XVI (Barcelona 1931), pp. 112-136.

V. La societat vigatana

No existeix una bibliografia específica sobre el tema.

VI. L'activitat econòmica

GARCIA, Arcadi: *Orígens del mercat de Vich*, a «Ausa» V (1964-67), pp. 129-134 i 161-166.

GUDIOL, Josep: *Las monedas episcopals vigatanas*, Vic 1896.

MATEU Y LLOPIS, Felipe: *El «ius monetae» en el obispado y condado ausonense (siglos IX a XIV)*, a «Numario Hispánico» III (1954), núm. 6, pp. 173-191.

VIGUÉ, Jordi: *Les monedes episcopals vigatanes*, a «Quaderns d'estudis medievals» I (Barcelona 1980), pp. 30-42.

VII. La seu episcopal

ABADAL, Ramon d': *L'esperit de Cluny i les relacions de Catalunya amb Roma i Itàlia al segle X*, a «Studi Medievali» 3.ª sèrie, II-1 (Spoleto 1961), pp. 3-41. Reproduït a «Dels visigots als catalans» 2, Barcelona² 1974, pp. 9-24.

BAUTIER, Robert-Henri: *La prétendue dissidence de l'épiscopat catalan et le faux concile de «Portus» de 887-890*, a «Bulletin Philologique et Historique» 1961 (París 1963), pp. 477-498.

- GARCIA, Arcadio: *Arnulfo, obispo de Vich (992-1010)*, a «Ausa» III (Vic 1958-60), pp. 401-411.
- KEHR, Paul: *El papat i el principat de Catalunya fins a la unió amb Aragó*, Barcelona 1931.
- MONCADA, Juan Luis: *Episcopologio de Vich*, Vic 1891.

VIII. La cultura i l'art

- CUNILL, Segimon: *Els antics martirologis de Vich*, a «Butlletí del Centre Excursionista de Vich» I (1912-14), pp. 33-35 i 48-56.
- GROS, Miquel S.: *El fragment del «Liber Psalmorum» hispànic Vic, Mus. Epis., ms. 259*, a «Revista Catalana de Teologia» II/2 (1977), pp. 437-452.
- GROS, Miquel S.: *Fragments de bibliès llatines del Museu Episcopal de Vic*, a «Revista Catalana de Teologia» III/1 (1978), pp. 153-171.
- GUDIOL, Josep: *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*, Barcelona 1936.
- JUNYENT, Eduard: *El prerrománico en el condado de Ausona*, a «San Jorge» 47 (Barcelona 1962), pp. 49-56.
- JUNYENT, Eduard: *La biblioteca de la canónica de Vich en los siglos X-XI*, a «Spanische Forschungen» XXI (Münster 1963), pp. 136-145.
- JUNYENT, Eduard: *La cripta romànica de la catedral de Vic*, a «Anuario de Estudios Medievales» 3 (Barcelona 1966), pp. 91-109.
- JUNYENT, Eduard: *Le Scriptorium de la cathédrale de Vich*, a «Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa» 5 (Cuixà 1974), pp. 65-69.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís: *Gerbert (Silvestre II) y la cultura catalana del siglo X*, a «Estudis Universitaris Catalans» IV (Barcelona 1910), pp. 332-358.

I. Entre els sarraïns i els francs

L'escassetat de notícies referents al període que anem a estudiar —fet al qual ja he al·ludit— és agreujada encara per llur laconisme. La conjunció d'ambudes circumstàncies origina una dificultat, que gairebé esdevé irresoluble, de relacionar les poques dades disponibles. El resultat, per consegüent, és l'enfilall d'uns fets inqüestionables, entorn dels quals, per tal d'interpretar-los, cal bastir hipòtesis més o menys ben fonamentades.

I. L'OCUPACIÓ SARRAÏNA'

Establerts els sarraïns a la península des del 711, llur aliança amb el got Àkhila II, fill del rei Vititza, féu que es mantinguessin allunyats de les regions catalana i narbonesa, on aquell conservava el seu domini. Destituït, però, el 713, la situació política en aquestes contrades s'anà deteriorant, tot i l'elecció d'un nou rei, Ardó, l'autoritat del qual no fou pas reconeguda per Còrdova, que planejà l'ocupació. Fou el valí d'al-Andalus, al-Hurr, que governà de la tardor del 716 a la primavera del 719, qui es llançà a la conquesta del litoral català, des de Tortosa fins a Empúries, mentre les tropes comandades per Musà ibn Nusayr, procedents de Saragossa, ocupaven la regió occidental. La campanya degué tenir lloc durant la primavera i estiu del 717 o durant les mateixes estacions de l'any següent, si no es perllongà les dues temporades.

L'ocupació musulmana del país anava dirigida a la conquesta de les ciutats més importants, les quals coincidien, en línies generals, amb les ciutats comtals i episcopals, des d'on podien ésser dominats els respectius comtats o *pagi*. Els exèrcits seguien, per avançar de l'una a l'altra, les vies d'època romana que les enlla-

çaven. Sembla que la majoria d'aquestes ciutats, prostrades de temps en la desorganització política, sense poder comptar amb l'ajut d'un exèrcit poderós, preferiren la capitulació a la lluita. En aquest cas, els sarraïns respectaven vides, edificis i fins i tot l'organització político-religiosa local, tot limitant-se a retenir-ne el domini militar i a exigir el pagament d'uns impostos. Això degué ésser el que succeí a Tortosa, Barcelona, Girona, Lleida i Urgell. D'altres ciutats, en canvi, degueren oferir certa resistència, a jutjar per les represàlies de què foren objecte, i arribaren a llur destrucció, amb les conseqüents matances i fugides de la població. Tarragona, de la qual escaparen l'arquebisbe Pròsper i alguns clergues que cercaren refugi a Itàlia,² romandria despoblada durant segles.³ Empúries, seu episcopal que ja havia estat desgavellada el segle III per alamans i francs, sofrí ara una nova destrucció de la qual, pràcticament, ja no se n'aixecaria mai més.⁴

Què succeí a la ciutat d'Osona? Hem de creure pels resultats que degué fer parió a Tarragona i Empúries, potser fins i tot amb la fugida del bisbe, una de les figures més compromeses amb la situació anterior. El resultat fou la despoblació, almenys parcial, com es desprèn d'unes frases de l'Astrònom que, com veurem més endavant, ens assabenten que, vers el 797, per tant uns vuitanta anys després de l'ocupació sarraïna, la ciutat d'Osona i les forteses properes eren abandonades «de temps» (*olim*) i deshabitades.⁵ Es lògic de pensar que l'origen i el motiu de l'abandó i el despoblament d'Osona foren l'ocupació islàmica del 717-718, i que s'accentuaren possiblement al llarg del segle per les condicions hostils.

No tenim pas cap motiu, almenys a hores d'ara, per pensar en una acció militar de devastació que hagués pogut tenir lloc amb posterioritat a un d'aquells anys. Pot sospitar-se, a més, una manca d'emmurallament de la ciutat pre-sarraïna o, si més no, l'exigüitat del perímetre abastat per una hipotètica ciutadella a l'entorn del temple romà; aquesta eventualitat ajudaria a explicar que

fos abandonada i que, a les acaballes del segle, fos fortificada pels francs.

De les circumstàncies de la captura no en sabem pas res. L'únic que podem conjecturar és que l'exèrcit d'al-Hurr, després de l'ocupació de Barcelona, devia apressar-se a dominar la ciutat d'Osona, capital d'un comtat i seu episcopal. No podem determinar, però, si ho féu immediatament, seguint la via romana del Congost,⁶ o bé si anà primer a Girona i Empúries i s'endinsà després cap a les contrades de l'interior, per caure, seguint potser la *strata francisca*,⁷ damunt la plana.

El fet és que, arran de l'ocupació sarraïna i de la nova situació que s'havia creat, la vella ciutat d'Osona i les seves rodalies restaren desgavellades durant una llarga temporada —vuitanta anys—. No obstant, el despoblament no pogué pas ésser absolut, car, tal com s'ha assenyalat molt encertadament, la pervivència de topònims antics, alguns fins i tot d'origen ibèric, com Gurri i Gurb, prova que algunes famílies hi romangueren i els pogueren transmetre a llurs descendents.⁸ Cal, de tota manera, acceptar que en fou absent l'organització política i religiosa, a més d'haver-s'hi produït una emigració considerable, la major part de la qual degué entaforar-se a la serralada pirinenca, en els indrets més propers,⁹ el Montseny i les Guillerries.

2. EL DOMINI FRANC¹⁰

Ultra el fenomen de la guerrilla contra el poble invasor, fet ben normal en circumstàncies com aquella, no trigà gaire a produir-se'n un altre de molta més transcendència i efectivitat per a la reconquesta del país. En efecte, els caps gots o indígenes d'algunes ciutats de la Septimània, que havien pertangut al regne visigot, conscients de la impotència de llurs propis mitjans per a sostreure's al domini sarraí i, alhora, de l'avantatge de llur veïnatge amb els francs, es lliuraren al rei Pipí el Breu. Nimes, Magalona, Agde i Besiers ho dugueren a terme el 752. Traspassada així l'antiga frontera del

regne visigot, Pipí capturà Narbona, la capital de la província (759), i prosseguí l'ofensiva fins a aconseguir de situar la frontera entre francs i sarraïns al Pirineu (768). Poc temps després, el 785, els gironins, lliuraren llur ciutat al rei Carlemany. Amb Girona i el territori circumdant passaren a poder franc els comtats o *pagi* de Girona, Besalú, Vallespir, Perelada i Empúries. Hom suposa que, poc temps després, els habitants de l'Urgell i de la Cerdanya feren el mateix que els gironins. Aquest considerable avenç dels límits del regne carolingi al sud del Pirineu convertia les terres osonenques, consegüentment, en zona fronterera.

Fins ben entrat el nostre segle, hom havia cregut¹¹ que també Osona havia passat a mans dels francs per aquest temps, car vers el 788, segons les actes d'un concili provincial celebrat llavors a Narbona,¹² el poble osonenc, en no poder tenir encara bisbe propi, havia demanat a l'arquebisbe Daniel de poder dependre directament de la seu narbonesa. Elie Griffe demostrà,¹³ però, que les frases referides a la diòcesi d'Osona eren una interpolació duta a terme vers el 906, quan Narbona volgué impedir l'exempció tributària que el bisbe Idalguer de Vic defensà per a la seva seu.¹⁴

Els progressos de l'ocupació franca no quedaren pas sense una resposta contundent per part sarraïna. Quan els exèrcits cordovesos hagueren dominat Saragossa, on s'havia produït una rebel·lió (791), es llançaren contra les posicions que els francs els havien arrabassat. El 793 l'exèrcit d'Abd al-Malik assetjava Girona i Narbona, devastant les respectives rodalies. El camí de retorn l'efectuà per la Cerdanya i, seguint la via paral·lela al riu Segre, caigué damunt la ciutat d'Urgell, que fou destruïda.¹⁵ Al cap de tres anys, es produïa una altra ofensiva musulmana.

Aquesta contínua inestabilitat de la regió més meridional del regne franc hauria fet concebre a Carlemany el pla d'estendre la Marca Hispànica fins a l'Ebre.¹⁶ Així, entre els anys 796 i 797, se succeïren una colla d'incurcions franques cap a l'interior dels territoris sarraïns, sovint comandades pel propi rei Lluís d'Aquitània, a qui

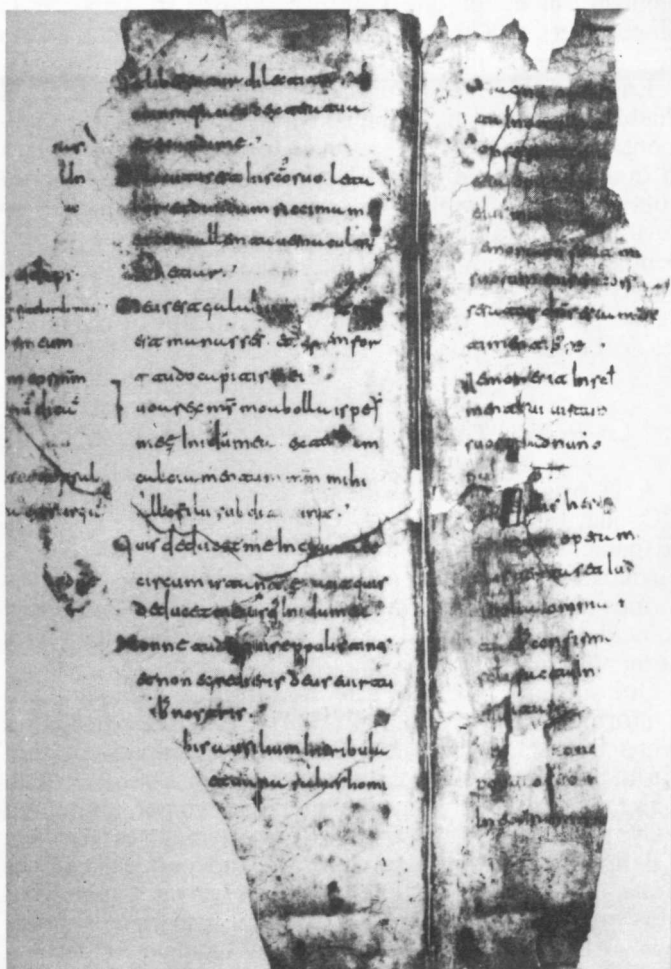
el seu pare encomanà aquella missió. D'altra banda, per acabar d'engrescar l'ofensiva, l'àrab Sa'dun al-Ru'aynì, que s'havia apoderat de Barcelona, oferí a Carlemany la submissió de la ciutat a canvi del seu ajut contra Còrdova; l'exèrcit franc s'hi presentà (797), però, contràriament a allò que s'havia pactat, no li foren obertes les portes de les muralles. A desgrat d'aquest contratemps, la campanya de l'exèrcit franc no es clogué pas en un fracàs absolut, car aconseguí de fer avançar la línia de frontera una bona franja a l'interior del territori català: Osona i el Berguedà passaren a formar part integrant de l'imperi carolingi.

L'única notícia que tenim de la gesta ens ha pervingut per mitjà d'unes breus frases que l'Astrònom deixà escrites en la seva *Vita Ludovici*. Traduïdes al català, diuen així: «Per aquell temps, ordenà una vigilància molt ferma al llarg de les fronteres dels aquitans; fortificà la ciutat d'Osona, el castell de Cardonà, Casserres i les altres forteses abandonades de temps, féu habitar-los i encomanà al comte Borrell llur guarda amb uns escamots apropiats».¹⁷ Aquesta succinta notícia ens informa, doncs, que Lluís el Piadós féu fortificar la ciutat d'Osona, com i també les forteses de la regió, en una línia que passava pels castells de Casserres —que ha d'ésser el de Sant Pau de Casserres, al Berguedà— i Cardonà; a més, com que tots ells eren abandonats de temps, els féu repoblar. El comte Borrell a qui fou confiada la guarda d'Osona i el Baix Berguedà ho era dels comtats d'Urgell i la Cerdanya. D'aquestes contrades també degueren provenir els homes, súbdits de Borrell, que constituïren els escamots militars per a la defensa dels territoris reconquerits, així com la població civil que, probablement en nombre reduït, començà a repoblar-los, d'una manera especial la ciutat d'Osona, l'única esmentada per l'Astrònom.¹⁸

Referent a la data i les circumstàncies de l'establiment del domini franc a Osona cal fer unes precisions. La relació que sovint s'ha establert entre l'assemblea política que se celebrà a Tolosa el 798 i la fortificació d'Osona i el Baix Berguedà, en el sentit que en el

transcurs d'aquella s'hauria planejat l'ocupació i la fortificació militars de la regió, encomanant-les al comte Borrell,¹⁹ no sembla pas una interpretació prou fidel del text de l'Astrònom. És veritat que aquest descriu l'esdeveniment després d'haver fet referència a la predita assemblea, però entremig d'ambdues notícies, trencant la mútua connexió, hi inscriu el tema de l'amistançament del rei amb la futura reina Ermengarda. És en acabar l'exposició d'aquest fet que el cronista dona la notícia que hem transcrit més amunt, l'única relació de la qual amb les precedents són els mots «per aquell temps», que deixen el fet en una certa ambigüitat cronològica. Un cop desfeta la relació, és lògic de pensar que l'ocupació militar tingué lloc durant l'ofensiva del 796-797 i que immediatament, per tal de conservar les posicions, s'inicià la fortificació.

No sembla pas que el caràcter d'aquesta restauració, que esdevindria efímera, com veurem tot seguit, anés més enllà de la simple fortificació militar duta a terme pel comte Borrell d'Urgell-Cerdanya. Ni el combat ni la diòcesi no foren pas restablerts, almenys si ho podem jutjar per mitjà de la poca informació que, referent a aquest període, ens donen les circumstàncies i els documents relacionats amb la restauració definitiva que emprendria Guifré el Pelós a les acaballes del segle IX.²⁰ No obstant, la instal·lació permanent d'una tropa en la fortalesa osonenca degué congriar-hi de mica en mica un contingent de població civil. És lògic que hi acudissin esposes i fills, així com alguns mercaders, artesans i pagesos, imprescindibles per a cobrir les necessitats bàsiques de la guarnició. A més d'aquesta gent, no hi pogué pas mancar la presència d'alguns clergues per al servei espiritual de tots ells, provinents, com tots els altres repobladors, de la diòcesi urgellenca. Testimoni palpable del culte que se celebrà aquests anys a Osona és un fragment de saltiri, corresponent encara a la litúrgia hispànica o visigòtica, escrit a la zona pirinenca entorn de l'any 800; es conserva avui al Museu Episcopal de Vic.²¹ A manca de bisbe propi, els bisbes veïns degueren tenir cura de l'administració religiosa, com ho

Fragment d'un saltiri datable entorn de l'any 800, que probablement s'escriví a la diòcesi d'Urgell i s'utilitzà a Osona durant el domini franc del període 797-827 (Museu Episcopal de Vic, ms. 259).

demonstraria el fet que Guifré el Pelós, en restaurar la diòcesi vers el 879, la confiés encara a llurs mans i a les de l'arquebisbe narbonès per uns anys.²²

En què consistí la fortificació planejada pel rei Lluís el Piadós? Cal pensar en la construcció d'un tancat rudimentari entorn de l'acostumada torre de defensa, per a la qual és possible que ja llavors s'aprofitessin els gruixuts murs del temple romà, que restaven dempeus. La seva situació altiva i al mateix temps propera al fort pendís cap al riu era molt apropiada. D'altra banda, la pervivència dels murs del temple romà no s'explicaria massa sense una reutilització des d'una època primerenca de l'edat mitjana.

3. LA REVOLTA ANTIFRANCA D'AISSÓ

A la primavera o l'estiu del 826 esclatà, a la ciutat d'Osona, una revolta que somogué les terres de la Marca Hispànica i obligà a intervenir-hi tant a francs com a sarrains. Aquest afer ha estat interpretat de diverses formes pels historiadors que se n'han ocupat,²³ però tots coincideixen a situar el centre de la revolta a les terres osonenques.

Què succeí a Osona el 826? Són dues les fonts que ens n'informen, per bé que amb massa concisió. Amb unes breus frases l'Astrònom ens explica: «Ocupats en allò, fou anunciada la perfídia i la defecció d'Aissó, el qual, fugint del palau del senyor emperador, vingué a la ciutat d'Osona i, rebut allí, arrasà Roda; a més, es llançà a resistir, ell i alguns esforçats, amb no poques incomoditats. Reforçà els castells que pogué invadir amb vigilants apostats fortament.»²⁴ El text dels annals reials diu: «Allí li arribà la notícia de la fugida i la perfídia d'Aissó, de quina manera, un cop entrat fraudulentament a Osona i rebut per aquell poble, al qual havia enganyat amb astúcia, destruí la ciutat de Roda i reforçà els castells d'aquella mateixa regió, aquells que semblaven més fermes.»²⁵

Sembla que l'Aissó de les cròniques franques, que

haurien llatinitzat el nom, no era altre, segons les més recents investigacions,²⁶ que 'Aysun al-Arabí, un dels fills de l'antic valí de Barcelona, Sulayman. Capturat, potser durant la presa franca de Barcelona el 801, fou dut al palau imperial, on restà en un presidi indulgent, per l'antiga aliança del seu pare amb l'emperador, durant una colla d'anys. Aconseguí d'escapar i de retornar a les seves terres de la Marca i es presentà tot seguit a la ciutat d'Osona, a la qual aconseguí d'entrar, segons els textos francs, d'una manera fraudulenta, enganyant amb astúcia els seus habitants. L'acusació de frau, que sense conèixer bé les circumstàncies fa de mal interpretar, amaga potser la complicitat de la tropa apostada a Osona o dels seus habitants, que els cronistes francs no podien pas acceptar. El cert és que, un cop Aissó tingué el poder de la ciutat, atacà una indeterminada ciutat de Roda. Tot porta a creure que es tracta de la propera Roda de Ter, encimbellada a l'Esquerda —un penyal estratègic envoltat pel riu—, on sembla que fins i tot s'encunyava moneda, amb la llegenda referent al rei Lluís el Piadós, els anys precedents.²⁷ La fortalesa de Roda, més apta encara que la d'Osona per a allotjar tropa, s'erigí, doncs, en l'antagonista principal d'Aissó, el qual aconseguí d'arrassar-la. Dominada aquesta, pogué prendre els principals castells de la contrada, en els quals apostà escamots addictes.

Seguint els cronistes francs,²⁸ sabem que fustigà, amb l'ajut de sarraïns i magnats de la terra, la Cerdanya i el Vallès amb saqueigs i devastacions. Se li uní Guillemó, el fill primogènit de Berà, que havia estat comte de Barcelona fins a la seva destitució el 820, acusat de traïció. Les autoritats franques del país s'enfrontaren amb els revoltats i aconseguiren la vinguda d'uns legats imperials per tal que estudiessin la situació sobre el terreny. Per la seva banda, Aissó obtingué l'ajut d'un exèrcit cordovès, comandat pel general Ubayd Allah, que arribà a Saragossa el maig del 827, assetjà Barcelona durant dos mesos d'aquell estiu, sense poder-la prendre, i passà a Girona, on era el 10 d'octubre següent, sense poder tampoc abastar aquella població. En conseqüència,

es limità a devastar les rodalies i els indrets per on passà. Lluís el Piadós, en assabentar-se de la presència de les tropes cordoveses a la Marca, manà que fos reclutat l'exèrcit imperial, el qual, però, arribà quan ja no feia falta, car el sarraí havia retornat al seu país. El fracàs dels setges musulmans fou alhora el fracàs de la revolta d'Aissó.

Aquest afer cal inscriure'l en el marc de la lluita entre els dos bàndols polítics que s'enfrontaven a Catalunya en aquells anys. D'una banda, la facció francòfila que donava suport a la política imperial i a la dels seus representants, consistent en l'afrancesament de les terres del sud del Pirineu. Aquesta postura era defensada per Gaucelm d'Empúries-Rosselló i el seu germà, Bernat de Septimània.²⁹ Per contra, llur germanastre, el comte Berà, fill de mare goda, representava la facció gotitzant, partidària de la convivència amb els sarraïns, és a dir, d'un retorn a la situació anterior al 801. És prou sabut que la noblesa hispano-goda del país havia enllaçat, per mitjà de matrimonis, amb la musulmana invasora, la qual, al seu torn, respectà en gran mesura l'organització socio-política d'aquella. Aissó, doncs, hauria aprofitat la mort del comte Rampó de Barcelona, del bàndol francòfil, per a encendre una revolta de caràcter visigotista o indigenista, al costat de Guillemó, fill de Berà, i d'altres magnats del país.

Per què fou escollida la ciutat fortificada d'Osona com a centre de la revolta? Hi devien haver raons que desconeixem. No obstant, n'hi ha d'altres que, sense potser ésser definitives, podien haver tingut el seu pes en el projecte d'Aissó. Són, d'una banda, la manca d'organització i repoblació de la Plana de Vic, vigilada només per algunes guarnicions; de l'altra, l'enclavament geogràfic que constituïa en els flancs dels comtats de Barcelona, Girona i Cerdanya.³⁰

4. LA DEVASTACIÓ I LA DESPOBLACIÓ

Conseqüència lògica del fracàs de la revolta d'Aissó,

un cop s'hagué frustrat l'ajut sarraí, fou la repressió que els francs aplicaren contra els caps rebels i aquells que els havien secundat. El cabdill de la revolta, no obstant, aconseguí d'escapolir-se, potser seguint l'exèrcit cordovès en retirada, i trobà refugi a Còrdova; allà, suspecte de conspiració, fou mort per ordre de l'emir.³¹

La repressió franca contra els seguidors hagué de centrar-se damunt la ciutat d'Osona, nucli de la revolta, i els territoris circumdants que havien caigut sota la dominació dels rebels. L'escassa població que devia haver-los ocupat a partir del 797 es degué veure precisada a abandonar-los. Una part, la que havia participat més significativament en l'afer, com és ara els components de les guarnicions militars i de la tropa rebel, degué refugiar-se, seguint Aissó, en territori musulmà. La resta de la població, la que no s'hi havia compromès tant, degué dispersar-se, segurament obligada pels vencedors com a mesura preventiva per a avortar qualsevol altre intent de rebel·lió, tot cercant refugi a les valls pirinenques i les muntanyes properes.

El resultat, doncs, fou la devastació i la despoblació de la ciutat i les seves rodalies. «No romangué cap cristià en el *pagus* d'Osona», segons afirmava el bisbe Idalguer el 906.³² Aquesta contundent expressió, però, devia respondre més a la retòrica episcopal que no pas a la realitat; s'ha d'interpretar com una afirmació de l'estat de desorganització a què quedà sotmès el territori. Per a aquest nou període de despoblació val també la tesi de la pervivència de topònims antics per a demostrar que hi romangueren algunes famílies.³³

La manca d'una xarxa de defensa militar en el territori explica que, per restar obert a través de les terres del Bages i la Segarra als dominis dels sarraïns, aquests volguessin aprofitar Osona com a lloc de pas per a realitzar incursions cap als comtats de l'un costat i l'altre de la serralada pirinenca. Així, la primera expedició musulmana d'ençà de la que havia vingut com a ajut d'Aissó, després de quinze anys de treva, travessà la plana i, seguint els rius Ter i Freser amunt, per la via que unia Osona amb Llúvia, volgué enfilarse cap a la

Cerdanya amb l'objectiu d'endinsar-se per territori franc i caure damunt Narbona. Això s'esdevenia l'estiu del 841 o el del 842 i comandava les tropes el general Abd al-Wahid ibn Yazid, secundat per Musa ibn Musa com a cap de l'avantguarda. Els homes del comte Sunifred d'Urgell-Cerdanya, emparant-se en la nit i en les muntanyes, probablement pels verals de Ribes, encerclaren i escometeren els sarraïns que, veient-se perduts, hagueren de refer el camí cap a les seves terres. De ràtzies com aquesta n'hi ha de documentades als anys 845 ó 846, 850 i 856 ó 857.³⁴

II. El naixement de Vic

En encetar aquest capítol cal tenir en compte la complexitat del fenomen de la repoblació, molt difícil d'ésser reduït a uns esquemes simples o a unes dates precises. D'una banda, tal com ja he indicat abans, la despoblació del territori osonenc no fou pas mai absoluta i, de l'altra, la repoblació degué anar-se produint d'una forma espontània, sobretot a partir del 863 en què la pau amb els sarraïns permeté d'abandonar els refugis de muntanya i d'anar davallant cap a la plana.¹ Les dificultats de tot ordre que comportava el superpoblament de la serralada pirinenca devien empènyer els més joves a cercar noves terres de conreu i de pasturatge. No és difícil d'imaginar, doncs, un lent i espontani avenç de pagesos i pastors des de la muntanya cap a la Plana de Vic, sense que a aquest fenomen el precedís, en aquella primera etapa, cap decisió política de realitzar l'operació. L'obra comtal posterior consistí, essencialment, a reorganitzar la defensa militar, a restaurar la vida eclesiàstica i a dirigir i estimular la vinguda de nous repobladors. Aquesta fou la gran tasca que emprengueren el comte Guifré i els seus germans.

1. L'OBRA DE GUIFRÉ EL PELÓS I ELS SEUS GERMANS

«Per exigència dels pecats d'aquells que llavors eren els habitants d'aquelles terres, com tots sabeu, foren condemnats pel judici diví a l'espasa bàrbara, de manera que no romangué cap cristià en l'esmentat *pagus* d'Osona. Transcorreguts molts anys, compadit el Senyor d'aquella terra, suscità en ella el molt noble príncep Guifré i els seus germans, els quals, reunint amb pietós amor homes de diferents llocs i nacions, restauraren al seu

estat primigeni l'església esmentada amb els seus termes.» Per aquestes paraules del parlament que el bisbe Idalguer pronuncià en el concili que se celebrà, el 906, a la catedral de Barcelona ens assabentem que la repoblació i la restauració de la diòcesi osonenca foren obra de Guifré el Pelós i els seus germans. Com és natural, el bisbe parlà d'església o diòcesi, i no de comtat, perquè era la circumscripció que l'afectava a ell i sobre la qual volia parlar en aquella sessió conciliar. En coincidir, no obstant, els termes diocesans amb els del comtat, el resultat és el mateix: el comte Guifré repoblà i restaurà la diòcesi i el comtat osonencs al seu estat primigeni. És fals, com es repeteix sovint, que a la demarcació política se la titllés, durant els primers anys de la restauració, de territori o *pagus* en un sentit de titulació inferior a la de comtat, cosa que, segons s'ha dit, no hauria aconseguit fins el 885.³ El títol de comtat apareix, com es pot comprovar amb l'examen atent de la documentació de l'època, des dels inicis de la restauració, en concret des del 881.⁴ La denominació de territori o *pagus* coexisteix amb aquella i no pas, precisament, només a la primeria.⁵ Devia ésser ben viva, per tant, la consciència que es restablia l'antic comtat.

No hi ha pas cap dubte a identificar el «príncep Guifré», citat per Idalguer, amb el comte Guifré el Pelós. La cronologia dels esdeveniments i dels personatges que ell mateix addueix en el seu parlament ho fa palès. Qui són, però, «els seus germans» que associà a l'obra? Ramon d'Abadal⁶ ja assenyalà la participació del germà Sunifred, monjo exclaustat, de la qual n'ha quedat algun rastre en la documentació: en l'acta de consagració de Sant Martí del Congost, el 5 d'agost del 899, l'abadessa Emma de Sant Joan fa constar que lliura a l'església «tota l'aprisió que el seu oncle, el comte Sunifred, difunt, li havia concedit», aprisió que era situada pels voltants. Degué col·laborar-hi també el germà Radulf, a qui Guifré confià per delegació, el 878, el comtat de Besalú, fronterer amb el d'Osona pel Ripollès. És probable, encara, que hi participés el germà Riculf, que esdevingué bisbe d'Elna el 885⁷; precisament la seva

presència en el concili barceloní del 906 degué moure el bisbe Idalguer, quan rememorà l'obra del comte Guifré davant d'ell i dels altres bisbes, a no oblidar en el seu discurs la seva participació i la dels altres germans del Pelós.

Pel que fa a la data en què s'inicià l'operació. Abadal⁸ la fixà l'estiu del 879. Les raons que dóna són convincents, per bé que alguna d'elles no pot pas ésser acceptada com a apodíctica. Vegem-ho. La data que dóna la clau és la investidura de Guifré, que ja era comte d'Urgell-Cerdanya, amb els comtats de Barcelona i Girona i la probable comanda d'ocupar el d'Osona; això tingué lloc a Troyes el setembre del 878. Per tant, concloïa Abadal, el comte Guifré degué començar a posar en pràctica aquella comanda l'estiu següent. Una prova seria, segons ell, un judici del setembre d'aquell mateix any (879) pel qual el vescomte Francó presentà una reclamació sobre unes terres, que no s'especifica on eren situades; la intervenció en ell de personatges que semblen actuar pel Ripollès li féu deduir que aquelles eren en aquesta zona i, consegüentment, en la part septentrional del comtat osonenc. Si s'examina, però, la documentació de l'època hom pot comprovar que el vescomte Francó i els altres personatges del judici actuen al Berguedà, on, concretament a la vil·la Malanyeu, Francó comprà terres el 882 i el 886.⁹ Francó, d'altra banda, no fou pas, tal com s'ha cregut, vescomte d'Osona sinó del Berguedà o, si més no, de la Cerdanya.¹⁰ Tampoc un judici del maig del 881, presidit pel comte Guifré i els seus jutges, on es dictà sentència sobre uns predis situats a Ogassa, entre Sant Joan de les Abadeses i Ribes de Freser, no ens pot demostrar que ja s'hagués iniciat el restabliment del comtat d'Osona, car els situava *in transmontano* comtat de Cerdanya.¹¹ Sí que, en canvi, ho demostra la fundació o restauració del monestir de Santa Maria de Ripoll, que ja apareix en funcionament el 880,¹² i l'actuació de l'arxiprest Gotmar a Sant Feliu de Torelló el gener del 881.¹³

En aquesta última data s'esmenta ja el terme del castell de Torelló i l'octubre del mateix any, el del castell de

Sant Llorenç, a l'inici de les Guilleries.¹⁴ El Ripollès, la Plana de Vic i les Guilleries eren, doncs, ocupats i reorganitzats. Tot i que s'al·ludeix als termes dels castells, no vol pas dir forçosament que els edificis fossin ja bastits i ocupats, almenys en aquestes dates tan primerenques, ja que la menció del llurs termes corresponia a l'antiga divisió administrativa del territori que no s'havia pas esborrat i que, en conseqüència, ara es restaurava d'una forma automàtica. De tota manera, la proximitat del territori a la frontera amb els sarraïns i la possibilitat, doncs, d'una ràtzia per part d'ells degué apressar la construcció dels castells.

Paral·lelament a la restauració político-militar, Guifré el Pelós i els seus germans «restauraren al seu estat primigeni l'església [o diòcesi] esmentada [la d'Osona] amb els seus termes». Reomplint aquests termes hi havia hagut, a més de la seu episcopal, és clar, les parròquies rurals, les quals, doncs, eren desvetllades. En les actes de dotació d'algunes esglésies dedicades en aquesta època, i no pas precisament en indrets propers a la seu episcopal, es manifesta explícitament que havien estat fundades antigament o bé que els seus edificis eren restaurats.¹⁵ Al mateix temps, degueren posar-se en marxa altres esglésies, aquestes creades de nou, a les quals també s'atribuirien funcions parroquials. Aquest sembla ésser el cas de moltes esglésies erigides per particulars, eclesiàstics o seglars.¹⁶

Preludi indispensable per tota aquesta obra de restauració fou la repoblació del territori. Les paraules d'Idalguer «reunint amb pietós amor homes de diferents llocs i nacions» revelen clarament l'amalgama de gent que resultà de l'empresa. D'on provenien aquells repobladors? Cal pensar, amb Abadal¹⁷, que una bona part davallaren de la Cerdanya, on ells o llurs avantpassats devien haver cercat refugi, d'altres serien hispans que es passarien del cantó sarraí al cristià i, encara, alguns haurien estat gavatxos i gascons. No s'ha de descartar tampoc que d'altres procedissin dels comtats veïns de Girona-Besalú i Barcelona. A més a més, com és lògic, retornaren a la

plana els que s'havien refugiat al Montseny, les Guille-
ries i les altres serralades dels encontorns.

2. LA FUNDACIÓ DE VIC

És en aquest context restaurador que acabo de descriure sumàriament que s'ha d'inscriure la fundació de Vic. La restauració de la diòcesi, més encara que la del comtat, comportava també el restabliment de la capital o seu episcopal, car era del tot imprescindible l'existència d'una catedral i una residència annexa, tal com manaven els canons,¹⁸ per al bisbe, per bé que els cinc o sis primers anys l'estadant tingués tan sols el títol d'arxiprest. L'estat de ruïna de l'antiga catedral i, en general, de la ciutat que l'havia estotjat degué ésser el motiu que mogué el comte Guifré a cercar per a la nova un emplaçament distint. La solució consistí a fundar una nova població, Vic, amb categoria de carrer o raval de l'antiga Osona. No era pas una cosa inèdita, ja que una sortida similar havia trobat implantada Guifré a la Seu d'Urgell, capital d'un altre dels seus comtats. Allà, en efecte, s'havia fundat un *vicus* episcopal a principis d'aquell mateix segle, després de la destrucció, el 793, de l'antiga ciutat d'*Urgellia*, la qual era situada damunt el turó de l'actual Castellciutat.¹⁹

El Pelós cercà, per fundar-hi la nova seu, un indret que reunís les condicions indispensables, com eren l'existència d'aigua i unes possibilitats de defensa. Ambdues les trobà al peu mateix del turó de l'antiga ciutat, en l'espai comprès entre aquesta, el riu Mèder i el torrental que han cobert les rambles actuals.²⁰ Es lògic que la part alta, la que devia haver constituït la ciutadella de la restauració efímera del període comprès entre el 797-827, fos ocupada militarment pel comte. Establint al capdamunt del rost el castell, la defensa militar de la part baixa restava assegurada.

Quant a la data de la fundació, cal fixar-la entre el 879 i el 880, els anys inicials de la restauració del comtat i del bisbat. El primer pas per a acompanyar aquesta tasca consistia, evidentment, en el restabliment de la seu epis-

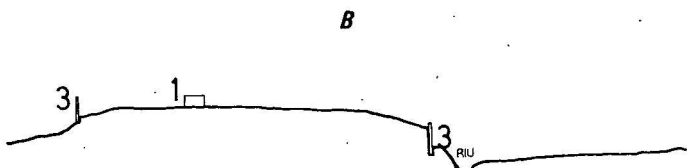
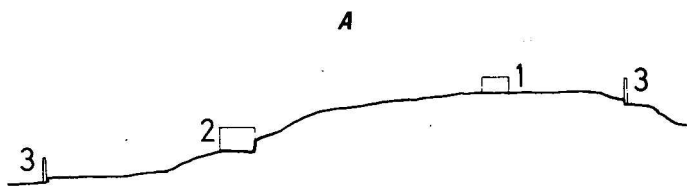
copal, endegada la qual podia prosseguir-se amb el de les parròquies, Si, doncs, el 30 de gener del 881 l'arxiprest Gotmar, encarregat de la restauració eclesiàstica, tenia cura de l'agençament de la parròquia de Sant Feliu de Torelló,²¹ és de suposar que, almenys des del 880, era fundada ja la seu episcopal i, per tant, la vila de Vic. El nom de Vic, no obstant, no apareix documentat fins el 30 de gener del 889.²²

3. EL TOPÒNIM: EL CANVI D'OSONA PER VIC

Ausa, el nom de la ciutat romana, per bé que d'arrels ibèriques, s'havia transformat en *Ausona* durant les centúries de dominació visigòtica, tot aplicant-se en forma adjectivada al territori circumdant que ella senyorejava.²³ Les poques vegades que la ciutat apareix mencionada durant el període del desgavell sarraí se li continua aplicant el mateix topònim.²⁴

És a partir de la restauració de la seu episcopal que surt, sense que degués existir el propòsit deliberat de substituir definitivament el nom antic, el topònim que, a la llarga, prevaldria. Vic, del llatí *vicus*, era un mot comú per a designar, ja en temps de l'Imperi romà, els barris o burgs que depenien d'una ciutat. És a dir, que l'existència d'un *vicus* pressuposava la d'una *civitas*, que llavors era anomenada *civitas fracta*, mentre que el topònim de la ciutat esdevenia el complement imprescindible del *vicus*.²⁵ Un cas molt clar és el ja esmentat de la Seu d'Urgell: de la ciutat romana d'*Urgellia* en nasqué un *vicus Urgelli* a la vall per tal d'acollir la seu episcopal.²⁶

En el cas de Vic, les circumstàncies de la seva fundació ens expliquen prou el significat del mot, de la mateixa manera que l'aparició del nou topònim ens il·lustra sobre la distribució urbana planejada pel comte Guifré. És indubtable que la nova població nasqué al costat de l'antiga ciutat, la situació de la qual dalt del turó ens és plenament corroborada per la pervivència *in situ* del temple romà. El seu estat de prostració degué ésser la

Perfil topogràfic de Vic, vist de llevant a ponent (A) i de nord a migdia (B), amb la localització del temple romà - castell (1), la catedral (2) i la muralla de la baixa edat mitjana (3). Dibuix de Miquel-Àngel Ordeig, arquitecte.

causa que féu aconsellable, com a la Seu d'Urgell, encara que en una conjuntura distinta, el trasllat de la seu episcopal a un indret proper, que restà constituït en un *vicus*. La catedral s'edificà vora la riera, al mateix lloc que encara ocupa avui, i esdevingué el centre del *vicus*, que anà creixent al seu redós.²⁷ Des del primer moment es tingué consciència que no es feia pas renéixer l'antiga ciutat, sinó només un barri. És per això que a aquest no se'l qualificà pas de ciutat, categoria que pertocava a l'antiga població i que, per tant, no podia pas ésser aplicada al *vicus*; fins a les acaballes del segle XIII no prendria Vic la denominació de ciutat.²⁸ Els qualificatius més corrents per a ell foren els de seu de Vic (892) i vila de Vic (910),²⁹ quan no se'l designà simplement Vic.³⁰

El nom antic perdurà per a designar el comtat i la diòcesi, així com llurs titulars. Mai no existí la denominació de comtat o comte de Vic, mentre que la de bisbat o bisbe de Vic no apareixeria fins el segle XIII,³¹ quan la distinció entre Osona i Vic ja s'havia esborrat.

4. ELS PRIMERS VIGATANS

Descendents d'antics osonencs, refugiats a les serralades properes, cerdans, gascons, gavatxos i hispans, com hem vist abans, degueren constituir el grup de repobladors del comtat d'Osona, una porció del qual s'instal·là a la vila de Vic o al seu terme. La necessitat d'atraure gent cap a aquestes terres desolades, on calia axecar-ho tot del no-rès, i que, a més, eren exposades al perill sarraí, féu que el comte Guifré oferís condicions de privilegi a aquells que les volguessin repoblar: rebaixà impostos, concedí avantatges i fins i tot garantí la immunitat als servents que s'haguessin escapolit dels amos, als homes amistançats amb la muller d'altri, als lladres, falsaris o criminals. Sabem que això és el que concedí en la carta de població i franquícia que atorgà als nous pobladors del terme del castell de Cardona.³² Tot i que no tenim pas notícia del règim jurídic que s'establí per a

la població de Vic, si s'oferiren les mateixes garanties als que hi acudissin, com és probable, gent com els descrits integraren part de la primera societat vigatana.

Alguns del vigatans d'aquella primera hora són coneguts. En la mateixa vila de Vic, entre les terres de la catedral i la via pública, s'hi instal·là un matrimoni, els noms del qual desconeixem, que hi crià una colla de fills; aquests, anomenats Berta, Saxebert, Especiosa, Pere i Arnebert, essent encara menors d'edat, vengueren (909), per mitjà de llur tutor, unes terres en aquell indret al levita Enric i a un tal Savaric.³³ Una certa Susanna hi posseïa terres entre la riera, la via pública, les terres de la catedral i les d'una dona anomenada Càndida; les vengué (910) als esposos Dodó i Guisilona.³⁴ Un home dit Clarenci hi tenia una casa, amb cort i hort, entre la via pública i les terres de la catedral, a la qual en féu donació el 911.³⁵

A les acaballes d'aquest any, el bisbe osonenc Idalguer, la comtessa vídua Garsenda, el comte Sunyer de Barcelona-Osona i el vescomte Ermemir, marmessors tots ells del comte Guifré II, que havia mort el 26 d'abril precedent,³⁶ acompliren la seva última voluntat de llegar tots els béns que posseïa a Vic, per precepte reial i per compra, a la seu osonenca.³⁷ La descripció dels termes de cadascun dels camps i de les altres terres comtals ens donen a conèixer alguns personatges i els indrets on tenien llurs propietats. Vora el mercadal en posseïen, a més de la seu, el comte Sunyer i uns tals Udalguer, Ingilbert i Rimilona. Al prat de Vic, situat entre el coll de Vic i el Rimentol, hi tenien terres Udalguer, Especiosa, el comte Sunyer, Rimilona i Teudosi. Al barri de Santa Eulàlia n'hi tenien Gardilona, Sentramir, l'abadessa Emma de Sant Joan de les Abadesses i, per bé que la ubicació no és segura, Elià, Ermegil, Càndida, Morgada, Especiosa i Fagència.

D'altres repobladors s'apostaren en els terrenys dependents de les vil·les rurals que, seguint la tradició romana, es repartien el conreu del terme municipal. Els esposos Senald i Ermengarda, amb llurs fills Otger, Ermengarda i Eldefreda, romperen terres ermes en la

vil·la Terrades i s'hi construïren una casa; mort Senald, la vídua i els fills vengueren la casa i les terres (889) al bisbe Gotmar.³⁸ El mateix any els esposos Sunifred i Adalrada venien al bisbe unes possessions que havien comprat, allà mateix, a Joamir, Agudell, Senald, Sunimir, Alvaric, amb llurs respectives esposes, i a Saxeberth, els quals devien haver estat els primers repobladors del lloc.³⁹ Altres repobladors de la vil·la Terrades foren Gardiló i Undilà,⁴⁰ Adela, Gairal i Gamir,⁴¹ els esposos Todered i Guisila⁴² i Desiderat, que hi tenia un casal, amb cort i hort, heretat dels seus pares.⁴³

A la vil·la Fontcoberta, prop de Boada, hi tenia terres Ferruç, que les donà a la catedral el 918;⁴⁴ d'altres habitants, en aquesta data, eren Bel·lona i els seus fills, Arrada, Adroer, Miranda i els seus fills, Ermelda, Alòdia i els seus fills; cap a Boada hi habitaven Guisalfred, Ferriol, Arrada, Servusdei, Unald, Plitídia, Guimarà, Egil, Mansilda, Elies, Guadamir, Ereliosa, Adrover i Guilgat.⁴⁵ Al mateix indret, s'hi havien instal·lat també els esposos Adeli i Orrada, els quals, però, ja havien comprat les terres; llur fill, el prevere Guimarà, les donà a la catedral, en bé de la seva ànima i de les dels seus progenitors, el 929.⁴⁶

Bona part d'aquella societat vigatana era formada per clergues. D'entre ells és prou conegut el prevere Adanagild, que escrivia els documents solemnes de la catedral i que apareix actuant a Vic abans del 887.⁴⁷ Altres preveres de la catedral eren Adalball, Romà, Baldirà, Asenari i Admir, tots els quals actuaren en unes reparacions judicials d'escriptures, fetes davant l'altar de Sant Pere de la seu, el maig del 898.⁴⁸ Per damunt d'ells, és clar, el bisbe Gotmar, que fins el 886 actuà amb el títol d'arxiprest.

III. La vila i el terme

Per a conèixer l'aspecte aproximat que devia oferir el Vic d'abans de l'any 1000 ens hem de refiar de l'anàlisi atenta dels documents de l'època. Per mitjà d'ells ens cal esbrinar quins eren els edificis més sobresortints, llur distribució topogràfica i la seva estructura. A més d'aquests punts, hom no pot pas oblidar-se d'indagar la configuració dels habitatges privats i llur repartiment dins el terme municipal. De conclusió exhaustiva i definitiva —cal advertir-ho des d'ara— no n'hi ha per a cap d'aquestes qüestions, si bé romanen dades esparses que ens permeten d'emetre, amb certa garantia, respostes parcials.

Una primera constatació que salta a la vista és l'espargiment de la població per tota la superfície del terme, i això des dels anys inicials de la restauració. En canvi, es nota, sobretot en aquests mateixos anys, una manca de poblament dens entorn de la catedral, és a dir, del nucli urbà. Tenint present, doncs, aquesta realitat de la dispersió urbana, vegem cadascun dels elements que componen el quadre.

1. LA VILA DE VIC

Fins al cap d'una trentena d'anys de la fundació de Vic, no apareix documentat el qualificatiu de vila per a designar-lo: *in apendicio de villa Vigo (910)*.¹ És simplement un atzar o respon a una realitat urbana? Fa de mal dir. En primer lloc, no se sap pas prou bé el significat del mot *villa* aplicat a Vic. De fet, la conjunció d'ambdós mots implica una certa contradicció, car amb la paraula *vicus* era designada ja la natura de la nova població. En els últims lustres del segle IX i els primers del X sembla preferir-se l'expressió «seu de Vic». ¿Podria deduir-se d'aquest fet que durant aquest període la

població aplegada entorn de la seu era pràcticament inexistent? Quin significat tindria la introducció, vers el 910, del qualificatiu *villa*?

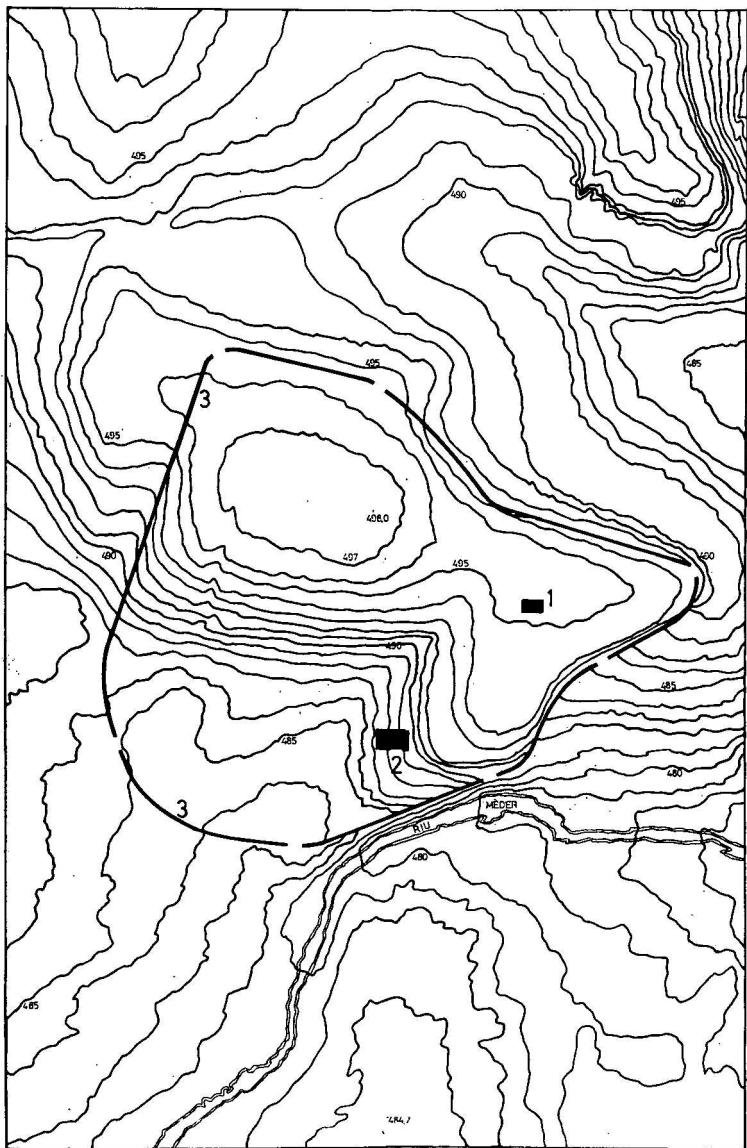
Hom ha opinat que el motiu d'aquesta designació fou que Vic es concebé inicialment com una vil·la rural.² És una deducció plausible, però simplement hipotètica. El cert és que a hores d'ara el problema de dilucidar el significat del terme *villa*, aplicat a realitats diverses, resta obert.³ En el cas de Vic, no obstant, el sol fet de néixer a redós d'una catedral permet de traduir el mot llatí per vila —com atorgant-li una certa categoria—, enfront del terme vil·la que és aplicat a les explotacions rurals. Si fos veritat, a més, que el qualificatiu no se li aplicà fins al cap de trenta anys de la fundació, seria difícil de sostenir que Vic fou concebut com una vil·la rural. Cal tenir en compte també que, arran mateix de la seva fundació, apareix com un centre mercantil.

La documentació conservada no permet pas de descobrir, en tot el segle X, una concentració urbana notable. Sembla, no obstant, que de mica en mica s'anà aplegant poblament entorn de la catedral, és a dir, de les terres dites de Sant Pere.⁴ Amb el creixement demogràfic s'anirien reomplint els solars buits dels pendissos existents entre la zona de la catedral i les del castell i el mercadal. D'aquesta faïçó, s'originaria, en posterioritat a l'any 1000, la xarxa de carrers que, en traçats tortuosos, d'acord amb la manca d'un pla urbanístic, conformaria el Vic dels segles posteriors.⁵

2. LES DEFENSES

La proximitat de la frontera sarraïna, que comportava la possibilitat d'una ràtzia musulmana per territori osonenc, exigia la prevenció defensiva per a la vila. La pobresa de mitjans, però, no degué pas permetre de

Pla topogràfic de Vic, amb la localització del temple romà - castell (1), la catedral (2) i la muralla de la baixa edat mitjana (3). Dibuix de Miquel-Àngel Ordeig, arquitecte.

bastir unes defenses gaire potents ni de projectar un circuit fortificat gaire extens. Més aviat, degué assegurar-se la defensa dels edificis de la catedral i de les cases annexes procurant que llur estructura no deixés obertures cap a l'exterior i aixecant potser fins i tot una closa a l'entorn. Els murs documentats a principis del segle XIII⁶ i que ja eren vells a mitjans del XIV,⁷ amb el mateix traçat que les muralles refetes en aquesta època, no devien pas aixecar-se abans de l'any 1000. Segons el doctor Junyent⁸, l'existència d'un circuit emmurallat en relació amb les rambles actuals es present com una realitat contemporània a la formació de la ciutat, car, en créixer, ho féu dins d'aquest clos. Ara bé, com ell mateix afirmava,⁹ el poblament del conjunt urbà, que es realitzà en el decurs dels segles X i XI, no assolí la seva plenitud fins al segle XII, època en què Vic prengué la forma definitiva.

El punt estratègic per a la defensa i el refugi de la població era, de tota manera, el sector del temple romà. L'establiment allí d'una torre de vigilància venia imposada per la seva situació en relació amb la vila de baix, la qual, altrament, restava exposada a qualsevol atac des d'aquell indret. La permanència dels quatre murs del temple romà, que a la pràctica constituïen ja una torre, i el fet probable d'haver estat fortalesa fins a la revolta d'Aissó¹⁰ ens acaben de reafirmar en la suposició de la seva reutilització militar des del primer moment de la restauració. A partir d'aleshores apareixen esmentats, en la documentació que es conserva, els castells que, restaurats també,¹¹ formaren els districtes inferiors d'administració i de defensa del territori. No hi surt, en canvi, el castell o la torre de Vic. Això, però, no vol pas dir necessàriament que no existís. Totes les mencions dels altres castells no es fan pas en referència als edificis, sinó als termes que dominen, car aquests són els districtes que s'usen per a situar, en els documents notarials de l'època, els béns immobles que són objecte de compra-venda o de donació. Per contra, els immobles radicats al terme de Vic són localitzats en les escriptures amb expressions com «a l'apèndix de Vic» o «al terme

de la seu de Vic»,¹² ja que la categoria de la seu episcopal ofegava la del castell.

Jaime Villanueva¹³ recollí una notícia del marquès de Mondéjar, historiador de la família Montcada, segons la qual Arnulf, bisbe de Vic i membre de la casa vescomtal d'Osona, hauria cedit el castell de Vic 'al seu germà Miró. Tot i les reserves amb què cal acceptar una afirmació que no ve acompanyada de la prova documental corresponent, el fet és prou versemblant. No tindria pas res d'estrany, ans al contrari, que els vescomtes d'Osona tinguessin infeudada, des d'una data anterior a l'any 1000, la torre comtal de Vic. Aquesta denominació, que és habitual des del segle XI,¹⁴ demostra que foren els comtes els que la posseïren des dels orígens, per bé que la pogueren infeudar als vescomtes primer i als Montcada més tard.

3. LA CATEDRAL: LES ESGLÉSIES I ELS EDIFICIS ANNEXOS¹⁵

La catedral de Vic, d'acord amb la tradició, era formada pel grup característic de les tres esglésies: la de la càtedra, que era la principal i que donava acolliment a les cerimònies pontificals; la baptismal, que acostumava a tenir arreu forma rodona o hexagonal; i la funerària, destinada als ritus exequials. Per a la gent de l'època, que no coneixia encara el mot catedral, el conjunt de les esglésies i els edificis annexos era la seu, mentre que a cadascun dels edificis sagrats se'l denominava casa (*domus*), església o basílica.

En el precepte que atorgà el rei Odó I a la seu vigatana el 889 apareix esmentada «l'església que és construïda en honor de la santa i immaculada verge Maria i de Pere, príncep dels apòstols».¹⁶ Es fa referència, doncs, a dos titulars, per bé que el singular del mot *ecclesiam* faci pensar en un únic edifici. L'expedició d'aquest precepte ha de relacionar-se amb la dedicació de la catedral, la primera des de la restauració de la seu, car els mots del protocol del document trasllueixen que

es tracta d'una dotació reial (*ditaremus*), demanada pel bisbe Gotmar en acabar-se de bastir l'edificació (*que est constructa*). Si es té en compte que la legislació canònica no permetia la consagració d'un temple sense que hagués rebut la dotació adequada,¹⁷ cal pensar que la consagració de la catedral degué tenir lloc després d'haver obtingut la dotació reial, la qual consistí en les esglésies i vil·les de la vall d'Artés, els delmes de les esglésies de la diòcesi, els telonis dels mercats i els pasquers.¹⁸ Expedit a Orleans el 24 de juny, per força passaren unes setmanes abans el precepte no arribà a les mans de Gotmar, a Vic, i unes altres abans no es tingué tot enllestit per a la cerimònia de la dedicació, per a la qual calia trobar una data adient que facilités l'assistència dels comtes i els bisbes del país. Tot això s'avindria amb la data d'un 16 de gener, del 890 per tant, en què el martirologi més antic de l'Arxiu Capitular de Vic fixa una consagració de la catedral.¹⁹ La referència més aproximada a aquesta data és la del maig del 898, quan s'efectuaren unes sessions judicials davant l'altar «de l'apòstol sant Pere, la basílica del qual és situada al comtat d'Osona, a la seu de Vic.»²⁰ A partir d'aquest any els esments a l'església de Sant Pere en la documentació coetània es fan habituals, sobretot en les deixes pietoses dels fidels a la catedral. Per això s'entén què hi aparegui citat només el sant titular de l'església principal, preterint els de les altres, de manera que, per aquest camí, no en podem saber amb seguretat l'existència.

La pobretat de la construcció degué ésser la causa que motivà la substitució, almenys parcial, d'aquell primer edifici al cap d'uns trenta-cinc anys, segons que es dedueix de la deixa que féu el prevere Adanagild a l'església de Sant Pere «en la seva consagració o dedicació», el 15 d'abril del 925.²¹ El fet que tornés a ésser consagrada vol dir que la renovació fou considerable, encara que, com l'edifici anterior, no degué pas sortir-se del pla d'una nau amb presbiteri, car els anys següents continua esmentant-se un únic altar.

Entre els anys 948 i 956, un 11 d'octubre, el bisbe Guadamir, en presència del comte Borrell II i de l'ardia-

ca Ansemon, consagrà l'església de Sant Miquel arcàngel —una de les tres del grup episcopal—, segons unes notes que es conserven en els martirologis de la seu vigatana.²² Sembla que el seu interior acollí els sepulcres episcopals, com ho indicaria el fet que el bisbe Borrell, mort el 1018, hi fos enterrat *in cripta subtus ecclesiam*. La circumstància que, tot i que no se sap pas des de quan, posseís una cripta ha permès d'insinuar que degué emplaçar-se en el pendís existent entre l'església de Sant Pere, situada en el mateix indret que ocupa avui, i la riera.

Pel que fa a la tercera església, la de Santa Maria, cal dir que els martirologis fixen una dedicació de l'edifici en un 2 de setembre, sense especificar l'any ni oferir dades per a endevinar-lo. A tall de pura hipòtesi, pot especular-se si el consagrant fou també el bisbe Guadamir. El cert és que en una escriptura de donació a la seu, del 12 de maig del 952, es féu constar que uns béns eren destinats a la basílica de Sant Pere i uns altres a la de Santa Maria *qui fundata est in eidem loco*. És perfectament coneguda la seva situació al davant mateix de l'església de Sant Pere, al bell mig de la plaça que encara avui conserva el nom, car l'edifici romànic que substituï l'anterior no fou aterrat fins a les acaballes del segle XVIII. La seva planta rodona fa pensar si, en bastir-se al segle XII, no se seguí l'estructura de la construcció precedent, la qual en aquest cas hauria estat també de planta central. No seria pas res d'estrany si es té en compte que als segles IX-X perviuen els models arquitectònics antics i fins i tot romanien dempeus alguns edificis paleocristians, com és ara els de la catedral de Barcelona, els quals permetien una fàcil imitació.²³

L'estructura de l'església de Sant Pere fou modificada en una data anterior al 985 en què Guillem, senyor dels castells de Les Espases i Esparraguera, en el document d'oblació que féu de la seva persona i els seus béns a la seu vigatana, esmenta les «esglésies» de Sant Joan i Sant Feliu. Per documents posteriors sabem que ambdues eren capelles situades a banda i banda de l'absis de Sant Pere, de manera que llur construcció comportà necessà-

riament la d'un transsepte, si no és que a aquest s'hi afegiren les naus paral·leles a la principal. Tot això fa suposar, doncs, una obra d'envergadura. Les referències a l'obra de l'església de Sant Pere que apareixen en distints llegats a la seu no aconseguen de precisar els anys de la realització. Sembla, no obstant, que cal fixar-la en el pontificat d'Ató (957-971), en correspondència amb l'apogeu de la seu de Vic, o bé en els primers anys del pontificat del successor Frujà, el qual, tenint en compte la mort violenta de l'arquebisbe, podia haver-se trobat immers en la seva empresa constructiva. Així i tot, s'hi treballava a les acaballes del segle, car el 993 el bisbe Arnulf obtingué, en una important permuta, 25 *pesas* —que eren monedes d'or o d'argent— *ad restorationem de Sancti Petri*.²⁴ «

En connexió amb els tres edificis sagrats existien, lògicament, el palau episcopal i la canonja. Ni d'un edifici ni de l'altre conservem dades positives que ens permetin d'entreveure'n les estructures. Tot fa presumir, no obstant, que ambdós eren situats al cantó de migdia de l'església de Sant Pere, en l'indret on consta documentalment i arqueològica llur ubicació des del segle XI i hi han romàs fins al dia d'avui. En el decret de restauració de la canònica vigatana del 957 el bisbe Guadamir disposà que els canonges visquessin en comunitat i que, d'acord amb les regles dels sants pares, acollissin els hostes i els pelegrins.²⁵ Posar en pràctica aquestes disposicions suposava, doncs, una canonja i una albergueria. L'emplaçament d'aquest últim edifici ens ve indicat per les romanalles de la construcció romànica, la qual devia rellevar l'anterior, i la pervivència del topònim en el carreró que l'enllaça amb el claustre de la catedral.

4. LA CAPELLA DE SANTA EULÀLIA I EL SEU BARRI

En compliment de les últimes voluntats del comte Guifré II, mort el 26 d'abril del 911, els seus marmessors lliuraren a la seu vigatana, entre altres béns que el comte

posseïa als encontorns de Vic, uns camps situats *ad Sancta Eulalia*, on, a més de camps, ja consta l'existència d'uns casals i d'una *strata* o camí empedrat.²⁶ L'ús d'aquest topònim religiós per a situar uns béns immobles s'ha d'interpretar com una prova evident de l'existència, el 911 o, si més no, en una època anterior, d'una església vigatana dedicada a aquella santa.

De l'estudi que realitzà sobre la capella Ramon Casadevall, canonge arxiver que fou de la catedral de Vic,²⁷ se'n desprèn que, documentada plenament a partir del segle XI, era situada molt a prop de l'actual convent de Santa Teresa, en el pendís cap a la riera, no pas possiblement en el cantó de la rambla de Montcada,²⁸ sinó en el del carrer del bisbe Torras i Bages; altrament, no s'explicaria l'afirmació del bisbe Copons, el 1667, pocs anys després d'haver estat derruïda, quan féu escriure que «estigué situada fora los murs de la present ciutat, serca lo monestir dels caputxins»,²⁹ convent que, al seu torn, era emplaçat al mateix lloc on romangué fins fa uns pocs anys, servint de presó, al costat de l'església de la Divina Pastora.³⁰

La convicció de l'antiguitat d'aquesta capella sembla transmetre's de generació en generació entre els vigatans, car no sols s'hi fa referència amb l'expressió *antiquitus est fundata* (1318),³¹ sinó que aquesta creença es fa explícita el segle XVII, en voler salvar-la de l'enderroc per raons militars, amb frases com aquestes: «la iglesia de Santa Eulàlia emèrida que segons tradició és la primera que en dita ciutat se edificà» (1654) i «diu-se ésser estada la iglesia major de Vich» (1667).³² Sorprèn aquesta tradició perquè no sembla pas que pugui al·ludir a l'època de la restauració de Guifré el Pelós, car ja el 889 apareix construïda la catedral de Sant Pere i Santa Maria i, en canvi, Santa Eulàlia no surt esmentada fins el 911. ¿Seria possible, per consegüent, que es fes al·lusió a l'època visigòtica? ¿Podria realment haver-se servat un record tan antic, a pesar del desgavell sarraí? No és pas fàcil d'admetre. No obstant, el fet d'ésser dedicada a la màrtir de Mèrida (segles III-IV)³³ i, especialment, el lloc del seu emplaçament, vora una antiga *strata* i en

l'àmbit per on degué estendre's la ciutat romana,³⁴ no farien pas absurda la hipòtesi.

5. LA CAPELLA DE SANT SADURNÍ

El 29 de juny de 961 Sunifred, marmessor del levita Otger, féu públic el testament d'aquell i el jurà davant d'uns evangelis disposats damunt d'un altar, d'acord amb el costum de l'època. L'altar escollit per realitzar la cerimònia judicial fou el de sant Sadurní, «en honor del qual hi ha fundada una basílica en el comtat d'Osona, en la seu de Vic».³⁵ Hi eren presents l'ardiaca Ansemon, diferents clergues, el saig Gotmar i altres *boni homines*, mentre tres testimonis de l'última voluntat del difunt levita corroboraven la declaració de Sunifred. El document és important perquè l'esment que fa de l'església de Sant Sadurní és la primera prova escrita de la seva existència.

En el cas de Sant Sadurní no hi ha cap problema per a determinar el lloc exacte del seu emplaçament. Ocupà el perímetre corresponent al dessota de cor de l'actual església de la Pietat, arribant l'absis al fons de la capella dedicada avui al sant Crist i tenint el portal de cara a la plaça, al mur meridional. Això pel que fa a la disposició de l'obra romànica de mitjan segle XI, de la qual resta encara el mur occidental, que fou englobat en l'estructura de l'edificació barroca, en el carrer que conserva el nom de Sant Sadurní.³⁶ Cal suposar que la capella del segle XI calcà el recinte de l'anterior, la documentada el 961.

El vigatà Lluís Bertran Nadal, literat i historiador, assenyalà que en aquest indret calia cercar l'emplaçament de la catedral d'època visigòtica.³⁷ El principal argument que esgrimí fou el de la pervivència del topònim Paradís per a designar la placeta situada al darrera de l'església de la Pietat, en la confluència del carrer de Sant Sadurní amb el de Cardona. El mot *paradisus*, com ell explicà, s'aplicava, de de l'antiguitat cristiana, a l'atri que precedia les basíliques i que, a partir de les

primeres invasions germàniques, es convertí en cementiri; si, doncs, concloïa ell, perviu un indret que, a més d'ésser al costat d'una vella església i d'haver-s'hi trobat sepultures alto-medievals, conserva el nom de Paradís és lògic de pensar que estem damunt l'emplaçament de la catedral primitiva. No obstant, tot i que l'argumentació de Nadal és suggestiva i ha estat ben acollida,³⁸ no pot pas ésser acceptada fàcilment. La feblesa de l'argument rau en el fet que el mot *paradisus* passà a designar l'àmbit cementiri de les basíliques perquè, en arribar-hi la comitiva fúnebre, es cantava l'antífona *In Paradisum*, però això només degué succeir allà on imperava la litúrgia romana;³⁹ és molt dubtós que també aquí, on s'usava una litúrgia, la hispànica, que no coneixia aquesta antífona,⁴⁰ s'hagés aplicat aquest mot al cementiri. Sembla més normal que fos introduït en el moment de l'establiment del domini franc i, per tant, de la litúrgia romana; encara ara el mot francès «parvis», derivat del *paradisus*, significa l'atri cementiri de l'església. D'acord amb això, hauríem de concloure que, sense rebutjar la possibilitat de l'existència d'un espai cementiri en aquest indret ja en època visigòtica,⁴¹ fou usat per a aquest fi a partir del 797 o del 879.

Amb probabilitat, doncs, Sant Sadurní podria haver estat la capella de l'Osona fortificada per ordre de Lluís el Piadós, en connexió amb la hipotètica reutilització dels murs del temple romà. El fet que el titular sigui sant Sadurní, bisbe de Tolosa, permet molt bé de vincular-la amb la dominació franca, per bé que el seu culte era ja estès a la Tarraconense en època visigòtica.⁴²

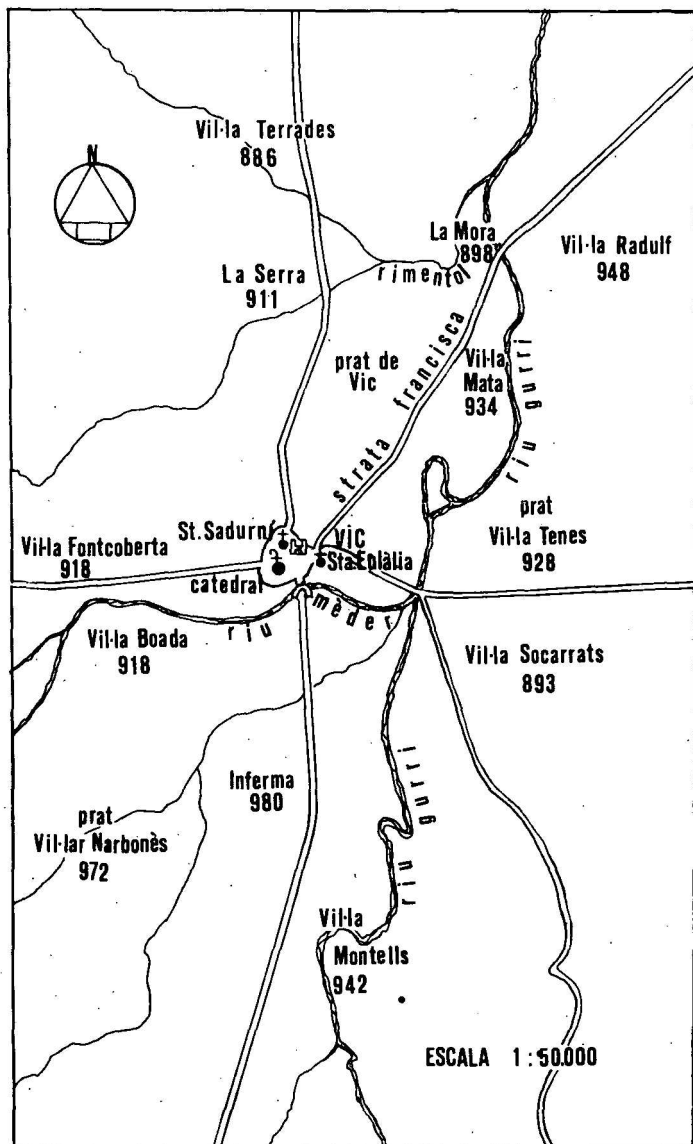
Quant a la seva existència anterior com a catedral cal dir —tot i que el tema se surt de l'àmbit del meu estudi— que els arguments per a defensar-ho,⁴³ un cop relegat a segon terme el que semblava decisiu, són de tant pes com els que poden esgrimir-se a favor de Santa Eulàlia. Potser unes minucioses excavacions arqueològiques en el subsòl d'ambdues capelles podrien desxifrar l'enigma.⁴⁴

6. EL TERME I LES VIL·LES RURALS⁴⁵

L'espai de terreny supeditat a Vic era, amb lleugeres variants, el mateix que comprèn avui el terme municipal. Els rius que el drenen, el Mèder i el Gurri, apareixen esmentats amb les grafies llatines *Merdero*, *Merdario*, *Merdabile* i *Meritabile* indistintament, pel que fa al primer, i amb les grafies *Hygor* i *Gurri* per a l'altre. Surten esmentats també torrents i recs, així com algun estany. L'existència d'extensos prats dins el terme ve corroborada per la importància que es dona a l'anomenat prat de Vic, situat al nord, entre el coll de Vic i la Mora,⁴⁶ i també al prat narbonès, situat a l'entorn del vil·lar del mateix nom.

Convergent devers la vila de Vic, el terme era travessat per camins empedrats, la majoria d'ells agençats en època romana, anomenats *stratae* o *viae* i qualificats sovint de públics. Paral·lela al riu Gurri entrava, pel cantó de Malla, l'antiga via mil·liària⁴⁷ que havia enllaçat Ausa amb Bàrcino i que, seguint més o menys el traçat del carrer de Sant Francesc, desembocava a Vic, després de salvar el Mèder. Per la banda de tramuntana seguia enllà pel coll i el prat de Vic vers la vil·la Terrades, tenint com a fita el Ripollès i la Cerdanya.⁴⁸ Des de les serralades de ponent arribava, després de passar per la vil·la Fontcoberta, la carrerada que finia en l'actual carrer de la Ramada.⁴⁹ Pel cantó oposat partia la que s'anomenà *strata francisca*, perquè anava cap a França, i que seguia el traçat de l'actual carrer de Santa Joaquina en direcció a la creu del Tosell, tot salvant el Gurri prop la Mora.⁵⁰ Pel mateix indret arrencava el camí que, frec a frec de la capella de Santa Eulàlia i franquejant el Gurri, es bifurcava cap a la vil·la Tenes i cap a la vil·la Llagostera de Santa Eugènia de Berga.⁵¹ Una xarxa de camins secundaris i de corriols enllaçaven aquestes vies principals, formant la trama necessària

Pla toponímic del terme de Vic. Els números indiquen la primera data documentada de les vil·les i els llocs. Dibuix de M.ª Lourdes Ordeig, delineant.

per a permetre el trànsit habitual d'un lloc a l'altre.

El terme municipal se subdividia, al seu torn, en circumscripcions d'antiga tradició, corresponents als territoris de les vil·les rurals. No sempre coincidien els límits de les vil·les extremes amb la porció corresponent del terme municipal, de manera que n'hi havia que tenien part del seu territori dins el terme de Vic i part en el d'un castell veí. I així succeeix que en la documentació de l'època, quan se situen alguns béns immobles radicats en elles, adés es consignen com a pertanyents a Vic adés no. És el cas, per exemple, dels territoris enquadrats en les vil·les Socarrats i Montells, bona part dels quals eren en els termes dels castells de Taradell i Orsal, respectivament.⁵²

De bona hora apareixen esmentades les vil·les Terrades (886) i Mora (898-917), en el límit entre Vic i Gurb; a Terrades tenien terres el Comte Guifré I i la catedral, mentre que la Mora era propietat del comte Sunyer⁵³. Amb un peu al terme de Taradell i l'altre al de Vic, la vil·la Socarrats (893) confrontava pel nord amb la *strata* que sortia de Vic amb la vil·la Tenes.⁵⁴ Aquesta, documentada a partir del 928,⁵⁵ acollia terres de la catedral i dels comtes. Abans que ella, apareixen les vil·les Fontcoberta i Boada (918), en el cantó oposat, a banda i banda del riu Mèder i de la *strata* que hi creuava.⁵⁶ La vil·la Mata (934) limitava amb el Gurri i la *strata francisca* i contenia terres de propietat comtal, almenys a les acaballes del segle X.⁵⁷ El bisbe Radulf d'Urgell, fill del comte Guifré el Pelós, donà, nom al vil·lar Radulf, situat a l'altra banda del Gurri, en part ja dins el terme de Folgueroles (922), limitant pel sud amb les terres pertanyents al cenobi de Sant Joan de les Abadesses.⁵⁸ Part de la vil·la Montells *subteriore* venia a recaure també dins el terme vigatà (970) i contenia terres de Santa Maria de la seu de Vic.⁵⁹ A tocar els termes de Sentfores i Malla, s'estenia el vil·lar Narbonès, amb el seu prat (972) i el seu estany (992).⁶⁰ A més, apareixen esmentats els llocs de Pendís (911), la Serra (911), Homs (955), Pontarró (957), Senferma (980), les Planes (982), Collells (993) i Coma d'Àlvar (994).

Pel que fa a l'estructura dels habitacles, hom sap que constaven de la casa d'estatge (*casa o domus*), una cort (*curtis*) i un hort. La cort consistia en un espai tancat al voltant de l'edificació, a l'estil del que encara pot veure's, en obra d'època romànica, a can Malloles, dins el polígon industrial. Deuria servir alhora de corral i de defensa.⁶¹ En el territori circumdant es repartien els camps de conreu i les vinyes.

IV. Els governants

Per damunt de la societat vigatana, que examinarem en el capítol següent, uns quants personatges, encapçalats pel comte, de l'autoritat del qual participaven, exercien les funcions de govern i les de judicatura. Tots ells, és clar, eren sotmesos a l'autoritat superior del monarca franc, l'efectivitat de la qual aniria disminuint a poc a poc fins a desaparèixer, *de facto*, a les acaballes del segle X. El progrés del feudalisme i l'afebliment del poder reial franc en foren factors determinants. A l'època en què es restaurà el comtat osonenc i es fundà la vila de Vic el càrrec comtal esdevingué hereditari i el comte gairebé un sobirà en els seus dominis. La supremacia sacral del rei era reconeguda, més teòricament que pràctica, en les fórmules de datació dels documents de l'època i en la facultat de concedir preceptes, per bé que aquesta també els aniria essent sostreta pels comtes.¹

Quant a l'obtenció de preceptes reials, la seu de Vic n'aconseguí un del rei Odó I, expedit a Orleans el 24 de juny del 889, pel qual era dotada amb les esglésies i les vil·les de la vall d'Artés i amb el dret de recaptar alguns impostos.² El rei Carles el Simple concedí al comte Guifré II, per mitjà d'un precepte datat a Tours-sur-Marne el juny del 899, les terres fiscals i les ermes del comtat d'Osona, a més del dret d'encunyar-hi la moneda.³ Per últim, segons que sembla, l'agost del 938 el rei Lluís el d'Ultramar expedí, des de Breisach, un precepte a favor de la seu vigatana pel qual li confirmava la cessió d'un terç del dret de la moneda del comtat que li havia llegat, el 911, el comte Guifré II.⁴ La concessió d'aquest últim precepte, però, no és pas segura.

I. ELS COMTES

L'establiment a Ausa d'un funcionari amb el títol de

comte degué tenir lloc, com en moltes d'altres *civitates* de l'Imperi romà, arran de la creació del càrrec entre 450-476.⁵ Aquest funcionari, assumit i afermat per les institucions visigòtiques, tenia encomanades tant l'administració civil com la militar de l'*urbs* i del *pagus* que l'envoltava, és a dir, del territori que esdevingué el comtat, els límits del qual coincidiren amb els de la diòcesi eclesiàstica. El càrrec comtal fou, al costat de l'episcopal, l'enllaç entre el món antic i el medieval. La manca de documentació, però, no ens permet pas de conèixer cap dels titulars en el període més antic.

Un comte Borrell, que ho era d'Urgell-Cerdanya, rebé de Lluís el Piadós, vers el 797, l'encàrrec de guardar la ciutat d'Osona i les forteses de la frontera amb els sarraïns. Tot i que és el primer comte que apareix actuant en les terres osonenques, és arriscat de considerar-lo pròpiament comte d'Osona, car no hi ha pas constància que el comtat fos restaurat, de la mateixa manera com no ho fou pas tampoc la diòcesi.⁶ Borrell féu costat a Lluís el Piadós en la conquesta de Barcelona, que s'assolí el dissabte sant del 801, i pocs anys després, entre el 804-806, formà part d'una expedició reial contra Tortosa, tot desapareixent de l'escena vers el 820, circumstància que fa pensar en la seva caiguda en desgràcia en connexió amb el comte Berà de Barcelona, destituït «per traïció» aquell mateix any.⁷ És possible que, home del país com era, s'hagués sumat a la política indigenista de Berà i, com aquest, fos apartat del govern.

En la redistribució del poder que se seguí d'aquell fet, l'aragonès Asnar Galí rebé els comtats d'Urgell i Cerdanya, mentre que al franc Rampó li foren confiats els de Barcelona i Girona, que retingué fins que morí, el 825-826.⁸ A qui foren confiades les forteses osonenques? Léonce Auzias⁹ opinava que el «comtat d'Osona» fou lliurat, com a premi, a Sanila, és a dir, al comte que havia acusat d'infidelitat a Berà, tot venent-lo en un duel judicial a Aquisgrà.¹⁰ No hi ha cap prova, però, que ens confirmi aquesta hipòtesi. Per contra, és de creure que el premi de Sanila degué consistir en quelcom més substanciós que unes poques forteses en un enclau de

GUIFRÉ I el Pelós = Guinedilda

878 - +897

Garsenda = GUIFRÉ II

897 - +911

SUNYER I = Riquilda

911 - 947

ERMENGOL I

a 936 - +v 943

associat

MIRÓ I

947 - +966

BORRELL II = Letgarda

947 - +992

Ermessenda = RAMON BORRELL I

992-+1017

Sigles: a = abans

v = vers

Els comtes d'Osona abans de l'any 1000.

frontera, on encara no s'havien restaurat les estructures polítiques ni les eclesiàstiques i que, per tant, en prou feines podia ésser titllat de comtat, si no era com a record de l'antic. Sembla, més aviat, que el nou possessor hagué d'ésser Asnar Galí o bé Rampó. A favor del primer hi ha el fet que rebé, almenys en part, l'herència de Borrell, de la qual potser en continuava formant part el territori osonenc. A favor de Rampó es pot argüir que la seva mort, el 825-826, pogué constituir l'ocasió, per a Aissó i els altres oponents polítics, d'apoderar-se del sector més dèbil dels seus dominis i promoure-hi una revolta; a més, no pot pas negar-se la possibilitat que, un cop conquerida Barcelona el 801, el territori osonenc passés de les mans de Borrell a les de Berà i els seus successors, inaugurant-se ja el seu acoblament amb el comtat barceloní. De tota manera, no hi ha dades suficients per a establir-ne cap tesi. Fos qui fos, pogué mantenir-hi la seva autoritat ben pocs anys, car el 826 se n'apoderà Aissó i, vençuda la revolta l'any següent, fins i tot aquella feble estructura militar, segons que sembla, hi fou anorreada.

No fou pas fins cinquanta anys més tard que Guifré el Pelós inicià l'obra de restauració del comtat i la diòcesi d'Osona, de la qual ja hem examinat els detalls, sobretot en referència a la fundació de Vic. Cal dir, a més, que es reservà extensos terrenys —potser, almenys en part, els corresponents al fisc reial— dins el terme de Vic. Són els alous que, mort ell, apareixen en mans dels seus fills: el comte Guifré II n'heretà, per bé que també en comprà, prop del mercadal, al prat de Vic i al barri de Santa Eulàlia, i ho lliurà tot en testament a la catedral (911);¹¹ l'abadessa Emma rebé els terrenys que, situats entre Santa Eulàlia i el riu Gurri, passaren després a formar part del patrimoni del monestir de Sant Joan de les Abadesses;¹² el bisbe Radulf hi tingué la vil·la que durant segles conservaria el seu nom, vora el terme de Folgueroles;¹³ el comte Sunyer, per últim, posseí també terres prop del mercadal i al prat de Vic.¹⁴

Mort Guifré el Pelós el 897, fou succeït en els comtats de Barcelona-Girona-Osona pel seu fill Guifré II Borrell,

casat amb Garsenda. Presidí, junt amb l'arquebisbe Arnust de Narbona, el concili que se celebrà el 906 a la catedral de Barcelona i en el qual Idalguer, bisbe osonenc, reclamà l'exempció tributària de la seva seu.¹⁵ Guifré II es mostrà un gran protector de la seu vigatana, a la qual llegà, com hem vist suara, les terres que posseïa a Vic, a més de concedir-li el terç del dret de batre-hi moneda, privilegi que havia assolit per a ell del rei Carles el Simple el juny del 899.¹⁶

Com que Guifré II, en morir el 26 d'abril del 911, només deixava una filla, Riquilda, el succeí el seu germà petit, Sunyer. El comte Sunyer participà en l'elecció del bisbe vigatà Jordi, el juny del 914.¹⁷ D'acord amb el costum de l'època, associà al govern el seu fill primogènit, Ermengol, a qui donà el títol de comte d'Osona. Aquest, que és esmentat ja, per bé que sense la intitució comtal, en l'acta de dotació de la capella de Sant Salvador del monestir de Ripoll, el 25 de març del 924,¹⁸ morí assassinat un 22 d'agost,¹⁹ abans de poder succeir al seu pare, probablement en un enfrontament bèl·lic amb el comte Sunifred II de Cerdanya-Besalú, esdevingut a Baltarga vers 940-943.²⁰

Sunyer renuncià al govern i es retirà, el 947, a un monestir, probablement el de la Grassa, per a morir l'octubre del 950; el succeïren conjuntament, des del 947, els seus fills Borrell i Miró.²¹ El comte Borrell sembla que actuà més sovint que no pas el seu germà en el comtat osonenc i, més particularment, a Vic. Així apareix, el 21 d'octubre del 957, venent un alou que havia heretat dels seus pares prop la vila de Vic, dins la parròquia de Sant Pere; entre l'Hom i Fontcoberta.²² De gran importància per a la seu vigatana fou la donació que li féu, el 29 de maig del 960, del castell de Tous, a la marca.²³ Mort el comte Miró el 966, continuà governant, ara en solitari, fins el 992 en què morí.²⁴ L'uní una estreta amistat amb el bisbe Ató de Vic, a qui confià, el 967, al seu retorn de Rodez, on havia acudit per a desposar la comtessa Letgarda, un monjo d'Orlhac, Gerbert, per tal que l'instruís en les ciències; amb Ató projectà la restauració de la província eclesiàstica

tarragonesa, per a la qual cosa viatjaren a Roma i obtinueren la sanció papal, el gener del 971, tal com veurem al seu moment. Mort Ató, no per això deixà d'afavorir la seu de Vic amb les seves donacions i així, el 987, li concedia la meitat del castell de Miralles.²⁵ Els anys finals del seu govern coincidiren amb la greu crisi de la seu osonenca, provocada pel cisma de Guadall, sense que puguem saber amb precisió el paper que el comte hi representà.

El comte Ramon Borrell assumí les tasques de govern dels comtats vivent encara el seu vell pare, Borrell. Es trobà davant l'assassinat, el 18 d'agost del 991 ó 992, del legítim bisbe de Vic, Frujà, a mans del bisbe intrús, Guadall. Ramon Borrell intervingué, expulsà Guadall de Vic i hi establí el bisbe Arnulf, a pesar de la qual cosa no s'arranjà definitivament l'afer fins el 998, per obra d'un concili romà. Prosseguí la prodigalitat paterna i cedí a la catedral l'altra meitat del castell de Miralles (992).²⁶

2. *ELS VESCOMTES*

El càrrec vescomtal, documentat a Catalunya des de mitjan segle IX, apareix amb un poder subordinat al del comte, del qual era el principal auxiliar, sense que la possessió de la funció comportés la d'una autèntica circumscripció territorial.²⁷ Això fa que en la intitulació no s'expressés pas el territori damunt el qual tenia jurisdicció el vescomte, sinó tan sols el títol nu, i encara no pas sempre. Aquesta circumstància, per consegüent, dificulta en gran manera l'establiment de les jurisdiccions vescomtals, sobretot d'aquells vescomtes que, com els d'Osona, eren subordinats a comtes que acumulaven sota llur domini més d'un comtat. Es comprèn, doncs, que encara ara la llista dels vescomtes osonencs sigui objecte de discussió entre els medievalistes.²⁸

Hom ha considerat fins ara que, arran mateix de la restauració del comtat o fins i tot prèviament a ella, un vescomte Francó actuava ja en territori osonenc el 879.²⁹ L'examen atent de la documentació en què es

[GUADAMIR]

[UNIFRED]

ERMEMIR I = ¹Guinedilda
a 911 - d 929 = ² Emma

GUADALL I = Ermetruit
a 938 - +v979

ERMEMIR II
v979 - 993

RAMON I = Engúncia
993 - a 1007

Sigles: a = abans
d = després
v = vers

Els vescomtes d'Osona abans de l'any 1000.

basa aquesta suposició, però, revela que l'indret d'actuació del personatge era la vil·la Malanyeu del Berguedà, per bé que el pergami corresponent sigui el més antic de la sèrie que conserva l'Arxiu Capitular de Vic.³⁰ Hi apareix comprant encara el 929, junt amb la seva muller, Sesnanda.³¹ A Aranyonet, prop de Malanyeu, en la frontera entre el Berguedà i el Ripollès, hi surt actuant el 900 un vescomte Guadamir, que Abadal, per aquesta raó, féu vescomte d'Osona.³² Fill d'ell fou el vescomte Unifred, que devia dependre del comte Miró de Cerdanya-Besalú, junt al qual actuava a Sant Joan de les Abadesses el 913.³³

El primer vescomte cert d'Osona és Ermemir I, potser fill del vescomte Unifred i casat amb Guinedilda en primeres núpcies i amb Emma en segones. Actuà com a marmessor del comte Guifré II en el llegat que aquest manà de fer a la seu vigatana el 911³⁴ i acompanyà el comte Sunyer tant en el judici celebrat al monestir de Sant Joan de les Abadesses, el 913, com en la consagració de la capella de Sant Salvador del cenobi ripollès, el 924.³⁵ Anys després, el 929,³⁶ comprava terres a Artedó i Alàs, prop de la Seu d'Urgell, on ja en tenia per compra realitzada el 902.³⁷ D'Urgell en seria bisbe el seu fill Guisad a partir del 942. En el càrrec vescomtal el succeí un altre fill, Guadall I, que heretà l'alou d'Alàs.³⁸ Aquest, casat amb Ermetruit, acudí a un judici que se celebrà a Artés el 938³⁹ i testà el 977.⁴⁰ Fou succeït pel seu fill Ermemir II, que rebé del comte Borrell, el 986, el castell de Cardona, fet important perquè d'ell prendria el sobrenom la casa vescomtal d'Osona.⁴¹ Un seu germà, Arnulf, abat de Sant Feliu de Girona, fou nomenat bisbe de Vic el 992 arran de l'assassinat del bisbe Frujà.⁴² Ramon I, un altre germà, fou el successor en el càrrec vescomtal a partir del 993, any en què devia haver mort Ermemir II sense successió.

Que les arrels del casal vescomtal d'Osona, doncs, eren urgellenques semblen evidenciar-ho no sols la probable filiació del vescomte Ermemir I i el fet que ell i els seus hereus posseïssin terres ben a prop de la Seu d'Urgell, sinó també la vinculació que continuà mante-

nint la família amb aquella seu episcopal. Aital origen, d'altra banda, fóra el més lògic si es té en compte que la restauració d'Osona vingué de mans d'un comte urgel·lenc.

La dispersió del patrimoni familiar i potser les mateixes imposicions del càrrec imprimiren un caràcter movedís als vescomtes osonencs. No obstant això, d'acord també amb el caràcter urbà de la funció i el costum dels altres comtats,⁴³ degueren tenir encomanat el castell de Vic. Ja hem vist en parlar de les defenses de la vila que tal vegada el bisbe Arnulf, membre de la casa vescomtal, l'hauria cedit al seu germà Miró entorn de l'any 1000.

3. ELS JUTGES. LA JUSTÍCIA I EL DRET PÚBLICS

Tant els comtes —i, per delegació d'ells, els vescomtes i els veguers— com els bisbes eren, per raó del càrrec, jutges i tenien, per tant, llurs respectius tribunals de justícia. Hi havia a cada comtat, però, un cos de juristes professionals, sotmès a l'autoritat moral del bisbe i compost de jutges laics i eclesiàstics indistintament.⁴⁴

Els tribunals de justícia basaven llurs dictàmens en la llei visigòtica, que encara era vigent, continguda en el *Liber Iudiciorum*; en els afers d'ordre intern eclesiàstic la base era, naturalment, la legislació canònica.⁴⁵ Sota la presidència d'un o diversos jutges, amb la participació d'un grup de notables i la presència del públic, el judici s'obria amb la presentació de la querella i prosseguia amb la recerca de proves escrites o testimonials, que eren examinades minuciosament; un cop la balança era clarament decantada a favor d'una de les parts, venia la pronunciació de la sentència i la seva execució. Aquesta era encomanada a un personatge subaltern del tribunal, amb funcions de caire policíac, anomenat saig.⁴⁶

La primera actuació judicial plenament documentada a Vic correspon als dies 28 i 30 de maig del 898.⁴⁷ En aquestes dates se celebraren dues sessions judicials

concernents al mateix afer, que foren presidides col·legialment pels jutges Bonaric i Teudosi. Davant l'altar de Sant Pere de la catedral, ambdós jutges, en presència de dos preveres, un grup de *boni homines* i els saigs Quarner i Egicà, interrogaren Bosó, que havia perdut els documens on constava la compra, efectuada el 893, d'uns immobles situats al terme del castell de Taradell, al vil·lar Gaudila. Bosó jurà amb les mans esteses damunt l'altar que de les escriptures extraviades n'havien estat notaris Algeran i el prevere Joan i hi havien signat diversos testimonis. En la segona sessió, els testimonis citats per Bosó juraren que la declaració feta per ell era verídica. Els jutges, per consegüent, sentenciaren al seu favor, i expediren i signaren les escriptures corresponents.

Amb aquest exemple es pot constatar que l'activitat dels jutges era més àmplia que l'estricta judicial. A més de reconstituir documents perduts o destruïts, validaven els testaments i legalitzaven transaccions efectuades per menors d'edat, entre altres coses.⁴⁸

A tall d'exemple també, val la pena de comprovar com es procedia en un cas d'homicidi. El 18 de febrer del 987 es constituí el tribunal presidit pel bisbe de Vic, Frujà, i el sacerdot Dacó, ambdós jutges, en presència del saig Teudered, l'arxiprest Ennegó, altres canonges i un grup nombrós de *boni homines*. Davant d'ells es féu comparèixer l'acusat, anomenat Pere, que es reconegué de seguida culpable d'uxoricidi. En la confessió del crim declarà que el dia de l'homicidi havia anat de nit a casa de la seva mare, a la vil·la Vistosa, i hi havia assassinat la seva muller. En aplicació de la sentència, el reu, com que no posseïa or o argent ni altres béns que li permetessin de redimir-se, segons establia el codi visigòtic, fou lliurat, per mitjà del saig, al demandant.⁴⁹ Aquest rebia el sentenciat en règim de servitud, com a compensació dels danys rebuts, i podia, per tant, disposar d'ell al seu lliure albir. Així ho demostra la venda que, el 953, Sabida havia efectuat a favor de Brunicard d'un servent, anomenat Samuel, que havia rebut judicialment per haver matat un fill seu.⁵⁰

Sembla evident que els jutges osonencs, tant els clergues com els laics, havien de rebre les ensenyances jurídiques a l'escola de la catedral de Vic. Que aquesta disposava de textos jurídics ho palesen el testament del bisbe Idalguer (908),⁵¹ que li llegà un còdex de canons, i els inventaris de la seu vigatana duts a terme a la mort del bisbe Guadamir (957) i a la de l'arquebisbe Ató (971-972), on consta l'existència de tres o quatre còdexs de canons.⁵² Tot i això, no consta amb certesa que posseís textos de legislació civil; indirectament, però, per les cites que en fan les actes judicials —com en la del judici per homicidi que hem examinat— és evident que es tenia a mà el *Liber Iudiciorum*.

4. ELS BISBES. LA SENYORIA EPISCOPAL

L'existència d'un precepte del rei Odó I, expedit el 24 de juny del 889,⁵³ per mitjà del qual hom ha suposat que es concedí a la seu vigatana, al bisbe Gotmar i als seus successors, entre altres privilegis, la vila de Vic, ha fet que s'admetés comunament que en ell radicava l'origen de la senyoria jurisdiccional que els bisbes de Vic exercien fins el 1315.⁵⁴ No obstant, a partir de l'examen crític que n'ha efectuat Robert-Henri Bautier, editor dels diplomes del rei esmentat,⁵⁵ aquella teoria ja no es pot continuar sostenint. En efecte, Odó només concedí als bisbes vigatans la vall d'Artés, mentre que les mencions a la vila de Vic i al *pagus* de Manresa són producte d'interpolacions que es dugueren a terme en dues etapes successives, ambdues abans del 1202, com ha demostrat el predit historiador.

Que els bisbes no tenien pas la senyoria absoluta a Vic des del 889 sembla corroborar-ho el fet que el 899, deu anys després de l'expedició del precepte, Carles el Simple concedís al comte Guifré II el dret de monedatge en tot el comtat d'Osona.⁵⁶ Que en aquesta concessió hi anava inclosa també la vila de Vic ho fa palès el testament sacramental del comte (911), pel qual lliurà a la seu vigatana, a parts iguals entre el bisbe i els canonges, un

terç del dret de batre la moneda local; i això, encara, si es podia aconseguir el privilegi reial.⁵⁷ Si, doncs, el dret de monedatge, prerrogativa senyorial per excel·lència, era a les mans del comte, que se'n despreguè tan sols d'un terç el 911, vol dir que la senyoria jurisdiccional de Vic no pertanyia pas al bisbe.

No obstant això, és cert que el bisbe posseïa uns drets senyorials damunt el seu benefici i els homes que hi habitaven. El dret d'immunitat i el fur eclesiàstic, junt amb altres drets que s'anaren prenent en el procés de feudalització, convertien les terres de la seu episcopal en una vertadera senyoria. El bisbe, tal com acabem de veure, actuava com a jutge i tenia el seu propi tribunal.⁵⁸ La majoria de vigatans, sobretot en el període en què la població de la vila era encara molt escassa, degueren restar sotmesos a aquesta senyoria episcopal, uns per formar part del clergat i d'altres per romandre dins les terres de la catedral.

És probable que al llarg del segle X, com en altres seus episcopals,⁵⁹ el fet que alguns membres de la família vescomtal aconseguissin d'esdevenir bisbes de Vic portés a una barreja de jurisdiccions i no es fes una distinció prou clara entre allò que pertanyia a la família per raó del càrrec polític i allò que tenia el parent bisbe per raó de la seva dignitat eclesiàstica. Pertanyeren a la casa vescomtal d'Osona, amb tota certesa, el bisbe intrús Guadall i el bisbe Arnulf i potser també llur predecessor Guadamir.⁶⁰

A poc a poc, a més, els bisbes vigatans assoliren de participar en el gaudi d'altres regalies, és a dir, de les prerrogatives corresponents al rei, una part de les quals havien estat cedides als comtes o usurpades per ells. Ultra la del monedatge, obtingueren de bona hora, pel precepte d'Odó, els drets de cobrar l'impost sobre els mercats de la contrada, anomenat teloni, i el de pasturatge en deveses i prats públics, dit pasquer.

El problema dels orígens de la doble jurisdicció senyorial a Vic, divisió que portaria a contínues bregues entre els bisbes i els Montcada, especialment al segle XIII,⁶¹ no és pas fàcil de resoldre. De tota manera, la solució

potser s'ha de cercar en el marc de la lluita entre els eclesiàstics i els senyors feudals, que es resoliria amb la victòria dels primers a les acaballes del segle XI. En moltes ciutats del sud-est de la Gàl·lia, segons els estudis de Georges Duby,⁶² es produí en la centúria predita el fenomen de la repartició territorial del poder i la parcel·lació jurídica de l'espai urbà. La fermentació de les idees gregorianes tingueren per efecte immediat que es reavivés la noció d'immunitat i que el clergat reivindicés el dret d'exercir un poder absolut sobre les terres i els homes que depenien del seus beneficis. És lògic, doncs, de pensar que a Vic seria també per aquest temps que els bisbes i els senyors locals es repartirien la senyoria jurisdiccional.⁶³ El tema, però, cau ja fora de l'àmbit cronològic d'aquest estudi.

V. La societat vigatana

En intentar d'escodrinyar la societat vigatana de l'època, un dels primers problemes que sorgeix és el de saber, encara que sigui d'una forma aproximada, el nombre d'habitants de la vila i el seu terme. Quin fou el nombre de repobladors en temps de Guifré el Pelós? En quina mesura augmentà la població al llarg del segle X? Són preguntes de difícil, per no dir impossible, resposta. Hom ha calculat que, vers el 950, la població de Barcelona devia aproximar-se als 1500 habitants i la de Girona als 1000.¹ Si, doncs, les ciutats més grans del moment, que havien romàs poblades durant el període sarraí dins llurs muralles, comptaven amb aitals xifres de població, quina havia d'ésser la corresponent a Vic? Cal, segurament, limitar-la a uns pocs centenars, i això encara a les acaballes del segle X. No és pas sorprenent, tanmateix, que la documentació coetània es mostri avara en furnir-nos dades referents a una col·lectivitat tan exigua. De tota manera, emmarcant-la en les característiques generals del temps, en podem inferir alguns aspectes.

1. ELS ESTAMENTS²

Per dessota dels alts càrrecs que detenien el poder polític o l'autoritat eclesiàstica, la societat vigatana es mostrava dividida en estaments, més o menys ben precisats, que naixien principalment de la possessió de terres. En teoria, no obstant, la divisió legal consistia únicament en la pertinença a la classe dels homes lliures o a la dels serfs —semilllures, en millors condicions que els esclaus de l'antiguitat—.

La subsistència de la servitud és ben palesa, tot i que es fa difícil de precisar el nombre d'individus que hi

restaven sotmesos, car, en tenir pocs drets, han deixat també pocs rastres en els documents. Ja hem comprovat, però, en parlar de la justícia pública, com hi havia casos en què el servatge esdevenia element essencial d'una acta: segons la llei, els reus d'homicidi o adulteri hi eren condemnats, amb llur descendència.³ La infàmia, doncs, que en aquests casos requeia damunt tota la família era aclaparadora. Un exemple excepcional és el contingut en una escriptura del 933 per la qual el prevere Nectar comprà per la quantitat de 30 sous⁴ a la dona Adalgis la redempció del seu serf Feliu, que li havia estat lliurat judicialment amb motiu d'haver assassinat el seu fill. S'hi especifica que si Feliu procreava, «la seva prole visqués sense cap infàmia» i que el clergue feia l'acció per pietat, «per Déu i per remei de la meva ànima». Constitueix un testimoni eloqüent de com era considerada la servitud. Al costat dels que hi pertanyien per condemna, hi havia, és clar, la massa dels que eren serfs de naixement i dels captius de guerra. Aquests últims, de raça sarraina, augmentarien considerablement al segle XI, a causa de la més gran preponderància cristiana, però consta ja llur presència en terres catalanes a mitjan segle X.⁵ La comesa d'uns i altres era el treball en els dominis senyorials o, d'una manera especial les dones, el servei domèstic en les residències dels poderosos.

Tan mereixedors de compassió com ells, si no més, eren els abundants miseriosos que, tot i pertànyer a la classe dels homes lliures, havien de refiar-se de les almoines pietoses per a sobreviure. Són els *pauperi* que apareixen en els llegats testamentaris com a recaptadors d'allò que els concedia el lliure albir del testador. Així, en el testament d'Idalguer, bisbe d'Osona, dictat el 15 de febrer del 908, se'ls assignava part dels cereals, del vi i dels utensilis domèstics propis d'ell.⁶ En el del ric levita Otger, fet públic en la capella vigatana de Sant Sadurní el 29 de juny del 961, es repartien els seus béns «entre les esglésies, els sacerdots i els pobres», encara que després es detallava allò que pertocava a esglésies i clergues i no es tornaven a esmentar per res els miseriosos.⁷

En un graó lleugerament més alt que el d'aquests, del qual havien assolit d'escapolir-se i al qual a voltes retornaven, subsistien tots aquells que, a canvi d'una ració assegurada, treballaven en els dominis senyorials, de costat amb els serfs, com a porquerols, bovers o oficis semblants.

En unes condicions de vida variables segons la bondat de la collita, la quantia de caps de bestiar i el tracte amb el propietari, feinejava la pagesia que tenia terra a masoveria. No era pas una cosa rara que alguns propietaris es despreguessin de llurs terres i cases i en fessin donació a la catedral, tot passant al rang de masovers. Vegem-ne un cas: els esposos Levegild i Guisalega decidiren, el 933, «a fi d'extingir llurs pecats i alliberar-se del seu pes», de traspassar a la seu de Vic la propietat damunt les cases i les terres que posseïen al terme de Vic i al de Malla; això sí, amb la condició de tenir-ho, ells i llur prole, fent les prestacions a la catedral «tal com ho fan dels altres alous els homes que els treballen».⁸

Els petits aloers no es diferenciaven gaire dels masovers, si no era perquè s'estalviaven el pagament dels censos i les prestacions. Sembla que a aquest estament pertanyien força vigatans, si es pot jutjar per les escriptures de compra-venda i pels nombrosos esments, en delimitar les propietats, a les terres de tal i tal altre. Alguns d'ells fan explícit que les tenen *de ruptura* o per haver-les tret *de heremo*.⁹ És prou sabut que el sistema dit d'aprisió donava, a aquells que havien romput paratges erms i els havien explotat durant trenta anys ininterromputs, el dret de propietat.¹⁰ És lògic, per tant, que en un indret de recent repoblació com el de Vic la propietat es fonamentés, en bona part, en aquest dret. Reprendrem el tema en el capítol següent.¹¹

D'entre els aloers destacaven aquells que, adés per l'extensió de llurs alous adés per la possessió de nombrosos caps de bestiar, si no era pel comerç, amassaven una fortuna més copiosa que els altres. Segurament que pertanyien a aquest rang els individus que apareixen designats amb el qualificatiu de *boni homines*, integrants d'una prohomenia a la qual era retuda tant una reputació

social com una prerrogativa legal. En efecte, participaven en les sessions judicials amb una missió de control de la imparcialitat del tribunal i de componedors en els litigis quotidians entre els petits aloers.¹² Constituïen possiblement una reminiscència de la cúria del Baix Imperi¹³ i un precedent de la burgesia urbana.¹⁴

A més d'aquests estaments, n'excel·lia encara un altre, naturalment, format pel clergat de la catedral, d'entre el qual emergia el grup dels canonges, amb llurs béns mobles i immobles, a vegades molt abundosos.¹⁵ Examinarem la canònica vigatana més endavant.

No existia, en canvi, una noblesa vigatana, car, precisament perquè aquest rang era vinculat al gaudi d'una castellania, romania en els castells corresponents. Són els «pròcers de la regió», esmentats, per exemple, en el decret de restauració de la canònica de la catedral de Vic, el 957.¹⁶

2. LA INSTITUCIÓ FAMILIAR. ELS COSTUMS

D'acord amb el dret visigòtic que el regulava, el matrimoni era contret per mitjà d'una senzilla cerimònia, realitzada davant de testimonis, que consistia en el bescanvi dels anells entre els nuvis i el lliurament del títol de dot marital; per aquest, l'esposa romania propietària de la desena part dels béns del marit. Heus ací com tot això apareix expressat en un títol vigatà del 999: «Em plau i em convé, amantíssima esposa meva, de demanarte d'unir-te a mi en matrimoni. Amb aquest objectiu, en presència de nombrosos homes honorables, ens bescanviem els anells, que representen les arres de la nostra unió, d'acord amb la voluntat de Déu i la dels nostres pares i amics. I puix que un matrimoni legal no pot ésser contret sense que vagi acompanyat d'un títol de dot, per l'amor que et tinc, per tal que la teva bellesa en sigui ornada i per als infants que haurem de procrear, et faig donació de la desena part de tot el que posseeixo, del que he pogut adquirir o que podré adquirir amb l'ajut de Déu, i t'ho concedeixo tal com és prescrit per les lleis

dels gots». ¹⁷ També de part dels pares la núvia rebia un dot, l'anomenat aixovar, que consistia en els abillaments, o fins i tot immobles, amb què era obsequiada en emmaridar-se.

Ultra aquesta cerimònia laica, realitzada generalment a casa de la núvia, hi havia el ritus litúrgic que se celebrava a l'església, emmarcat dins la missa: Després del parenostre, la núvia era acompanyada pel seu pare fins al cancell del presbiteri, on acudia també el nuvi, i el sacerdot, després de cobrir el cap d'ella i les espatlles d'ell amb un mateix vel, pronunciava la benedicció nupcial. ¹⁸

Un cop contretes les núpcies, marit i muller restaven sotmesos a la severitat de la llei, que condemnava amb greus penes l'adulteri: el culpable, amb els seus béns, havia de passar a servitud del cònjuge enganyat. Hi ha constància que, sobretot pel que fa al poble baix, el rigor de la llei no era pas preterit, per bé que, en canvi, alguns nobles fessin ostentació pública de llurs amistances. El concubinatge, d'altra banda, no era pas infreqüent, d'una manera especial entre el clergat. ¹⁹

Al costat dels esposoris, un altre esdeveniment comovia —com ara, és clar— la institució familiar: la defunció d'un cònjuge. La llei tenia regulat també tot el que hi feia referència, interessant-li, d'una manera especial, el règim de successió. Per al codi visigòtic, els descendents directes tenien la prioritat absoluta en l'herència, i rebien la totalitat dels béns dels pares que havien mort intestats. Aquells testadors, però, que volien llegar alguns béns a tercers o a esglésies ho podien fer, sempre que el valor no excedís la cinquena part del total de l'herència. Això, si tenien descendència directa; altrament, podien disposar dels béns com els semblés. Aquestes prescripcions legals, no obstant, eren transgredides en un punt, segons Pierre Bonnassie: que sovint hom llegava a les esglésies més d'allò a què tenia dret, a causa del poder de salvació que era atribuït a l'almoïna. ²⁰ Un tal Guiguelm, per exemple, donava, el 997, la meitat dels seus alous a la catedral de Vic —per bé que la deixava a la seva vídua, mentre visqués— i

només l'altra meitat a la seva filla.²¹ Es donava el cas, així mateix, d'aquell marit que condicionava la possessió de l'herència per part de la seva futura vídua a la mena de vida que aquesta dugués: «si ella guarda bé la seva castedat durant tots els dies de la seva vida».²²

Quant als testaments, el codi visigòtic preveia dues modalitats bàsiques: per escrit o de paraula.²³ Tant si se seguia una fórmula com l'altra, era preceptiu que, dintre els sis mesos següents a la mort del testador, els marmessors i testimonis fessin públiques les últimes voluntats del difunt davant un jutge i un sacerdot, jurant-les amb les mans esteses damunt un altar. No s'ha conservat cap testament ni publicació sacramental vigatans del segle IX i només el testament del bisbe Idalguer (908) de les primeres dècades del X; fins a mitjans d'aquest segle no començaren de fer-se habituals. ¿Pot relacionar-se aquesta manca de testaments amb les condicions de vida miserables dels primers temps de la repoblació?

D'entre els costums que rodejaven l'òbit convé de destacar el convit de difunts, anomenat més tard «dinar de morts», del qual Josep Balari²⁴ havia provat l'existència per al segle XII. La prova, tanmateix, pot fer-se retrocedir a una època molt més reculada: el 20 d'octubre del 981, en efecte, el sacerdot Guifré, de sobrenom Brunicard, pertanyent al clergat de la catedral vigatana, especificà en el seu testament que destinava unes vaques, dotze porcs i volateria *ad convivio meo*.²⁵

Quant a la composició de la cèl·lula familiar, sembla que era formada bàsicament pels cònjuges i llurs fills. És a dir, que era de tipus conjugal i no pas patriarcal. És lògic si es tenen en compte les dificultats de subsistència, a les quals només podia fer-se front per mitjà dels grups reduïts que vivien de la terra que treballaven. L'índex de natalitat, d'altra banda, apareix força alt —fenomen ben normal en una societat subdesenvolupada— i es comprèn, a més, per l'elevada mortalitat infantil, que obligava els pares a preveure l'òbit d'alguns fills.

3. EL GÈNERE DE VIDA²⁶

Com vivien aquells vigatans de mil anys enrera? Quines comoditats tenien a les seves cases? La documentació de l'època, d'una manera especial els testaments, ens han servat algunes pistes per endevinar-ho. La característica general que reflecteixen és la pobresa i fins i tot la misèria, com ja s'ha insinuat.

El luxe, pròpiament, no devia pas trobar-se ni en les residències dels personatges més benestats. Podem, per exemple, examinar què posseïa al seu palau episcopal el bisbe Idalguer, que féu testament el 908.²⁷ Les primeres coses que menciona, com a molt valuoses, són un lot de vuit llibres i els ornaments i objectes litúrgics, entre els quals esmenta un anell d'or, dos calzes i dues patenes d'argent, un encenser d'argent i un altre de coure i dues capsas d'argent; la resta és formada per calzes, canelobres, lampadaris i altres objectes, tots d'estany o de ferro. Fora del parament litúrgic, els mobles, estris i roba que cita són: dos escritors de ferro, una esquella o campana, un llit de cuir amb tapís, dos llençols, una màrfega i dos coixins de plomes, un bancal polit, una cortina, una tovallola i unes tovalles. De bestiar menciona: dotze someres, dos bous, quatre porcs, deu ovelles, un ase, un pollí, un cavall esquilat, amb el fre i la sella, i un altre cavall, aquest llaurador.

L'ardiaca Guadamir, que testà el 948,²⁸ inventaria: el seu fre treballat i dues selles, un llit, un tapís, una màrfega, tres flassades, un coixí de plomes, els dos bancals dels baixos de la casa i el bancal millor, una gibrella amb el gerro, el tapís que li havia donat cert abat, dues tovalloles, el tapís menor, un escut i l'espasa judaica.

Les armes, junt amb els cavalls i els seus arreus, constituïen una vertadera fortuna per als qui podien posseir-les. Borrell, que testà abans de pelegrinar cap a Roma el 970, menciona el seu ausberg, l'elm i l'espasa.²⁹

El ja esmentat Guifré Brunicard al·ludeix al seu bancal i als atuells grans i petits. Guiguelm, el 997, a les seves armes, sense especificar-les, així com a les bèsties, el pa

i el vi, els draps, els escons, l'or i l'argent, les tones i els cups, les arqués i les portadores.³⁰

Pel que fa al règim alimentari, el pa i el vi n'eren components primordials. De pa n'hi havia de dues menes, el de blat i el d'ordi, que era el més corrent. El vi era abundant, d'acord amb les grans extensions que ocupaven les vinyes i els mallols, fins i tot a la Plana de Vic: les tones, els bocois i els cups, als quals es batejava sovint amb noms propis de persona, apareixen en moltes escriptures de l'època com a atuells necessaris i alhora valuosos.³¹ Algunes cases tenien el seu celler: Ramió, el 990, acusava Juli d'haver-li sostret moltes vegades pa i vi del seu *cellario*.³²

Segons la grandària o la petitesa de llurs camps i horts, junt amb la bondat de les collites, els propietaris i els arrendataris podien permetre's un nodriment més o menys ric en cereals, fruites, llegums i hortalisses. Igualment, de la quantitat i la varietat del bestiar i l'aviram encorralat depenia l'abundància i la variació de carns, ous, llets, formatges, etc. que podien dur-se a taula. No hi mancava pas, a voltes, el peix de riu, sobretot la truita, en una època en què les aigües dels rius i els estanys eren cristal·lines, ni tampoc la caça, que pul·lulava pels boscos i els prat.³³ Cal, de tota manera, no fer-se una imatge massa delectable de l'època, car el denominador comú degué ésser la penúria per a gran part de la població.

4. LA MENTALITAT

La societat vigatana, com és fàcil de comprovar, vivia immersa en un món de sentiments religiosos vius, de vegades forassenyats. Un aspecte que hi predominava era l'obsessió pel pecat i, vinculat a això, per la salvació eterna: «De tot allò que he fet malament i d'allò altre de bo que he negligit, em confesso culpable a Déu propici i confesso els crims de totes les meves iniquitats, recordant aquell salm: T'he fet conèixer el meu delictes i no t'he amagat la meva injustícia. Em penedeixo del mal que he fet i et demano perdó, Déu misericordiosíssim,

que no vols la mort del pecador sinó que es converteixi i visqui». Amb aquestes frases, i d'altres de semblants; s'inicia el testament del bisbe Idalguer.³⁴ Sovint, però, aquest tipus de frases responen a un formulari notarial.

En els llegats pietosos a la catedral acostumen a aparèixer expressats els motius de l'almoïna, amb termes semblants a aquests: «per remei de la meua ànima, per tal que en el dia del judici el Senyor es digni absoldre'm dels crims dels meus pecats i em faci conduir a la glòria eterna en el si d'Abraham».³⁵ Era general, tanmateix, la creença en l'almoïna com a mitjà per a assolir la salvació: «Crec que és gran i lícit sense cap dubte de contribuir a l'edificació de la casa de Déu i d'honorar-la amb la concessió de béns meus, després de sentir la predicació dels sants pares que l'almoïna allibera l'ànima de la mort».³⁶ Malgrat això, subsistia un temor a l'infern: «per tal d'evitar les penes de l'infern»³⁷ i «per tal que no entrem en aquell lloc pèssim on no hi ha mai ni refrigèri ni esplendor».³⁸ Igual de benefactora era l'almoïna concedida a favor dels pobres o per rescate dels captius.

Un altre procediment que l'Església ofería per al perdó dels pecats era el pelegrinatge a la tomba del Senyor o a la d'algun apòstol o màrtir.³⁹ A aquest sistema, que permetia alhora de córrer món, s'hi acolliren nombroses persones de tots els estaments. La devoció envers els santuaris de pelegrinatge és testimoniada pels llegats que hi destinaven els personatges benestants: el levita Otger concedia a Sant Just de Narbona, el 961, un cavall i dues *pesas* d'argent.⁴⁰ De vegades s'organitzaven expedicions col·lectives, molt més segures per als pelegrins, dirigides per alts personatges del país. Així, en l'expedició que emprengueren cap a Roma el comte Borrell i el bisbe Ató, els últims mesos del 970, devia participar-hi també Borrell, que testà el 19 d'octubre d'aquell mateix any perquè desitjava pelegrinar a Roma.⁴¹ Onze anys més tard, l'octubre del 981, testaven el prevere Guifré Brunicard i Ingelrada, vídua del Borrell esmentat, a causa del pelegrinatge que empraven.⁴²

Una forma dràstica de procurar-se el favor diví de la salvació, a més de la protecció de l'Església, consistia a

lliurar-se com a oblat a una catedral o a un cenobi, junt amb els béns propis o una part d'ells. A aquest sistema s'acollí, el 985, Guillem d'Esparraguera, colpit per la captura de la seva muller durant l'assalt sarraí de Barcelona; es lliurà a la seu de Vic, junt amb els seus castells de Les Espases i Esparraguera i els alous que posseïa a diferents llocs.⁴³

El temor al perill sarraí, que en aquell any 985 degué arribar al paroxisme, era un altre aspecte —al costat del temor religiós— que predominava en la mentalitat dels coetanis. Amb plena consciència que el predomini era de part musulmana, es vivia amb constant recel davant la possibilitat d'una ràtzia enemiga. La Plana de Vic romania exposada al perill, després de la repoblació de Guifré el Pelós, pel cantó de ponent: el Bages encara seria envaït pel sarraí vers el 1002 i la ciutat de Manresa destruïda.⁴⁴

No és estrany, doncs, que es visqués en un estat d'alerta angoixós i que tothom qui podia cerqués de tenir a mà algunes armes, no dubtant pas d'acudir en defensa de la població o de la contrada que convingués. Així, hi ha constància que el 985 s'organitzà una expedició pública per a la defensa de Barcelona.⁴⁵ En les temporades subsegüents a una ràtzia musulmana, l'ansietat dels parents i els amics dels captius —per no parlar ja de la d'ells mateixos— per la sort que podien córrer, mantenia l'espasordiment de la societat. Per a aquells que aconseguien d'ésser rescatats, la captivitat que havien sofert esdevenia un recordatori perenne de la prepotència islàmica, tant per a ells com per a tots els que els envoltaven. El mateix bisbe Arnulf de Vic tenia l'amarga experiència d'haver estat capturat a Barcelona el 985 i d'haver romàs captiu a Còrdova una bona temporada —prop de cinc anys—. ⁴⁶ No obstant, de retop, l'esplendor de la cort cordovesa degué influir, per mitjà d'aquests presoners, en el progrés del país.

VI. L'activitat econòmica

El concepte de riquesa anava vinculat, a l'alta edat mitjana, a la possessió del sòl. El sobirà —fos rei o comte— basava el seu poder en les terres del fisc i en aquelles altres que, per romandre ermes, pertanyien també al domini públic. Es comprèn, per consegüent, que els comtes catalans, en independitzar-se, tinguessin ben afermat llur poder, car les extensions de sòl que dominaven en les contrades recuperades al sarraí —que eren terres, la majoria d'elles, per artigar— constituïen per a ells enormes patrimonis. A més del domini públic, disposaven encara dels béns immobles familiars, heretats o de recent adquisició. Els impostos que dimanaven d'aquell, junt amb els altres drets públics que tenien, i les imposicions senyorials damunt el patrimoni familiar els proporcionaven uns ingressos considerables. En el gaudi d'una part de la tributació fou admesa l'Església, la qual acumulava, endemés, una vasta hisenda. La noblesa, per la seva part, rebia del comte, com a dot, el feu —o terra fiscal— situat a l'entorn del castell corresponent. Quant a la petita propietat, el dret d'aprisió consagrat per la llei visigòtica ocasionà el predomini, en les contrades de nova colonització, del petit alou pagès.¹

1. EL DOMINI PÚBLIC I EL SISTEMA FISCAL. LA MONEDA

L'autoritat comtal catalana s'anà apropiant, en assolir-se la independència fàctica respecte al poder reial franc, de les prerrogatives pròpies d'aquest, d'entre les quals sobresortia la possessió del fisc, heretat en bona part del Baix Imperi romà. Els béns fiscals eren constituïts pels grans alous públics i totes aquelles terres que romanien verges, així com els prats, els boscos, les aigües cor-

rents i les fonts, les vies públiques, etc. El domini públic, anomenat també comtal, era molt repartit al llarg i ample dels comtats, d'una manera especial en aquells que, com el d'Osona, havien romàs molt despoblats durant llargues anyades i, consegüentment, grans extensions de llurs terres s'havien vist transformades en paratges erms. En reconquerir-se, passaren a engruixir el domini comtal, tot i que els comtes respectaren el dret d'aprisió dels particulars.² Dins el terme de Vic, les terres comtals, tant les pertanyents a Guifré el Pelós com als seus successors, no foren pas escasses, segons hem pogut comprovar més amunt.³ El 899 el rei Carles el Simple concedia al comte Guifré II totes les terres fiscals i les ermes del comtat osonenc.⁴

Una sèrie d'impostos gravaven l'ús dels béns públics, tot enriquint així les arque comtals: el teloni —imposició que gravava l'entrada de mercaderies a la vila—, el pasquer —per pasturar els ramats en les deveses i els prats públics—, la rafega —pel pas dels ramats— i altres. A més a més, existia el cens o contribució general, per parròquies, que es donava al comte en cereals, vi i caps de bestiar, principalment. I no acabava pas tot aquí: el comte podia exigir de tots els homes lliures el *servicium* i l'*obsequium*, és a dir, el servei d'armes i l'ajut material. D'altra banda, tothom qui posseïa terres havia de satisfer el delme —la desena part dels productes de la terra— per al manteniment del clergat.⁵

L'Església, a més del delme, anà aconseguint que l'autoritat secular li cedís una part —generalment la tercera— dels impostos públics. Així, pel precepte del rei Odó del 889, el bisbe osonenc obtingué el dret de percebre la tercera part del teloni i del pasquer en el terme de la seva diòcesi, així com el *servicium*, l'*obsequium*, els drets de posada (*fredis*) i els altres impostos dels habitants de la vall d'Artés.⁶ El 957, en el decret de restauració de la canònica vigatana, el bisbe Guadamir traspassà a aquesta institució, per al seu manteniment, «els terços d'Osona» —llevat dels que ja eren propietat dels canonges—, la tercera part del teloni, de la rafega i del pasquer, així com el delme.⁷ Amb la denominació

popular de terços hom feia referència a les terceres parts dels impostos públics que havien de tributar-se a la seu episcopal, la qual les havia anat aconseguint del poder reial i comtal. Quant al delme, la seu de Vic obtingué, a més dels fruits provinents de la seva pròpia parròquia —la vila i el terme de Vic—, la tercera part de les rendes de les esglésies de la diòcesi.⁸

Prerrogativa sobirana per excel·lència era el monedatge, és a dir, el dret d'encunyar la moneda. Segons Ramon d'Abadal,⁹ el comte Guifré II rebé un precepte del rei Carles el Simple, pel juny del 899, pel qual li fou concedit el dret de la moneda en el comtat d'Osona. En les seves últimes voluntats, cedí a la seu de Vic, segons que sembla,¹⁰ el terç del monedatge de la vila, amb la condició que obtingués la confirmació reial.¹¹ Aquesta hauria estat aconseguida de Lluís IV el d'Ultramar per l'agost del 938 —també segons Abadal—¹². No obstant, la peculiaritat de les notícies amb què es pretén de refer aquest hipotètic precepte, ja que no s'ha conservat, permet fins i tot de posar en dubte la seva existència. Hagués existit o no, el fet és que el 957 el bisbe Guadamir disposà del dret de la moneda a favor de la canònica.¹³ En la butlla del papa Gregori V, de 9 de maig del 998, es confirmava a la seu osonenca, entre els altres drets, el de la moneda.¹⁴

Hi ha indicis suficients per creure que, com és lògic, la seu vigatana féu ús del dret de monedatge i, almenys dins la segona meitat del segle X, encunyà moneda pròpia. Joaquim Botet i Sisó¹⁵ cregué poder-ho provar per mitjà d'un document del 965, on es parla, segons ell, de diners d'Osona; si s'examina la frase amb detall, però, resta palès que el significat és molt més ampli: *pesas decem de dinarios Ausonae aut Barcinonae vel Gerundae*.¹⁶ Com que aquests són, precisament, els tres comtats permanentment units sota l'autoritat del mateix comte, cal pensar que es tracta de la moneda encunyada pel comte per a ésser usada en qualsevol dels seus comtats. Mossèn Gudiol, que investigà sobre les monedes episcopals vigatanes,¹⁷ veié unes proves documentals en la *moneta publica Ausonensi* citada en l'acta de

dotació de Sant Benet de Bages i en els *solidos CCC monete ipsius terre* que el levita Eldemar llegà a la catedral de Vic.¹⁸ Tot i que ambdues expressions són ambigües, poden ésser considerades un indici.

Més apodíctica que l'argument documental és la prova arqueològica. La singularitat d'haver-se conservat tota una sèrie de monedes de la seu vigatana ha permès als experts en numismàtica de poder-les datar amb més o menys precisió. La que hom creu més antiga és un diner d'argent datable a les acaballes del segle X o a principis del segle XI, que presenta a l'anvers un bust barbat amb les inicials SP —*Sanctus Petrus*— i al revers la inscripció AVSONA centrada per una creu equilateral.¹⁹

Abans, però, que s'encunyés la moneda episcopal i després, coexistent amb ella, corregueren per Vic altres tipus de moneda, malgrat la penúria de diner.²⁰ Ja veurem que, ben sovint, els intercanvis es pagaven en espècie, tot i que el seu preu fos expressat en valors monetaris.²¹ La unitat de compte era la lliura i el sou, segons el sistema introduït a la Marca Hispànica pels carolingis. El sou (*solidus*) corresponia a una vintena part de la lliura i es dividia en 12 diners i 24 òbols, els quals eren encunyats en argent i constituïen la massa monetària d'ús corrent.²² Aquest sistema, relativament senzill, es veié alterat per l'entrada a Catalunya de diner andalús. Segons Pierre Bonnassie,²³ la primera al·lusió a la circulació de numerari sarraí per terres catalanes remunta al 970, d'acord amb la menció que es fa de tres *pesas* en el testament de Borrell de Castellfollit —conservat, per cert, als arxius vigatans²⁴—. Un examen detingut de la documentació, però, permet encara de retrocedir més: en el testament sacramental del levita Otger, que fou jurat i publicat en la capella vigatana de Sant Sadurní, el 961, hi ha algunes deixes en *pesas de argento* —en llegal, en total, set—. ²⁵ A més de les *pesas*, que podien ser d'or i d'argent, foren introduïts els mancusos, monedes d'or que hom identifica amb els diners musulmans. Així com sembla que la *pesa* designa tan sols una unitat de pes,²⁶ el mancús fou sens dubte una moneda d'or corrent, que valgué 7 sous. L'unça, que

Anvers i revers d'una moneda episcopal de Vic, data-
ble a les acaballes del segle X (Museu Episcopal de
Vic).

serví també com a moneda i com a unitat de compte per avaluar l'or, en valgué 49.²⁷ Les al·lusions als mancusos, especificant de vegades que eren d'or cuit, s'inicien, en la documentació vigatana, a partir del 981.²⁸

2. LA PROPIETAT PRIVADA I LES IMPOSICIONS SENYORIALS

«Per aquesta escriptura de venda us venem tot allò que és palès que posseïm dins els confins del territori osonenc i que ens advingué per la nostra ruptura, això és: en cases, corts, horts, terres cultivades i sense cultivar, vinyes, arbres fruiters i no fruiters, prats, pastures, els corrents d'aigua i els embassaments, el que es treu d'ells, és a dir, tot allò que és palès que posseïm dins els confins de la vil·la que és anomenada Terrades... Totes aquestes coses esmentades les traspassem íntegrament del nostre dret al vostre domini i potestat d'acord amb l'aprisió, tal com és costum en aquesta terra».²⁹ Aquestes frases, redactades el 5 de gener del 886, ens il·lustren sobre la manera com s'adquirí el dret de propietat a Osona, i concretament dins el terme de Vic, en els anys de recuperació del país. La llei visigòtica, en efecte, preveia «que tot home que hagi trobat certes coses o certes terres pertanyents al rei... i les hagi tingudes durant trenta anys, les posseeixi en endavant en pau, amb coneixement del rei, i que ningú, passats aquests trenta anys, ja no li pugui reclamar res».³⁰ Els primers homes (*primi homines*) que artigaven una terra (*trahere de heremo*)³¹ i la conreaven durant trenta anys ininterromputs podien, doncs, pel dret d'aprisió, romandre'n propietaris, sempre i quan poguessin demostrar-ho per mitjà de testimonis.

El fet que el 886 es poguessin vendre terres situades al terme de Vic i provinents d'aprisió cal entendre'l com una prova que trenta anys abans —vers el 856, per tant— la repoblació espontània de la contrada ja s'havia iniciat.³² Això ens confirma la sospita d'una lenta migració de la muntanya cap a la plana, prèvia a l'acció de

Guifré el Pelós, tal com ja hem vist més amunt.³³

Ultra aquesta fórmula excepcional de l'aprisió —que, no obstant, fou la normal durant les anyades de la repoblació—, els sistemes habituals per esdevenir propietari foren la compra, la permuta, l'herència i la dotació. En qualsevol d'aquests casos, era imprescindible que el canvi de propietari restés consignat en escriptura notarial, realitzada davant testimonis, la qual esdevenia l'únic títol de propietat, de manera que, en cas de pèrdua, calia refer-lo en un acte judicial.³⁴

Per consignar la delimitació de les propietats hom se servia dels accidents geogràfics, de les construccions artificials o de la confrontació amb les propietats veïnes. «Aquesta terra afronta a orient amb el riu Mèder, a migdia amb el camí públic, a occident amb la terra de Sant Pere i a nord afronta amb la terra de Càndida o dels seus hereus».³⁵ Per tal d'assegurar la inamovibilitat dels límits, la llei permetia de marcar-los per mitjà de fites i senyals damunt les roques o els arbres.³⁶

La propietat lliure de tota càrrega i dret senyorial era anomenada alou —mot que procedeix del franc *alod*³⁷— i el propietari, per tant, aloer. A la Plana de Vic hi hagué una preponderància de l'alou pagès per ésser un lloc de repoblació, per bé que les parcel·les foren exigües.³⁸ Entremig d'aquests petits alous subsistien les vastes terres del fisc, dites beneficials, comtals o —a partir de mitjan segle X— feudals,³⁹ així com les propietats de l'Església. Dins el terme de Vic hi tenia terres, a més de la seu vigatana, el monestir de Sant Joan de les Abadesses.⁴⁰

L'explotació d'aquests dominis era encomanada a masovers, sotmesos a determinades prestacions i imposicions respecte a l'amo. Quant a les primeres, hi hagué normalment l'obligació d'acudir a treballar a la reserva senyorial, és a dir, a aquella part de la propietat que el senyor o l'entitat senyorívola es reservava per a la seva explotació directa. Pel que fa a les segones, n'hi hagué de dues menes: de fixes i de proporcionals a la collita, essent aquestes les habituals en les zones capdavanteres de la reconquesta catalana. Independentment de la

modalitat, el masover acostumava a pagar el cens en espècie: cereals, vi, pernils i aviram o ous. El tipus de cens anual més estès fou la tasca, la qual representava l'onzena part de la collita. Una de les primeres mencions d'aquesta imposició senyorial es troba en el document de donació que feren, el 929, els esposos Guarn i Sanla a favor de la catedral de Vic d'una peça de terra situada al terme d'Orsal, a la vil·la Montells superior, deixant prescrit que en retindria l'usdefruit llur descendència, que hauria de satisfer a la seu *ipsa tascha*.⁴¹ De vegades no s'empra aquest terme, sinó el més genèric de rèdit: «pagarà el rèdit a Sant Pere [de Vic] sense cap impediment de part de ningú».⁴² El cens que calia pagar a la catedral podia ésser satisfet en cera: «cada any farem donació de cinc soldades de cera a Déu i a Sant Pere apòstol [la seu de Vic]».⁴³

3. L'AGRICULTURA I LA RAMADERIA

«Des del comte fins al pagès», segons expressió coetània, participaren en l'elecció del nou bisbe de Vic, Jordi, el 914.⁴⁴ La frase —que segurament no cal prendre-la al peu de la lletra— reflecteix a bastament el predomini de l'estament camperol en una economia basada en la possessió i el conreu de la terra.

Des de mitjan segle IX, com acabem de veure, els primers repobladors havien iniciat a poc a poc llur tasca d'artigaires damunt les terres ermes de la plana, tot aprisiant-ne parcel·les per a ells i llurs descendents. La reocupació del sòl i l'extensió del conreu s'anà produint amb lentitud, fins i tot pels encontorns de Vic, on encara vers el 900 hi havia ermots per a aprisiar.⁴⁵ Ben avançat el segle X són mencionades terres de recent extirpació (*stirpes*)⁴⁶ i de recent excavació (*terrarios*).⁴⁷

La casa de pagès (*casa, casale, villa, villare, villula, villarunculo, mansus*)⁴⁸ era voltada pel corral (*curtis*), la quintana, l'era i l'hort. Més enllà s'estenien els camps i les vinyes. En les messes (*meses*)⁴⁹ abundava el cereal (*ad annona siminandum*),⁵⁰ però no hi faltaven pas algu-

nes plantacions industrials; sobretot llinars (*linares*) i canemars (*kannabares*).⁵¹ Per a l'alimentació del bestiar es disposava dels farraginars (*ferragenales*),⁵² a més dels prats i les pastures.

El tros de terra que poden llaurar una parella de bous en una jornada fou denominat parellada i bouada, que correspon a una mujada —mitja hectàrea, aproximadament—. Una mujada (*modiata*) equival a l'espai de terreny on pot sembrar-se un modi —vuit litres i mig de gra—. La meitat d'una mujada fou anomenada *semodiata*, la quarta part *quarterada* i la sisena *sexterada*.⁵³ De vegades les mesures no resultaven prou exactes: «aquesta terra té, més o menys, dues mujades per a la sembra de cereal», en referència al terme de la vil·la vigatana de Terrades.⁵⁴ Molt sovint, almenys en els documents, les mesures eren del tot inconcretas: camps, feixes, peces de terra, etc.⁵⁵ De tant en tant, en canvi, les precisions s'ofereixen en termes geomètrics: «té 46 destres (*dextros*) de longitud» —un destre equival a 4 metres 22 centímetres—. ⁵⁶

Quant a l'arboricultura, eren conreats els arbres fruiters (*pomiferis*); d'entre els quals consta l'existència de les figueres (*ficulleas*).⁵⁷ Vora el Mèder, especialment cap a la vil·la Fontcoberta, creixien les salzedes (*salices*).⁵⁸

La vinya era estesa arreu del terme de Vic. El desenvolupament de la viticultura anà lligat al contracte de *complantatio*: l'amo confia al plantador un terreny per tal que, durant un període de 4 a 7 anys, hi cultivi els ceps i, en l'entremig dels rengleralls, els conreus que vulgui; en arribar el termini, la vinya és dividida entre l'amo i el plantador.⁵⁹ Així, el 918, Ferruç donà a la seu de Vic la meitat d'una vinya que havia donat *ad complantandum* i que era a Fontcoberta.⁶⁰ La classe de vinya que acostumava de conrear-se a la plana era l'alta, dita *trilla*, de la qual s'aprofitava el fullatge, després de la verema, per a jaç i farratge del bestiar.⁶¹ Els instruments (*strumenta*)⁶² vitícoles apareixen citats molt sovint, junt amb els trulls (*torcularios*), les tones, les bótes, etc.⁶³

La irrigació dels conreus vigatans era relativament fàcil, si tenim en compte que el terme és travessat per força rius, rieres, torrents i aragalls.⁶⁴ Però, a més a més, hom hi obrà de bona hora múltiples recs, com ho fa palès la documentació coetània.⁶⁵ L'augment dels molins hidràulics al llarg de les ribes del Mèder i el Gurri és un fet constatable durant el segle X.⁶⁶ Llurs instal·lacions annexes —*mulino molente cum suo caput aquis et suo decurso et cum omnem suum osdilium*⁶⁷— eren utilitzades per al regatge dels conreus, en especial de les hortes i les prades.”

L'herbatge i el farratge constituïen la base alimentària del bestiar, per bé que era habitual també de topar-se amb ramats en transhumància de les garrigues als rostolls i als guarets⁶⁸: ovelles, porcs, vaques, cabres. En el testament del bisbe Idalguer (908), s'esmenten: 3 someres, 2 bous, 4 porcs, 10 ovelles, 1 ase i 2 cavalls.⁶⁹ En el del sacerdot Guifré Brunicard (981): 10 egües, amb la pollinada, més de 8 vaques, 2 ases i 2 someres amb un pollí, 4 moltons, 43 ovelles, 1 lletó, 12 porcs i aviram en nombre indeterminat.⁷⁰ En el de Quixiló (997): una parella de bous i 40 òvids, entre ovelles i cabres.⁷¹

És clar que un nombre tan crescut de caps de bestiar només podia pertànyer a persones benestants com les mencionades. L'ambició del comú de la pagesia consistia a poder disposar d'una parella de bèsties de tir per a les feines del camp i el bestiam necessari per a l'alimentació. Qui, endemés, podia tenir un cavall de combat ja era un personatge notable: un cavaller.⁷²

4. LA INDÚSTRIA

Tot i el subdesenvolupament de la producció industrial amb anterioritat a l'any 1000, val la pena de fixar-se en els seus trets principals, d'entre els quals ressalten especialment les manufactures del teixit, el metall, la pell i la fusta.

En la indústria tèxtil predominava la producció casolana. Era una feina típica de les dones la de manejar la carda, la filosa i la filoja. La floca era formada de llana,

sobretot, però també de fibres vegetals com el lli i el cànem⁷³: Ingelrada llegà, a Sunifred, la llana que li calgués per a fer-se una gonella —peça de vestir comuna a homes i dones— i, a dues serventes, el cànem que els fes falta per a sengles camises.⁷⁴ La catedral de Vic posseïa, el 957, divuit albes de lli (*chamisos linios*), així com una altra de cotó (*alchotono*) i diferents ornaments de seda (*pallios*).⁷⁵ Tant els teixits de cotó com els de seda, però, eren d'importació i, per tant, objectes preuats.⁷⁶ L'alba de cotó de Vic és l'únic exemple de vestit d'aquesta mena al·ludit per la documentació de l'època.⁷⁷ Segons que sembla, cotó i seda (*sidda* o *chezua*)⁷⁸ eren teixits reservats, a mitjan segle X, a l'ús litúrgic.

La metal·lúrgia era una indústria de vella tradició al país, vinculada a la qualitat dels seus jaciments.⁷⁹ El ferro era treballat en petites fargues o ferreries, on es fabricaven armes, eines agrícoles i estris diversos. D'elles n'han romàs topònims com Fàbrega, Farga, Ferreria... i els antropònims corresponents.⁸⁰ La documentació de l'època, sobretot els testaments i els inventaris, ens ofereixen un mostrari dels objectes metal·lúrgics usats en la vida quotidiana dels vigatans, molts dels quals, d'una manera especial els més senzills, cal considerar-los fabricats a Vic mateix o als encontorns. De vegades s'hi fa referència en termes genèrics: l'aram (*eramentea*)⁸¹ o la ferramenta (*ferramenta*).⁸² Però sovint s'entra en detall: el bisbe Idalguer llegava, el 908, un calze, un canelobre, una ampolla i uns lampadaris, tot d'estany, un encenser d'aram, uns escritors de ferro, una esquella i el fre d'un cavall.⁸³ A la catedral hi havia, el 957, sis canelobres, dues escudelles d'aram, tres geres, tres canadelles amb cobertores d'estany (*channadas cum chopertorios de stagno III*), una caldera, un parell de bacins i un altre amb mànec i un flascó d'estany (*et alio cum manicho et botaricho I de stagno*).⁸⁴ En l'inventari que es féu el 971-972, s'especifica que hi havia tres canelobres d'estany i quatre recoberts d'argent (*cum argento*) i que les escudelles i la caldera eren d'aram.⁸⁵ Quant a l'eina agrícola, s'esmenta (943) una agullada

amb el seu rastell (*ipsa agulgada cum sua rastellada*).⁸⁶

Els objectes d'orfebreria, en canvi, almenys els pocs que hi havia a les acaballes del segle IX i a principis del X, sembla que cal considerar-los importats, si més no d'altres ciutats o contrades de Catalunya. Es fa difícil d'imaginar, realment, en aquelles dates un taller vigatà dedicat al treball dels metalls preciosos. Tot i això, el bisbe Idalguer tenia un anell d'or, dos calzes d'argent —un d'ells amb gemmes—, dues patenes d'argent —una de les quals també amb gemmes—, un encenser d'argent i dues capsas o reliquiaries del mateix metall.⁸⁷ La catedral posseïa, ja en la segona meitat del segle, quatre creus d'argent i una d'or amb gemmes, un calze d'or i tres més d'argent, i un flascó d'or, així com un escriptori d'ivori.⁸⁸ No obstant, fora d'aquest ús litúrgic —i del monetari—, els metalls preciosos eren pràcticament absents de les pertinences del comú de la gent, si no era algú que havia aconseguit de tenir l'anell de prometatge en or o argent. Si de cas, eren els nobles els que podien disposar per a llurs cavalls de selles ornades d'or, argent o pedres precioses i de frens d'argent massís, així com d'indumentària amb fils d'or i argent i atuells fabricats amb els mateixos metalls.⁸⁹

Pel que fa a la indústria de la pell,⁹⁰ tenim una mostra excel·lent de la seva existència i de la seva producció en els gairebé sis-cents cinquanta pergamins i en els còdexs de l'època que s'han conservat als arxius de la catedral vigatana.⁹¹ De fet, l'escorxament del bestiar comportava el naixement de la pèllisseria, encara que al començament fos molt rudimentària. La catedral degué interessar-s'hi, si més no per a fornir de pergamí el seu escriptori, des del primer moment. No fóra pas estrany, doncs, que ja s'hagués situat alguna adoberia en el seu veïnatge, a la riba del Mèder, al mateix indret on han romàs els adobers fins avui. La producció de pergamí, però —condicionada també pel seu elevat cost—, fou escassa, com es dedueix dels retalls ínfims damunt dels quals els notaris havien d'encabir llurs escriptures.⁹²

A més a més del pergamí, hi hagué, naturalment, altres productes elaborats a partir de la pell i el cuir:

bots de vi, sabates, cuirasses, beines, selles, enquadracions, corretges, etc. Una dona anomenada Senior comprà, el 944, tres peces de cuir (*coros*) i una pellissa (*pellicia*).⁹³ La catedral de Vic tenia tres parells de càlignes i el bisbe Idalguer quatre sandàlies.⁹⁴

Quant a la fusta, només cal deixar constància que la quantitat i la diversitat d'objectes obrats amb aquesta matèria que apareixen en la documentació sembla comportar l'existència d'alguna fusteria. Ja hem vist que és freqüent l'al·lusió a tones, bótes, arque, portadores, escons, bancals, capses, etc.⁹⁵

5 EL COMERÇ I ELS MERCATS. ELS PREUS

L'intercanvi de béns, com a activitat connatural a l'home que és, no degué pas estroncar-se del tot ni en les llargues anyades de despoblació i desorganització causades pel sarraí. És lògic que la gent que aconseguí de subsistir a la plana cedís allò que li sobrava a canvi d'allò altre que li mancava. Hi hagué, arreu de Catalunya, però especialment a les zones més castigades, una davallada dels excedents negociables i de la massa monetària cap a nivells ínfims. En l'activitat comercial, per consegüent, fou usual el pagament en espècies, sense però que la moneda deixés de tenir el seu paper de patró dels valors.⁹⁶

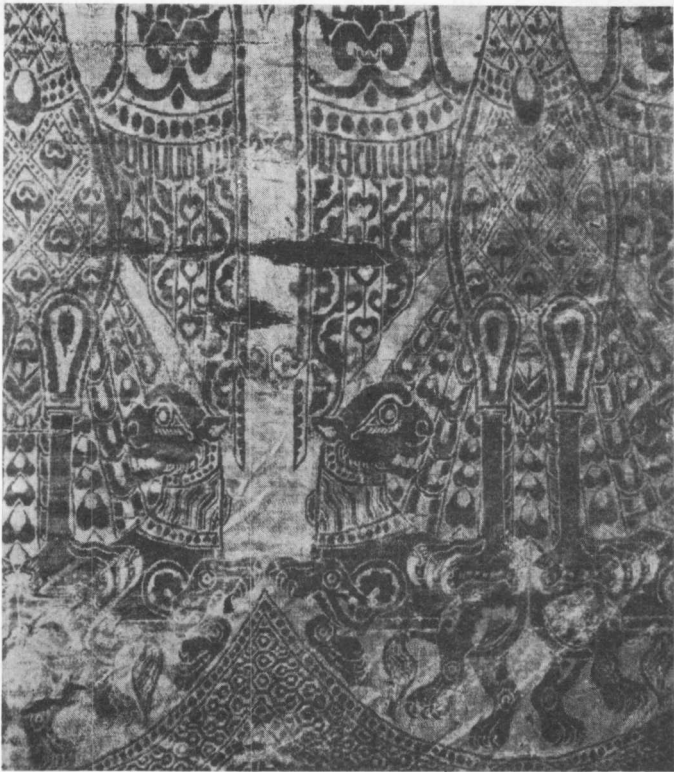
Aquesta és la situació que ens reflecteixen els documents de les acaballes del segle IX i que es perllongà encara en el X: és habitual que, en especificar-se els preus, afegeixin la frase *in rem valentem*, és a dir, pel seu equivalent. El 889, els esposos Sunifred i Adalrada vençueren, al bisbe Gotmar, unes possessions situades a la vil·la Terrades, que cobraren per mitjà del lliurament que els féu el bisbe de dos cavalls, l'un valorat en 30 sous i l'altre en 20.⁹⁷ La majoria de vegades, no obstant, les espècies no són concretades, almenys en les escriptures.

¿Existí el comerç d'importació abans de l'any 1000? Ben segur que sí. El culte litúrgic d'una catedral, en

primer lloc, necessitava substàncies d'origen oriental, com l'encens i el bàlsam: en els inventaris de la catedral, ja esmentats,⁹⁸ surt mencionada una *ampulla cum balsamo*, a més dels encensers. En aquests mateixos inventaris apareixen una sèrie d'ornaments litúrgics confeccionats amb teles precioses d'origen bizantí: quatre casulles, cinc capes, quatre tunicel·les i quatre pal·lis, tots ells anomenats grecs (*grezeschos*), el 957; en el del 971-972, les casulles gregues són sis. Seria una d'aquestes casulles, probablement, la que serví per amortallar el cos de sant Bernat Calbó, el 1243, car del fragment que se'n conserva al Museu Episcopal de Vic hom afirma que es tracta d'un teixit bizantí de la segona meitat del segle X.⁹⁹

Tant els teixits de cotó com els de seda, que també hem vist que eren presents entre la indumentària i el parement litúrgic de la catedral, eren productes importats del món islàmic i del bizantí.¹⁰⁰

No eren pas aquests objectes d'importació, però, els que més abundaven en els mercats locals. Allò que hi devia predominar eren els productes agrícoles i el bestiar, així com alguns productes manufacturats a Vic mateix.¹⁰¹ L'existència d'uns mercats al comtat osonec (*mercatorum terre*), assenyalada ja en el precepte del rei Odó el 889,¹⁰² porta implícita la referència al de Vic, capital del comtat i seu episcopal. Que amb aquella expressió es feia referència als mercats de Vic i Manresa ho aclareix l'acta de consagració de la catedral vigatana del 1038, com ha fet notar Arcadi Garcia.¹⁰³ El 911 es fa constar que una feixa de terra és situada *ad ipsum mercatum* i, per tant, en el sentit locatiu de mercadal.¹⁰⁴ Cal entendre, probablement, que l'emplaçament era ja el mateix que tindria en els segles posteriors fins avui: era habitual que els mercats fossin a les afores de les viles i les ciutats.¹⁰⁵ Segons Garcia, abans de l'any 1000 potser ja s'havia iniciat el costum d'un segon mercat, aquest situat al peu mateix del castell, que s'anomenà de la Quintana. Cal tenir en compte, no obstant, que el document que sembla donar base a aquesta hipòtesi, un pretès precepte de Lluís IV d'Ultramar, podria haver

Teixit de seda d'origen bizantí, datable al segle X, pertanyent a la casulla que amortallà sant Bernat Calbó (Museu Episcopal de Vic, núm. 790).

estat falsificat i fins i tot no haver existit.¹⁰⁶ Quant a la percepció del teloni, ja hem comprovat com dues terceres parts corresponien al comte i la restant a la seu episcopal.¹⁰⁷

Pel que fa als preus, podem adonar-nos de l'escala de valors en què eren situats els béns mobles i immobles comercialitzats per mitjà d'alguns exemples. El 30 de gener del 889 Ermengarda i els seus fills vengueren, al bisbe Gotmar, una casa amb cort, hort i terres per 4 sous; tres dies abans, el mateix bisbe havia pagat la compra d'unes possessions al mateix lloc —la vil.la Terrades— amb dos cavalls, l'un valorat en 30 sous i l'altre en 20.¹⁰⁸ El preu del primer cavall és el mateix que pagà Odevacre a Saruïlda, el 927, per la compra d'un servent, anomenat Trasovat.¹⁰⁹ L'alt valor donat als èquids ens el confirma la venda de quatre egües que manà d'efectuar l'ardiaca Guadamir, el 948, per tal de poder oferir un calze avaluat en 200 sous, a l'església de Tona.¹¹⁰ Això ens mostra, de retop, l'estimació de les peces d'orfebreria.

VII. La seu episcopal

Sembla que fou arran mateix de la invasió sarraïna que la seu osonenca —que devia comptar llavors amb més de tres segles d'existència¹— restà desmanegada en tota la seva estructura. La probable fugida del bisbe i el clergat més important, com en el cas de Tarragona,² deixà la diòcesi en l'orfenesa, en una situació que es perllongà durant més d'un segle i mig. En aquest llarg interval, la cura pastoral de les poques famílies que romangueren a la plana degué dependre, al començ, de la lliure iniciativa dels preveres que les acompanyaren en llur malastrugança. A poc a poc —i sobretot a partir de l'ocupació militar del comte Borrell de Cerdanya-Urgell— foren els bisbes veïns, amb la supervisió del metropolità narbonès, els que supliren la manca de pastor propi.³

1. LA RESTAURACIÓ. LA SUBJECCIÓ A NARBONA

Quan, en l'avenç carolingi de mitjan segle VIII, la frontera entre francs i sarraïns restà estabilitzada al Pirineu, les diòcesis restaurades que havien format part de la província eclesiàstica de Narbona tornaren a aglutinar-se entorn de llur antiga metròpoli. En reogarnitzar-se també les antigues diòcesis de Girona i Urgell —malgrat que aquesta última potser no sofrí interrupció episcopal—, vers el 785, i la de Barcelona, el 801, totes les quals havien pertangut a la província tarragonesa, foren annexades, mentre no fos alliberada la ciutat metropolitana, a la Narbonesa.⁴ El mateix criteri, és clar, fou seguit en restaurar-se el bisbat osonenc el 879-880. La subjecció d'aquest a Narbona, però, revestí un caire diferent, més directe, que la d'aquelles altres diòcesis, com veurem tot seguit.

La restauració del bisbat d'Osona ens és explicada, amb una captivadora precisió, pel bisbe Idalguer en el ja esmentat concili que se celebrà a Barcelona el 906: «Per exigència dels pecats d'aquells que llavors eren els habitants d'aquelles terres, com tots sabeu, foren condemnats pel judici diví a l'espasa bàrbara, de manera que no romangué cap cristià en l'esmentat *pagus* d'Osona. Transcorreguts molts anys, compadit el Senyor d'aquella terra, suscità en ella el molt noble príncep Guifré i els seus germans, els quals, reunint amb pietós amor homes de diferents llocs i nacions, restauraren al seu estat primigeni l'església esmentada amb els seus termes. No obstant, com fos que es mantingués en la pobretat i no pogués, entretant, sostenir bisbe per a ella, com antigament, l'esmentat marquès volgué que el reverend bisbe Sigebod, metropolità de la Narbonesa, tingués l'església predita sota el seu regiment i, adés per ell mateix adés pels seus sufraganis, l'ordenés i disposés, mentre, amb l'ajut de Déu, anés assolint a poc a poc el desenvolupament, de manera que pogués mantenir en ella mateixa el seu propi bisbe, d'acord amb la forma antiga. Com fos que, per la pietat de la suprema voluntat, el dit príncep aconseguís d'eixamplar-la i tots creguessin que ja havia de tenir bisbe propi, arrabassat entretant d'aquesta vida per crida divina el venerable Sigebod, tant el mateix marquès com tot el clergat i el poble osonencs demanaren al reverend Teodard, pontífex de Narbona, que ordenés bisbe propi per a l'església d'Osona. Ell, junt amb els altres bisbes, consentint a llurs dignes peticions, no retardà de consagrar, amb la sagrada benedicció, per a l'episcopat d'aquesta església, el meu predecessor Gotmar, de santa memòria.»⁵

Com es desprèn d'aquesta relació, l'arquebisbe Sigebod de Narbona i el seu successor, sant Teodard, junt amb els bisbes veïns de la diòcesi osonenca, tingueren damunt d'aquesta, durant uns anys, no sols les prerrogatives pròpies d'un metropolità damunt d'un bisbat sufragani, sinó també la responsabilitat directa del seu regiment. Aquesta situació excepcional es perllongà fins al 886, és a dir, la data probable de l'ordenació episcopal

de l'arxiprest Gotmar.⁶ La causa d'aquesta anomalia fou, tal com ho exposà el bisbe Idalguer, la pobresa de la seu restaurada; cosa ben normal en una institució que ressorgia de les cendres.

Durant aquestes anyades heroiques s'anaren reorganitzant les estructures eclesiàstiques des de la capital de la diòcesi, on de seguida devien aixecar-se —si és que encara no hi eren— un edifici provisional amb funció de catedral i unes modestes vivendes per al clergat que havia estat tramès a endegar la restauració. Així, el 30 de gener del 881 ja actuaven a Torelló l'arxiprest Gotmar, els preveres Atila i Recared i el diaca Flagí, comprant-hi unes cases i terres al costat de l'església de Sant Feliu, destinades probablement a edificis parroquials.⁷ Un prevere anomenat Franquès signava com a notari, el 19 d'octubre següent, en un document de venda concernent al terme del castell de Sant Llorenç, a l'inici de les Guilleries.⁸ D'on provenia aquest clergat? És de suposar que alguns ja devien haver arribat temps enrera, per tal de tenir cura de la gent que ja poblava la contrada, des dels bisbats veïns; d'altres devien acudir en aquests anys de repoblació per inducció del comte Guifré el Pelós i, per consegüent, des de la diòcesi urgellenca sobretot; potser uns pocs, per últim, foren tramesos des de Narbona per tal de dirigir la restauració.

Hom ha opinat que l'alta administració *in situ* de la diòcesi, durant aquest període, fou confiada a dos arxiprests, Gotmar i Revocand.⁹ L'actuació del primer amb el títol d'arxiprest és segura, però no ho és, en canvi, la del segon. És veritat que en el document més antic que es conserva a l'Arxiu Capitular de Vic, datat el 18 de setembre del 879,¹⁰ hi apareix un cert Revocand, però la intitulació que se li dona és la de simple prevere; d'altra banda, segons es pot deduir d'altres documents, el lloc d'actuació dels personatges que s'hi esmenten ha d'ésser el Berguedà —tal com ja hem vist abans¹¹— i, per tant, la diòcesi d'Urgell. El 881 fou celebrat un plet en què es donà sentència sobre uns predis situats a Ogassa, *in transmontano* comtat de Cerdanya; el fet que hi assistissin dos arxiprests, dels quals no en sabem els noms,

féu concloure a Abadal que devia tractar-se de Gotmar i Revocand; l'argument és massa feble per poder-lo admetre, car, per acabar-lo d'espantllar, els predis són situats fora del bisbat osonenc.¹² Sí que, en canvi, apareix un arxiprest Revocand en l'acta de consagració del monestir de Sant Joan de les Abadesses, el 887,¹³ quan ja Gotmar havia esdevingut bisbe i, per tant, Revocand podia haver-lo succeït en el càrrec d'arxiprest. És possible, de tota manera, si no es tracta de dos personatges diferents, que fos el prevere bergista del 879, cosa que vindria a demostrar, de retop, la presència a la diòcesi osonenca de clergat provinent de la d'Urgell.

2. L'EMANCIPACIÓ: ELS BISBES GOTMAR I IDALGUER

Vers el 886 la seu de Vic havia experimentat, gràcies als esforços del comte Guifré el Pelós, un desenvolupament prou considerable com per poder mantenir bisbe propi. El mateix comte, junt amb el clergat i el poble osonencs, ho demanaren a l'arquebisbe de Narbona que era, des del 15 d'agost del 885,¹⁴ sant Teodard. Aquest accedí a la petició i ordenà bisbe Gotmar (886-900/901), que fins aquell moment havia vingut actuant d'arxiprest. L'arxidiòcesi narbonesa, no obstant, volgué conservar uns drets damunt la diòcesi osonenca, a la qual imposà un tribut anual d'una lliura de plata en senyal de subjecció.¹⁵

Diferents historiadors, prenent com a base el text de l'antiga *Vita sancti Theodardi*,¹⁶ han cregut que, bisbe de bell nou, Gotmar s'immiscí en una pretesa dissidència de l'episcopat català respecte a la seu de Narbona, afer que hauria trobat la seva fi en un concili celebrat a Port —localitat situada al bisbat de Nimes— vers 887-890.¹⁷ Robert-Henri Bautier ha demostrat, però, que les notícies d'aquest pretès concili, fornides per l'autor anònim de la *Vita*, són una falsificació duta a terme a darreries del segle XI, quan Narbona volgué impedir la segregació de les diòcesis catalanes en restaurar-se l'arxidiòcesi de Tarragona.¹⁸

El bisbe Gotmar, doncs, i això sembla molt més normal, romangué fidel a l'arquebisbe que l'havia ordenat i a la seu —que potser fins i tot era la seva originària— que li havia confiat l'endegament de l'osonenca. El 24 de juny del 887, festivitat de sant Joan baptista, consagrava l'església monàstica de Sant Joan de les Abadesses, que havien fundat els comtes Guifré I i Guinedilda per a llur filla Emma.¹⁹ L'any següent, el 20 d'abril, era a Ripoll per dedicar l'església del monestir, al qual els predits comtes lliuraren llur fill Radulf.²⁰ Seguiren les consagracions de les esglésies de Tona (889), Sant Pere de Ripoll (890), Besora (898) i Aiguafreda (899), que mostren el progrés de l'obra restauradora en aquest sector de la diòcesi ononenca.²¹ Sembla que no degué pas ésser fins al 890, el 16 de gener, que es consagrà la catedral vigatana, dedicada a santa Maria i sant Pere.²² L'obtenció del precepte d'Odó I en aquesta conjuntura fou d'extraordinària importància per a la seu vigatana, car li ofería les fonts d'ingressos que necessitava per a la seva subsistència.

Mort el bisbe Gotmar el 900-901, i mentre a Narbona Arnust havia succeït en la dignitat arquebisbal a sant Teodard,²³ Idalguer (900/901-914) era elegit canònicament bisbe de la seu vigatana.²⁴ També ell, és clar, es veié sotmès al tribut anual envers Narbona. En ocasió del concili provincial que se celebrà a la catedral de Barcelona el 906, sota la presidència del comte Guifré II i de l'arquebisbe Arnust, Idalguer decidí de sotmetre al

veredicte de l'assemblea la justesa o no d'aquella subjecció tributària; després d'exposar les circumstàncies de la restauració de la seu osonenca amb les paraules que ja hem pogut llegir abans, continuà: «Ara, doncs, vegi el santíssim metropolità, i tots els reverendíssims bisbes que sou aquí presents, i regiri tots els volums de la santa llei cristiana, si és just que el bisbe romanguí sotmès al fisc o si la càtedra episcopal ha de satisfer un tribut a una altra església; ans, tal com diuen els drets dels canons, ha de mantenir una humil subjecció i l'honor degut al metropolità propi». ²⁵ Les querelles d'aquest tipus havien de sotmetre's, segons el dret canònic, a un tribunal conciliar format per tots els bisbes de la província. ²⁶ Arnust, per consegüent, apel·là a un tribunal d'aquesta índole, el qual, l'any següent, es reuní al monestir de Sant Tiberi d'Agde —ciutat episcopal de la província Narbonesa, a l'actual departament francès de l'Hérault—. Examinada la qüestió, els bisbes dictaminaren a favor de la seu vigatana, la qual, doncs, restava deslliurada del tribut. ²⁷

†. Idelherus misericordia di epr

El procés d'emancipació de la seu osonenca respecte a la metròpoli, iniciat amb la consagració episcopal de Gotmar el 886, es cloïa ara —el 907— amb la total exempció tributària. Això equivalia a situar-la en el mateix rang de les altres seus episcopals.

3. L'OBRA DE CONSOLIDACIÓ. LA CANÒNICA VIGATANA

A poc a poc la seu de Vic anà assolint la consolidació de les seves estructures i de la seva economia, de la qual cosa és una bona mostra l'acreciment del seu patrimoni. Des de la concessió de la vall d'Artés, pel privilegi reial del 889,²⁸ fins al llegat testamentari del comte Guifré II el 911, que concedí a la catedral, a més del terç del monedatge local, considerables extensions de terres a la mateixa vila de Vic,²⁹ el patrimoni de la seu restà pràcticament inalterat. A la mort del bisbe Idalguer, la primavera del 914,³⁰ l'esmentat patrimoni era localitzat a Vic i a Artés, amb alguns béns a Seva.³¹ Seria durant el govern del successor, el bisbe Jordi, quan el patrimoni s'incrementaria considerablement.

El 17 de juny del 914, un cop el bisbe Teodoric de Lodeva, potser per encàrrec de l'arquebisbe, hagué presidit el funeral i l'enterrament del bisbe Idalguer, es procedí a l'elecció del successor, tasca que, segons els canons,³² pertocava al clergat i als fidels de la diòcesi òrfena. Seguint la relació de l'acta de l'elecció,³³ s'aplegaren davant Teodoric tant el clergat catedral i el rural com els laics, des del comte fins al pagès, i unànimament demanaren i aclamaren per a bisbe Jordi (914-947), «baró noble, prudent, sobri, cast, proficu, estrenu i promptíssim». Tot i que l'acta fa partícip al comte Sunyer en el mateix grau que els clergues i els fidels, devia exercir-hi el dret de patronatge que li corresponia.³⁴ Un cop rebut el consentiment de l'arquebisbe Agius i dels bisbes de la província, Jordi fou ordenat bisbe de la seu de Vic.

Durant el seu pontificat, les deixes pietoses dels fidels a la catedral augmentaren notablement. Les causes del fenomen deuen haver-se de cercar, ultra en l'augment de la població i de llurs béns materials i en la recerca de la protecció eclesiàstica, en l'envelliment de la generació que havia acudit a poblar la plana, circumstància que feia aconsellable, d'acord amb la mentalitat de l'època, de fer almoines generoses a la seu en bé de llurs ànimes.

D'altra banda, cal veure-hi l'acció del propi bisbe i el seu clergat. Els llegats, que consistien sobretot en terres i cases, eren situats generalment a la plana, per bé que també se'n rebien alguns de localitzats cap al Lluçanès i el Moianès.³⁵

La consolidació de l'economia permeté de renovar l'edifici catedral bastit en temps de Gotmar que, degut a la seva poca capacitat i a la precarietat de la construcció, exigia d'ésser substituït. La nova fàbrica restà enllestida entorn del 925.³⁶ Immediatament s'emprendria la renovació, o qui sap si la construcció, dels altres dos edificis, el de Sant Miquel i el de Santa Maria.³⁷

L'interès del bisbe Jordi per l'organització del patrimoni de la seva seu es posà de manifest també en la vigilància en contra dels usurpadors. Així, el 7 de febrer del 938, a instàncies de Guisalfred, mandatari d'ell, se celebrà a Artés un judici presidit pel comte Sunyer i el vescomte Guadall per tal de dirimir el plet interposat per la seu de Vic en contra dels habitants de la vall d'Artés, els quals hagueren de reconèixer el domini d'aquella damunt d'ells i de les seves terres en virtut del precepte reial del 889.³⁸

Mort el bisbe Jordi el 947, després d'un llarg pontificat, fou succeït per Guadamir (948-957), fins llavors ardiaca de la seu vigatana i potser membre de la família vescomtal d'Osona.³⁹ Un dels actes més importants del seu breu pontificat, i que realitzà poques hores abans de morir, fou la restauració de la canònica catedral. El 10 de juny del 957, trobant-se greument malalt, convocà els canonges a la catedral i els dirigí el següent parlament, que tradueixo del llatí: «Eia, germans, confesso el meu pecat, ja que no he custodiat bé aquesta canònica, instituïda temps enrera, tal com havia d'haver fet. Però sapiguen que, amb l'ajut del Senyor, mentre encara conservo les forces, amb el consell i l'ajut dels nostres ínclits marquesos, el senyor comte Borrell i el seu germà el senyor comte Miró, i després de consultar el senyor Eimeric, el nostre arquebisbe, i amb el consentiment dels nostres bisbes coprovincials, el senyor Guilarà, bisbe de Barcelona, i Arnulf, bisbe de la santa seu de Girona, i

dels altres bisbes coetanis, i amb el consell de tota la congregació d'aquesta església de Sant Pere i de tots els pròcers d'aquesta regió, si Déu ho permet i mentre encara conservo les forces, la restitueixo tot seguit i l'administraré prenent de les rendes de la nostra església tot allò que us calgui, de manera que pugueu viure fidelment en comunitat.»⁴⁰ A continuació, el bisbe Guadamir lliurà als tretze canonges presents,⁴¹ presidits per l'ardiaca Ansemon, els alous de Cerdans i Marganell i les parròquies d'Oristà, així com l'anomenat terç d'Osona —és a dir, la tercera part del teloní dels mercats de Vic i Manresa, de la rafeja dels transeünts, del pasquer i del monedatge—, a més del delme i l'alou del difunt Oliba, situat prop del prat Narbonès. Com a norma bàsica de conducta, especificà que havien de viure segons les regles dels sants pares, rebent els hostes, soste-nint els pelegrins i rescatant els captius. Signà tot seguit, amb mà tremolosa, el decret de restauració, que és el document que es conserva original a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.⁴²

Quan havia estat instituïda la canònica vigatana? No ho podem pas dir amb seguretat, car no ens ha arribat pas cap decret de creació ni d'una restauració prèvia a la de Guadamir. Encara que potser ja havia existit amb anterioritat a la invasió sarraïna,⁴³ després de la sotragada provocada per aquest esdeveniment, devia procurar-se de seguida, a partir del 879-880, la seva restauració o creació. Ja hem vist que el 881 actuava un

arxiprest i el 887 un altre, així com alguns preveres i diaques.⁴⁴ Es fa difícil de creure, però, que en aquestes dates tan primerenques pogués funcionar una vertadera canònica a Vic, tant més que, com hem comprovat, la pobresa no permeté de tenir bisbe propi fins al 886. En la consagració de l'església de Sant Martí d'Aiguafreda, el 899, hi fou present un cert ardiaca Eldalec, que signà en l'acta;⁴⁵ la pertinença del lloc a la diòcesi de Vic i el fet que l'oficiant fos el bisbe Gotmar porta a creure que l'ardiaca esmentat era el cap de la canònica vigatana. El 905, en la consagració de Santa Maria de Lluçà eren presents, acompanyant el bisbe Idalguer, l'ardiaca Gontari o Lotari, el sacrista Oriol, el parafonista Baldovic i els canonges Lluís i Didali.⁴⁶ El bisbe Idalguer, en el testament que dictà el 15 de febrer del 908,⁴⁷ nomenà marmessors l'ardiaca Otger i els canonges Adanagild i Radulf. Totes aquestes referències menen a una conclusió: que la canònica de Vic restà organitzada durant els pontificats de Gotmar i Idalguer. I, en efecte, apareixen les expressions *meis fidelissimis canonicis* (908), *canonicos ipsius aecclesia* (911), *cathedrali clerico* (914) i *congregatione homnium kanonicorum* (915).⁴⁸ A partir del 915, la comunitat canonical és al·ludida sempre en les deixes pietoses a la catedral.

La vitalitat de la canònica, però, romangué esmorteïda fins que el bisbe Guadamir decidí d'oferir-li els mitjans materials per a revifar-la. El fet d'haver-ne estat ardiaca fins al moment de la seva promoció a l'episcopat⁴⁹ el degué moure a la generositat que traspua el decret de restauració. Dels tretze canonges que hi havia el 957, sis ja ho eren amb ell el 948: Salomó, Brunicard, Ató, Ramió, Vidal i Landoari.⁵⁰ L'ardiaca Ansemon era canonge, almenys, des del 953.⁵¹

Quant als càrrecs, ja hem vist els d'arxiprest, ardiaca, sacrista i parafonista. Apareixen en les funcions de clavari el prevere Salomó (948)⁵² i de cabiscol els levites Guillem (960) i Riculf (996).⁵³ A les acaballes del segle X, era arxiprest Ennegó (981-998), nebot de l'ardiaca Ansemon,⁵⁴ i de sacrista ho era el prevere Madeix (981-1004).⁵⁵

4. L'ÈPOCA DE PLENITUD: L'ARQUEBISBE ATÓ⁵⁶

Mort el bisbe Guadamir el 14 de juny del 957,⁵⁷ fou succeït per Ató (957-971/972), fins llavors canonge de la seu vigatana,⁵⁸ que ja apareix com a bisbe de Vic en l'escriptura d'una deixa a la catedral vigatana feta el 26 de setembre d'aquell mateix any.⁵⁹ Tot i que no s'ha conservat l'acta de l'elecció, podem suposar-hi l'actuació del bisbe Guilarà de Barcelona, el qual acudí a Vic per tal d'assistir el bisbe moribund i presidir les seves exèquies, mentre feia l'inventari dels béns de la catedral, d'acord amb les prescripcions de la legislació canònica.⁶⁰ Cal suposar-hi també el paper de patronatge del comte Borrell —sembla que era a Vic l'octubre del 957⁶¹— i l'acceptació de l'arquebisbe Eimeric i dels bisbes coprovincials, a l'estil de l'elecció del bisbe Jordi.

† ATOSCE SEDIS VIGATANENSIS
VIGATANENSIS EPUS

Ató inaugurà una època de plenitud de la seu vigatana, recollint els fruits dels pontificats anteriors i portant-la a una maduració que esclataria al final del seu propi pontificat. Les nombroses deixes a la catedral i els privilegis que s'havien obtingut per a ella, al costat de l'existència d'una canònica ben dotada, constituïen una base sòlida per poder aspirar a objectius més alts, tant en l'ordre material com en l'espiritual.

Enmig de la pluja de llegats a la seu, sobresurt la donació que li féu el comte Borrell, el 29 de maig del 960, del castell de Tous amb el seu alou annex, el qual

havia estat objecte d'aprisió per part del pare del comte.⁶²

Durant aquest període la seu vigatana devia beneficiar-se del caràcter emprenedor del bisbe Ató i del seu alt nivell cultural, aspecte aquest últim que s'infereix del fet que el comte Borrell li confiés la instrucció de Gerbert d'Orlhac, tal com veurem en parlar de la cultura vigatana de l'època.⁶³

Els dots personals d'Ató i l'amistat que l'unia amb el comte Borrell deuriem confluïr en la decisió que prengueren ambdós de planejar una operació político-religiosa arriscada. Es tractava, en efecte, de restaurar l'antiga província eclesiàstica de Tarragona, tot independitzant els bisbats catalans de la metròpoli narbonesa. Potser no s'hauria encetat la qüestió en aquells moments si no hagués sorgit un personatge enigmàtic, l'abat Cesari de Santa Cecília de Montserrat, el qual, a partir del 956, pretenia que tothom el reconegués com el metropolità de la Tarraconense.⁶⁴ Borrell i Ató, sota les jurisdiccions dels quals requeria el cenobi de l'intrús, decidiren de dur l'afer a Roma, amb el propòsit de demanar al papa el restabliment de la província tarragonesa, prenent com a seu arquebisbal la de Vic i com a metropolità el bisbe osonenc.⁶⁵ Trobant-se a Roma Borrell i Ató, junt amb el monjo Gerbert que els hi havia acompanyat,⁶⁶ el comte acudí davant el papa Joan XIII i li exposà el seu desig. El papa, després d'assessorar-se sobre la legalitat de l'operació, accedí a la petició i nomenà Ató arquebisbe de la Tarraconense, amb seu a Vic, i li concedí el pal·li pontifical. Com era de rigor, s'expediren les butlles que acreditessin la restauració de la província i el nomenament com a titular a favor del bisbe de Vic. Una d'elles comunicava la nova als arquebisbes i bisbes de les Gàl·lies,⁶⁷ una altra concedia el pal·li a Ató,⁶⁸ una tercera ho notificava als bisbes que esdevenien sufraganis de la metròpoli osonenca.⁶⁹ Encara se n'expediren dues més, l'una dirigida al comte Borrell⁷⁰ i l'altra al bisbe Sunyer d'Elna i al seu pare, el comte Gausfred I d'Empúries-Rosselló,⁷¹ comunicant-los el nomenament de l'arquebisbe Ató com a provisor de la diòcesi gironina, a la

qual pertanyia el comtat empurità.⁷² De tres d'aquestes butlles se'n conserva el document original, en paper, a l'Arxiu Capitular de Vic.⁷³ S'han de datar al gener del 971.

5. LA CRISI: ASSASSINATS I CISMA

L'arquebisbat osonenc tingué una vida efímera, car se'l féu desaparèixer violentament amb l'assassinat de l'arquebisbe Ató. En efecte, després d'haver retornat de Roma, possiblement els primers mesos del mateix 971, l'arquebisbe fou mort el 22 d'agost d'aquell any o del següent, segons es dedueix d'unes glosses necrològiques contingudes en els martirologis de la catedral vigatana.⁷⁴ Tot i que no s'ha conservat documentació referent a la seva actuació durant aquests mesos —potser hi hagué interès a fer-la desaparèixer—, el doble fet de la presència de les butlles esmentades a la catedral i el lapse mínim de set mesos des de l'expedició a Roma fins la data de la mort fan pensar que Ató retornà a Vic. Les circumstàncies del crim no ens són pas conegudes, però hom pot conjecturar que la independència dels bisbats catalans provocà una forta reacció adversa de part dels partidaris de la vinculació a Narbona i, per tant, al regne franc. La situació de violència que s'infereix degué culminar amb l'assassinat sacríleg. El lloc on aquest es produí tampoc el sabem, però no pot pas descartar-se, ans al contrari, que s'esdevingués a Vic mateix.

El desembre del 972 actuava el successor Frujà (971/972-991/992), com a consagrat de l'església monàstica de Sant Benet de Bages, amb el simple títol de bisbe.⁷⁵ Frujà, que havia estat canonge de la mateixa seu vigatana,⁷⁶ fou ordenat per l'arquebisbe narbonès, a l'obediència del qual se sotmeté, segons que sembla, de bon grat. Pel febrer del 978 es presentà a Roma; davant el papa Benet VII, i demanà l'expedició d'un privilegi que li confirmés la jurisdicció damunt tot el territori de la diòcesi osonenca. La cúria pontificia li estengué dos solemnes documents en paper, l'un dirigit a Frujà personalment i l'altre als fidels de les diòcesis d'Osona,

Barcelona, Girona i Urgell —les catalanes, per tant—, fent constar en ambdós la confirmació papal dels drets de Frujà i demanant a l'arquebisbe Ermengol de Narbona que els confirmés i oferís el seu ajut al bisbe vigatà.⁷⁷ El contingut d'aquests privilegis dona la impressió que l'autoritat de Frujà era, d'alguna manera, discutida. Fins ara, la interpretació que se'n donava era que en aquesta data ja s'havia iniciat el cisma de l'intrús Guadall.⁷⁸

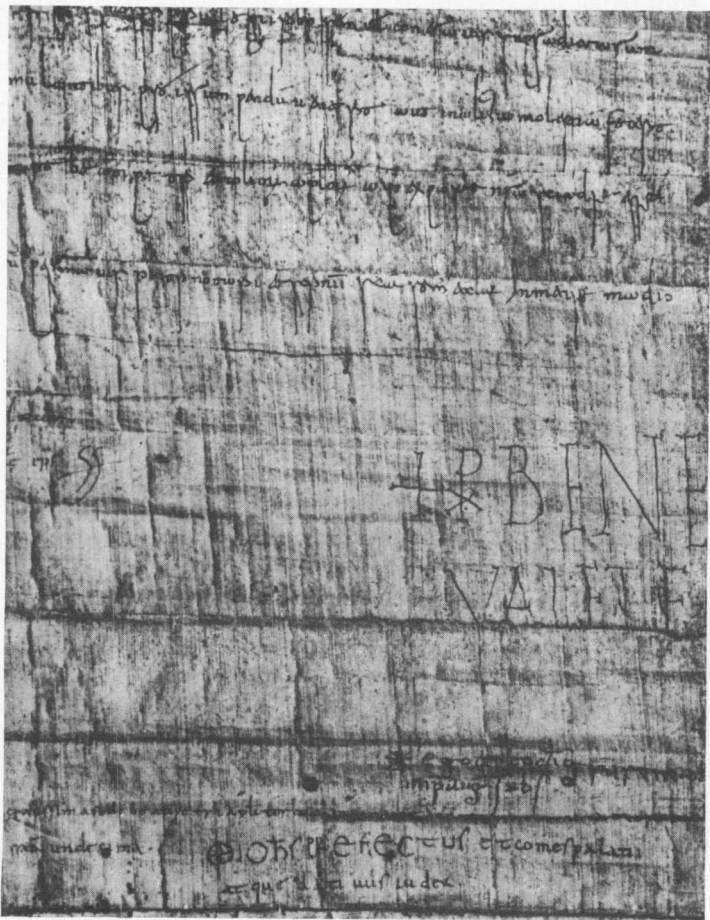
FRUGIÆR p̄sul

No obstant, Guadall romanía d'ardiaca a la catedral d'Urgell, on encara actuava com a tal el 988.⁷⁹ L'únic indici pel qual tothom ha cregut que la consagració anticanònica de Guadall com a bisbe de Vic s'havia dut a terme arran de la mort d'Ató, entre el 972 i el 975, rau en un mot mal transcrit per Jaime Villanueva. Aquest il·lustre investigador, en efecte, publicà un document del 975 que veié al castell de Cardona, transcrivint darrera el nom del vescomte Guadall el mot *episcopo*⁸⁰ en comptes d'*emptore*, per una confusió molt explicable entre l'abreviatura de l'un i l'altre, car són molt semblants.⁸¹

El cisma de la seu de Vic s'inicià, doncs, vers el 989. Pel setembre d'aquest any, Guadall apareix actuant com a bisbe, junt amb els canonges legítims, a l'interior de la catedral vigatana.⁸² Se sap que havia aconseguit l'orde-

Detall del papir que conté la butlla papal del 9 de maig del 998, on pot veure's la firma autògrafa de l'emperador Otó III (Arxiu Capitular de Vic).

nació episcopal de mans d'Odó, arquebisbe d'Auch de Gascunya,⁸³ fet que, per tractar-se d'un metropolità aliè, convertia l'acte en il·legítim. Frujà acudí de nou a l'autoritat papal i aconseguí de Joan XV una butlla per la qual es manava que li fos restituïda la diòcesi i s'excomunicava l'intrús.⁸⁴ Aquest reaccionà d'una manera tan violenta que en resultaren morts el bisbe Frujà, un seu germà, un seu cosí i molts d'altres,⁸⁵ un 18 d'agost⁸⁶ —del 991 o del 992—, potser en un enfrontament armat entre els dos bàndols.

UuX d'adu g r a c i a d e p r

Arribada la situació a aquest punt, hi intervingué Ramon Borrell, el qual actuava ja com a comte en vida del seu pare, que morí el setembre del 992.⁸⁷ El comte expulsà Guadall de la seu vigatana i hi instal·là canònicament Arnulf, (991/992 - 1010), abat de Sant Feliu de Girona, que era membre de la família vescomtal d'Osona.⁸⁸ Arnulf, que tenia prop de 30 anys,⁸⁹ procedia ja com a bisbe el 6 de novembre del 992.⁹⁰ Guadall, però, tot i el suport que el comte Ramon Borrell donava a Arnulf, no desistí de la seva pretensió, en la qual sembla que era sostingut per una facció de nobles del comtat d'Osona.⁹¹ El comte Ermengol I d'Urgell, germà del comte barceloní i amic potser de l'antic ardiaca urgellenc, aconseguí que Arnulf i Guadall l'acompanyessin a Roma per tal d'exposar l'afer, una vegada més, al papa. S'escaigué que se celebrava, el 9 de maig del 998, un sínode a la basílica de Sant Pere del Vaticà, en el qual, a més del papa Gregori V i molts bisbes, hi era present

Otó III, emperador romano-germànic. Davant aquella magna assemblea es jutjà l'afer del cisma de la seu de Vic i hi declararen tant Guadall com Arnulf, els quals defensaren llur respectiva legitimitat. Al final, s'obligà el comte Ermengol i els magnats que l'acompanyaven a manifestar, sota pena d'excomunió, quin dels dos bisbes deia la veritat; sota aquella pressió moral, confessaren unànimement que la raó era de part d'Arnulf. En conseqüència, es procedí a la deposició canònica de l'intrús Guadall, al qual, enmig d'aquella assemblea, li fou llevat l'anell de la mà dreta, se li trèncà el bàcul sobre el cap, se li esquinçaren la casulla i la dalmàtica i se'l féu seure a terra, segons el ritual que prescrivia la litúrgia romana.⁹² Immediatament, es confirmà Arnulf en l'orde episcopal, i li fou lliurat l'anell i el bàcul. Per últim, s'estengué la butlla en paper, on es féu constar el procés canònic esmentat i es confirmaren a Arnulf els drets adquirits per la seu osonenca; el document original, amb la firma autògrafa de l'emperador Otó III, es guarda a l'Arxiu Capitular de Vic.⁹³

 Arnulfus ac se indignus grati
ep̄i & aba

VIII. La cultura i l'art

L'esfondrament de les estructures polítiques i eclesiàstiques causat per l'ocupació sarraïna de la Plana de Vic, vers el 717-718, per força comportà també el de la cultura que fins llavors s'hi havia mantingut, gràcies sobretot a la presència de la seu episcopal. El bisbe Idalguer commemorava aquella època, en el concili barceloní del 906, amb aquests significatius mots: «Com fos que en els temps antics tota la Hispània i la Gòtia excel·lís en les ciències sagrades, florís en el clergat i fulgurés en les esglésies dedicades a Crist, entre les altres també l'església d'Osona era tinguda per noble.»¹

De l'efímera reocupació militar dels anys 797-827 en conservem, com ja hem entrevist al seu moment,² un valuosíssim fragment de saltiri. Segons Miquel S. Gros, que n'ha fet un estudi aprofundit,³ cal considerar-lo la resta d'un manuscrit fet entorn de l'any 800 a la diòcesi d'Urgell o a la de Girona, el qual potser hauria estat dut a les terres osonenques en l'intent de reorganitzar-hi ja el culte. El text, sobre pergami, és escrit amb la clàssica minúscula librària visigòtica dels segles VIII-IX, tal com correspon a un període en què no s'havia introduït encara l'escriptura carolina. Tampoc no s'havia produït encara el canvi de ritus litúrgic,⁴ car el contingut d'aquest fragment vigatà deixa palès que es tracta d'un saltiri hispànic molt arcaic, a l'estil dels models toledans de la segona meitat del segle VII. El període, doncs, era inserit encara dins el corrent cultural romano-cristià que persistí dins el regne visigòtic.⁵

El ressorgiment cultural, però, trigà encara força anyades a produir-se. Com és lògic, vingué de la mà de la restauració de la seu episcopal, a partir del 879-880. A la catedral, a poc a poc, anaren prenent volada les tasques de l'escriptori i les de l'ensenyament, encaixades dins els corrents culturals de l'època.

1. L'ESCRITORI CATEDRALICI: ELS CÒDEXS I ELS DOCUMENTS

Arran mateix de la restauració de la seu episcopal, calgué que aquesta es fornís dels llibres indispensables per al servei litúrgic. L'arribada del clergat tramès des de la metròpoli narbonesa i els bisbats veïns per tal d'endegar la restauració de la diòcesi osonenca comportà necessàriament l'arribada de llibres destinats al culte. Per mitjà d'ells, hom havia d'implantar la nova litúrgia romana per a la missa i l'ofici diví, en substitució del ritus hispànic —el propi del regne visigòtic—, el qual restà relegat, en part, a l'administració dels sacraments.⁶

D'aquests llibres que foren duts a Vic entorn del 880 ens n'han quedat dues mostres precioses: es tracta d'un foli de pergami corresponent a una Bíblia i sis folis fragmentaris d'una gramàtica de Priscià. El foli bíblic, de gran tamany, conté un passatge del Gènesi; és escrit en lletra minúscula carolina, disposada en dues columnes, amb les inicials i les xifres dels capítols en tinta vermella.⁷ Segons l'opinió de Miquel S. Gros,⁸ és més probable que hagués estat escrita a Narbona i traslladada després a Vic que no pas que hagués estat escrita a Vic mateix per cal·lígrafs narbonesos. Almenys sembla difícil que un escriptori incipient com era el de la catedral vigatana pogués produir manuscrits de la categoria que revela el nostre fragment. Devia tractar-se d'una Bíblia a l'estil de les que es confeccionaven a tot l'imperi carolingi, al llarg dels segles IX-X, reproduint els models creats per Alcuí de Tours i Teodulf d'Orleans,⁹ per bé que més modesta en la seva ornamentació. Per tal d'adonar-nos del valor que tenia un exemplar d'aquestes Bibles, només cal dir que per a la seva realització calia el pergami de més de dos-cents xais, de manera que només les catedrals i els monestirs més importants en podien tenir un.¹⁰

Quant al fragment de la gramàtica de Priscià, segons el paleògraf Bernhard Bischoff¹¹ és datable entre els anys 800-825 i correspon a un còdex escrit en un escriptori del nord de França. Conté uns passatges del llibre II

i és escrit en minúscula carolina disposada en una sola columna.¹²

A les acaballes del segle IX, l'escriptori catedralici havia emprès la seva labor. L'escrivà i notari del bisbe Gotmar, el prevere Adanagild, signava ja els documents escrits i autenticats per ell mateix, almenys des del 887.¹³ Ell fou, en efecte, qui acostumà de redactar les actes de dotació de les esglésies consagrades per Gotmar¹⁴ i els altres documents d'intervenció episcopal.¹⁵ Adanagild no era pas, però, l'únic notari de la catedral vigatana, car també actuaven com a tals, en actes relacionades amb la seu, els preveres Ansefred, Gerag i Ademir.¹⁶ Tots ells escrivien ja amb la minúscula carolina que s'havia anat introduint arreu dels comtats catalans, tot i que en llur cal·ligrafia encara poden observar-se romanalles de la cursiva visigòtica tradicional.

Paral·lelament a l'escriptura dels documents, hom esmerçava esforços en la producció dels llibres litúrgics destinats al servei de la catedral i de les esglésies parroquials que s'anaven restaurant o creant de nou. D'aquesta producció n'és una bona prova, per exemple, que el bisbe Gotmar fes ofrena a l'església de Sant Martí d'Aiguadreda, en consagrar-la el 899, d'un missal i un leccionari.¹⁷ És lògic de creure que aquests llibres havien estat confeccionats, potser per alguns dels escrivans esmentats o llurs ajudants, a l'escriptori catedralici.

Ja en el segle X, concretament el 908, el bisbe Idalguer llegava a la catedral vuit llibres que devien constituir la seva biblioteca: un missal, un leccionari, un llibre dels Profetes, unes Passions del Apòstols, uns Fets dels Apòstols amb epístoles de sant Pau, uns Cànon, un Esmaragde i un antifoner.¹⁸ Aquesta col·lecció passà a engruixir el conjunt de llibres que es guardaven a la sagristia de la catedral per a ús litúrgic.

Tenim la relació detallada dels que s'hi guardaven el 957 per l'inventari que en féu elaborar el bisbe Guilarà de Barcelona arran de la mort del bisbe Guadamir el 14 de juny, tal com era preceptiu en morir un bisbe.¹⁹ Hi consta una llista de 55 volums, tots ells de caire bíblic, litúrgic o pastoral. La mateixa llista, si bé lleugerament

augmentada, torna a donar-se en l'inventari que devia redactar-se a la mort de l'arquebisbe Ató, l'agost del 971 o del 972.²⁰ Heus ací les llistes:

Inventari del 957

- 1 Text
- 3 Preceptes
- 1 Privilegi
- 2 Heptateucs
- 1 Dècada
- 1 Profetes
- 3 Dispòsits
- 3 Quarantens
- 1 Salomó
- 1 Fets dels apòstols
- 1 Job
- 2 Passioners
- 1 Reis
- 3 Cànon
- 4 Antifoners
- 1 Martirologi
- 1 Isidor
- 1 Vida canonical
- 1 Pastoral
- 1 Macabeus
- 3 Lliçoners
- 4 Missals
- 1 Vides dels pares
- 1 Text
- 5 Saltiris
- 4 Altres llibres
- 1 Breviari
- Quadern de lletanies
- 2 Quaderns de dedicació

Inventari del 971-972

- 1 Text
- 3 Preceptes
- 1 Privilegi
- 2 Heptateucs
- 1 Dècada
- 1 Profetes
- 3 Dispòsits
- 3 Quarantens
- 1 Salomó
- 1 Fets dels apòstols
- 1 Job
- 2 Passioners
- 1 Reis
- 4 Cànon
- 6 Antifoners
- 1 Martirologi
- 2 Isidor
- 1 Vida canonical
- 1 Pastoral
- 1 Macabeus
- 5 Lliçoners
- 6 Missals
- 1 Vides dels pares
- 1 Text
- 6 Saltiris
-
-
- 1 Quadern de lletanies
- Quaderns de dedicació

Sense pretendre de fer una anàlisi detallada d'aquestes llistes, cal una interpretació dels títols més enigmàtics que hi apareixen. No hi ha cap dubte, per començar, a identificar els dos Texts amb uns evangeliaris, un dels

quals devia ésser estotjat dins unes cobertes d'argent, car és enumerat entre els objectes d'orfebreria. Els tres Preceptes i el Privilegi poden ésser relacionats amb els preceptes reials que havia anat obtenint la catedral o, més aviat, amb col·leccions de capitulars carolingis. La Dècada potser contenia el «Comentari als salms» de sant Agustí.²¹ Els dispòsits devien incloure uns comentaris patristics de les epístoles i els evangelis del lliçoner de la missa, semblants a l'obra de l'abat Esmaragde esmentada entre els llibres que llegà a la catedral el bisbe Idalguer.²² Els Quarantens corresponen a les quaranta homilies evangèliques del papa Gregori el Gran.²³ Els cànons, a recopilacions de legislació canònica, probablement la Hispana.²⁴ La Vida canonical devia respondre a la regla promulgada pel concili d'Aquisgrà del 816.²⁵ El llibre intitulat Pastoral s'ha d'identificar amb el *Liber regulae pastoralis* de Gregori el Gran, que es convertí en una obra bàsica per al clergat secular de l'edat mitjana.²⁶ L'obra *Vides dels pares* o *Vitae patrum* és una extensa col·lecció de llegendes de sants escrita el segle VI.²⁷ Tots els altres còdexs esmentats són obres bíbliques, litúrgiques o patristiques prou conegudes.

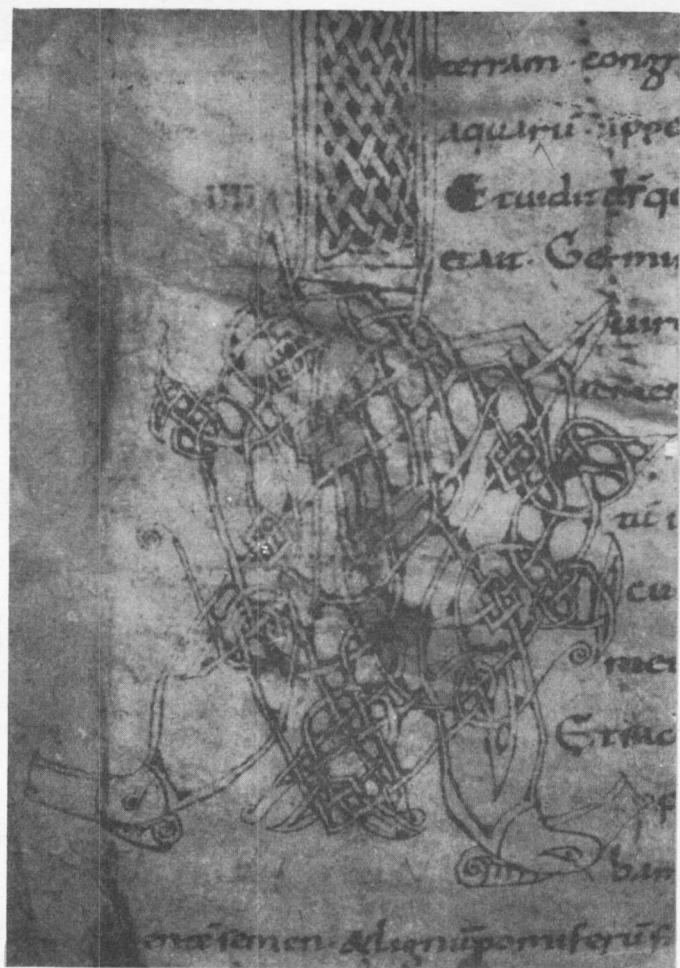
En redactar-se el segon inventari, el 971-972, hom féu constar que alguns llibres eren a diferents llocs: Artés, Montbui, Castellar, Vil·lar Daniel i Oristà. No s'ha pas d'interpretar aquest fet com si la catedral fes uns préstecs a esglésies pobres²⁸ sinó que, en pertànyer tots aquests llocs al patrimoni de la seu de Vic, és lògic que hi fossin per tal que se'n servissin el bisbe i els canonges quan hi anaven. Altres llibres eren en poder de diferents canonges, entre ells Frujà, que molt aviat seria nomenat bisbe i que feia servir un dels Cànons; el llibre dels Reis era a mans d'una tal Riquilda.

Massa sovint s'ha considerat que en aquests inventaris anaven inclosos tots els còdexs que en aquells anys posseïa la seu de Vic.²⁹ A més a més de la sèrie destinada al culte, existia un altre conjunt format pels llibres de gramàtica, d'aritmètica, dels clàssics i d'altra mena que eren utilitzats a l'escola catedralícia i que restaven en poder del cabiscol.³⁰ Aquesta divisió entre

els llibres de la sagristia i els de la biblioteca canonical es farà ben explícita als segles posteriors.³¹ Però és que fins i tot llibres bíblics o litúrgics que ja no eren utilitzats directament en el culte i que, en canvi, sabem que eren a la catedral de Vic no apareixen en aquests inventaris. És el cas de la Bíblia de gran tamany de final del segle IX i d'una altra de semblant, aquesta de mitjan segle X.³² En el culte es feien servir, tal com pot deduir-se dels inventaris, uns volums més reduïts que contenien només alguns llibres bíblics. El fet, però, que es confeccionés una Bíblia de gran tamany a mitjan segle X no devia pas obeir a un caprici sinó a una necessitat extracultural. Potser se'n servien els clergues joves per a llurs estudis teològics.

Còdexs i documents eren escrits pacientment, els primers amb una lletra més acurada, per una bona colla d'escrivans, tots clergues: sotsdiaques, levites i preveres. Els documents conservats constitueixen un bell mostrari cal·ligràfic, car cadascun delscrivans, malgrat que feien servir tots ells la mateixa minúscula carolina, posseïa el seu traç personal. Al costat del clergat rural, que escrivia i autenticava les escriptures de llur feligresia, destacaven els notaris catedralicis per la millor qualitat de l'escriptura i la redacció llatina. Entre ells, cal esmentar el levita Audegari en el pontificat d'Idalguer; el sotsdiaca —i després levita i prevere— Landoari, el sotsdiaca —i després sacerdot— Ató, el levita —i després prevere— Borrell i el sacerdot Eixemèn en el pontificat de Jordi; el levita Joan en el de Guadamir; els preveres Guimarà i Ansefred en el d'Ató; el levita Altemir, el prevere Ermemir i el levita i jurista Bonhom en el de Frujà; i el levita Iquilà en el pontificat d'Arnulf.³³

De la sèrie de manuscrits confeccionats a l'escriptori catedralici de Vic al llarg del segle X, se'n conserven encara alguns. De mitjan segle són els vuit folis en pergamí de la gran Bíblia que acabo d'esmentar, feta a l'estil de la del segle IX, i que correspon a passatges del Gènesi, els evangelis i les epístoles.³⁴ De la mateixa època ha d'ésser el martirologi més antic de la catedral, glossat tot ell amb notes necrològiques i litúrgiques refe-

Detall del primer foli d'una bíblia de mitjan segle X, on pot veure's la part inferior de la caplletra (Museu Episcopal de Vic, ms. 255).

rents a personatges i esdeveniments relacionats amb la seu vigatana, d'un interès històric considerable.³⁵ El text de base correspon a l'obra que havia escrit Adó, bisbe de Viena del Delfinat, cap al 865.³⁶ La lletra és la carolina i combina la tinta negra amb la vermella.

Originari del migdia francès, es conserva un fragment del «Comentari als salms» de sant Agustí que pot identificar-se amb la Dècada citada en els inventaris de la catedral; els caràcters de l'escriptura i les caplletres el fan datable al segle X.³⁷ Del mateix temps, però de procedència andalusa o aragonesa, són cinc folis fragmentaris corresponents al «Comentari sobre l'evangeli de sant Lluç» de sant Ambròs, escrits en lletra visigòtica a doble columna.³⁸ És probable que el còdex hagués arribat a la catedral vigatana dins el mateix segle, transportat potser per immigrants fugitius del califat.

2. L'ENSENYAMENT I L'ESCOLA CATEDRALÍCIA

Segons el concepte més sumari de l'edat mitjana, l'ensenyament era dividit en el trivi —gramàtica, lògica i retòrica— i el quadri vi —aritmètica, música, geometria i astronomia—, com a estudis previs als de la filosofia i la teologia. A la pràctica, no obstant, aquest esquema era observat en les parcel·les que hom podia, d'acord amb els coneixements i els tractats de què es disposava.³⁹ No cal dir que l'ensenyament era quelcom reclòs a l'àmbit de catedrals i monestirs, per a la formació del clergat, restant obert només per a alguns laics d'estrat social elevat. És molt fàcil de comprovar per mitjà dels documents de l'època que no hi havia pràcticament cap laic, a no ser els comtes i els grans nobles, que sabés escriure el seu nom. Per això, era costum sancionat per la llei que els analfabets inscrivissin de pròpia mà tan sols un dels quatre punts que, en els documents, envolten la creu que precedeix la signatura.⁴⁰

Als comtats de la Marca Hispànica es produí un fenomen cultural molt peculiar respecte als altres estats cristians d'Europa —llevat dels hispànics—, degut al

veïnatge amb la cultura científica del califat de Còrdova.⁴¹ L'atracció que aquest exercí damunt els comtats pirinencs des de mitjan segle X es traduí en un predomini polític i cultural notable.⁴² Aquesta submissió portà unes anyades de pau durant les quals les relacions comercials s'intensificaren i les ambaixades a Còrdova es multiplicaren.⁴³ En tal conjuntura, les catedrals i els grans monestirs de Catalunya tingueren l'oportunitat de poder furnir llurs biblioteques d'obres traduïdes de l'àrab —i de l'hebreu—, concernents sobretot a les ciències compreses en el quadrivi.⁴⁴ El resultat fou que els centres culturals de Catalunya, tot i que en molts aspectes restaven força per sota dels grans corrents culturals d'Europa,⁴⁵ disposaven de la clau d'una parcel·la del saber pràcticament ignorada als millors cercles erudits de la cristiandat.

L'ensenyament, doncs, que oferien a la segona meitat del segle X les escoles catedralícies i monàstiques de Catalunya, entre elles la de Vic, excel·lia en la matemàtica —en la qual era compresa també la música— i l'astronomia.⁴⁶ Com que no s'ha conservat cap inventari dels llibres de què disposava l'escola catedralícia de Vic, a semblança dels dos que tenim per a conèixer els que hi havia a la sagristia de la catedral, no podem pas saber el nombre ni el títol dels volums d'origen àrab que tenia. Malauradament, dels escassos còdexs o fragments de l'època que ens han pervingut, l'únic de caire profà —la gramàtica de Priscià— és d'origen llatí. Els coneixements de música potser poden inferir-se dels nombrosos antifoners i saltiris que posseïa la catedral —12, almenys, el 971-972—. Tenia, a més, el 957, un *breviario* que devia consistir en un tractat de teoria musical a l'estil del *breviarium de musica* que compondria el monjo Oliba de Ripoll al segle XI.⁴⁷ Quant a mestres de cant, només sabem l'existència del càrrec de parafonista, exercit ja el 905 pel prevere Baldovic.⁴⁸

L'estudi a l'escola catedralícia de la gramàtica i la retòrica llatines no estalviava pas un ús deficient d'aquesta llengua en l'escriptura dels còdexs i, d'una manera especial, en la redacció dels documents. L'antiga

dualitat entre el llatí literari i el llatí vulgar havia donat lloc, amb la naixença del català, a un vertader divorci entre la llengua escrita i la parlada.⁴⁹ Ultra el llatí, hom aprenia, encara que en un grau molt inferior, el grec, un succint coneixement del qual, si més no de l'alfabet, era necessari per a un correcte maneig d'alguns formularis litúrgics, com és ara el de la consagració d'esglésies.⁵⁰ Un indicatiu que hom s'exercitava de bona hora en l'escriptura dels caràcters grecs, a l'escola i l'escriptori vigatans, és el nom del notari Adanagild que ell mateix escriví en grec al dors d'un document datat el 891 i les lletres que escriví en l'acta de dotació de Sant Martí d'Aiguafreda, del 899.⁵¹ No tenim cap indicatiu, en canvi, que ens permeti d'evidenciar que algun clergue vigatà sabés l'àrab, malgrat que aquesta habilitat no era pas insòlita entre els personatges cultes del país.⁵²

3. *EL BISBE ATÓ I EL MONJO GERBERT D'ORLHAC*

L'auge de la penetració de la cultura àrab a Catalunya vingué a coincidir amb l'època de plenitud de la seu vigatana, és a dir, amb el pontificat d'Ató.⁵³ L'actuació d'aquest, en estreta col·laboració amb el comte Borrell, deixa entreveure una personalitat d'esperit emprenedor i de visió àmplia, malgrat l'avarícia dels documents en fornir-nos dades respecte a ell. Sotsdiaca en temps del bisbe Jordi a la catedral de Vic,⁵⁴ aquí hi degué seguir els estudis eclesiàstics, de manera que potser ja el 924⁵⁵ —i amb tota seguretat el 933⁵⁶— havia estat ordenat prevere, i actuava sovint d'escrivà. Des del 948 almenys, era canonge a la catedral de Vic.⁵⁷ Durant els mesos d'estiu del 957, un cop mort el bisbe Guadamir, fou elegit bisbe de la seu vigatana.⁵⁸

Un episodi circumstancial —del qual, si no fos per una font estrangera, no n'hauríem sabut pas res⁵⁹—, esdevingut deu anys després de la seva elecció episcopal, ens il·lustra sobre la cultura d'Ató i el seu entorn. En efecte, el cronista francès Richer, deixeble a Reims de l'arque-

bisbe Gerbert —futur papa Silvestre II—; escriví per encàrrec d'aquest, entre 995-998, una història de França que abasta el període que va del 888 al 995.⁶⁰ Com és natural, Richer destina algunes pàgines de la seva crònica a glossar la biografia del seu mestre Gerbert, a qui dedica l'obra. I heus ací que, en parlar dels seus anys de joventut, hi apareix involucrat el nostre bisbe Ató. Vegem el passatge que ens interessa, encara que sigui una mica llarg, seguint-ne la traducció que en féu Ramon d'Abadal⁶¹:

«Gerbert, aquità de naixement, fou educat des de la infància en el convent de Sant Giralt [d'Orlhac], on aprengué la gramàtica. Mentre que, un cop ja adolescent, hi prosseguia els estudis, volgué la casualitat que Borrell, duc de la Hispània citerior, anés al convent per pregar. Hi fou rebut amb molta cordialitat per l'abat del lloc, que li demanà, en el curs de la conversa, si a Hispània hi havia homes molt instruïts en les arts. Davant la resposta ràpida i afirmativa del duc, l'abat el convencé de prendre amb ell un dels religiosos del monestir i emportar-se'l per fer-li aprendre les ciències. Lluny de refusar, el duc acceptà generosament la petició. S'endugué Gerbert, amb el consentiment dels monjos, i encarregà al bisbe Ató [de Vic] d'instruir-lo. Sota la direcció d'aquest, Gerbert estudià d'una manera profunda i amb èxit les matemàtiques. Però com que la Providència volia que la Gàl·lia, encara en les tenebres, fos aclarida d'una gran llum, suggerí al duc i al bisbe d'anar a Roma en pelegrinatge. Enllestits els preparatius, es posen en camí i s'emporten el jove que els havia estat confiat. Arribats a la ciutat, i després d'haver pregat damunt la tomba dels sants apòstols, van a trobar el papa [Joan XIII], de santa memòria, s'hi presenten i li ofereixen graciosament llurs béns que li siguin agradables.»

«La intel·ligència del jove i la seva voluntat d'aprendre no escaparen pas al papa, i, com que la música i l'astronomia eren aleshores completament ignorades a Itàlia, féu saber de seguida a Otó, rei de Germània i d'Itàlia, per un legat [aleshores, Nadal del 970, Otó era present a

Roma], l'arribada d'aquest jove tan admirablement entès en les matemàtiques i tan capaç d'ensenyar-les amb zel. El rei no tardà gens a proposar al papa de retenir el jove i no donar-li mitjans de sortida. Al duc i al bisbe que havien vingut amb ell, el papa es limità a dir-los que el rei volia retenir-lo interinament i que el trametria al cap de poc temps amb honor; afegí que el rei en restaria molt agraït. Foren, doncs, convençuts el duc i el bisbe de tornar-se'n sols cap a Hispània, i abandonaren el jove amb aquestes condicions. El jove, per la seva banda, restà amb el papa, el qual el presentà al rei.»

D'aquest text, tant per la personalitat del protagonista com per la importància que té per a l'estudi de la cultura medieval a Catalunya, se n'han extret les deduccions més variades, sobretot en referència al lloc on Gerbert estudià: Vic, Barcelona, Ripoll,... i fins i tot Còrdova i Sevilla.⁶² No obstant, Richer deixa molt clar, malgrat que no esmenti el lloc, que Gerbert fou confiat al bisbe Ató perquè l'instruís (*Hattoni episcopo instruendum commisit*) i que, al costat d'ell, estudià profundament i amb èxit les matemàtiques (*apud quem etiam in mathesi plurimum et efficaciter studuit*).⁶³ L'única deducció que hom pot fer sense risc d'equivocar-se, per tant, és que Gerbert estudià a la catedral de Vic, és a dir, al lloc on residia el seu tutor. Això no exclou pas, naturalment, que al llarg dels tres anys que romangué a Vic —des del 967 fins al 970— tingués força oportunitats d'acudir amb el bisbe Ató al monestir de Ripoll, situat dins la diòcesi osonenca, i a la cort barcelonina, presidida pel seu protector, el comte Borrell, o fins i tot a Còrdova.

Però és que de deducció lògica, ultra la del lloc, hom en pot treure una altra. Richer, quan conta l'entrevista del comte Borrell amb l'abat d'Orlhac, no fa demanar a aquest si a Hispània —per al cronista de Reims, Borrell era duc de la Hispània citerior— hi havia cap centre reputat pels seus ensenyaments de les arts, sinó si «hi havia homes molt instruïts en les arts» (*an in artibus perfecti in Hispaniis habeantur sciscitatur*). Encara que Richer no transcrivís la conversa textual d'ambdós personatges, cosa que podria haver fet sota el dictat del

propi Gerbert, sembla evident que, potser d'una manera subconscient, identifica «l'home molt instruït» amb el bisbe Ató. Bé prou que devia haver sentit contar a Gerbert les excel·lències del seu antic mestre.

L'ambient cultural català descrit a l'apartat anterior no fa pas estranys els coneixements singulars de la matemàtica per part d'Ató. Per a Richer, segons es desprèn del passatge transcrit, el terme matemàtiques engloba també la música i l'astronomia. Ató, doncs, que devia ésser un estudiós d'aquestes ciències, les havia pogut aprendre per mitjà dels tractats àrabs que, degudament traduïts, circulaven per Catalunya entre els cercles erudits. És realment una llàstima que no s'hagi conservat el seu testament —si és que l'havia fet, car fou sorprès per una mort violenta—, on probablement podríem descobrir la riquesa de la seva biblioteca privada. No li degueren pas mancar les oportunitats per fer-se amb aquelles obres musulmanes que li podien interessar. Així, entre les poques dades de què disposem sobre les relacions culturals, se sap que el bisbe Gotmar de Girona (943-951) dedicà una *Crònica dels reis francs* a al-Hakam, fill del califa Abd al-Rahman III, que havia escrit vers 939-940 i que només es conserva en versió àrab.⁶⁴ Aquest episodi, encara que no s'admetés un viatge de Gotmar a Còrdova per fer-ne el lliurament, és molt significatiu quant a l'intercanvi d'obres. A l'últim quart d'aquell mateix segle, l'ardiaca de Barcelona Sunifred Llobet traduí de l'àrab un tractat d'astrologia —que el 984 li fou sol·licitat per Gerbert, llavors ja abat de Bobbio— i d'altres obres sobre l'astrolabi.⁶⁵

Signi com sigui, Ató tenia guanyada l'aurèola d'home molt instruït en les matemàtiques, una fama que li havia merescut la confiança del comte Borrell en encomanar-li la instrucció del monjo Gerbert. Que aquest seguia el seu mestre en els viatges que empenia ens ho torna a evidenciar el tan al·ludit passatge de Richer. Si no fos per ell, tampoc no hauríem sabut que en l'expedició que el comte Borrell i el bisbe Ató emprengueren a Roma a les acaballes del 970 els acompanyava aquell jove monjo. Richer deixa ben clar que la intenció del bisbe Ató

respecte a Gerbert era de tornar-se'l a endur cap a Catalunya. D'una manera imprevista, la voluntat del papa i de l'emperador vingueren a posar fi als estudis de Gerbert a Vic, car, malgrat la promesa d'Otó I de «retenir-lo interinament i que el trametria al cap de poc temps amb honor», ja no retornà més. Aquell viatge havia constituït per a ell l'inici sorprenent d'una carrera brillantíssima que l'arribaria a encimbellar a la mateixa càtedra de sant Pere, mentre França i Itàlia veien enriquir la seva cultura amb l'aportació científica de Gerbert.⁶⁶

4. L'ART

L'art que es desenrotllà a la Marca Hispànica en aquest període no restà pas exempt tampoc d'una certa influència musulmana, sobretot a la segona meitat del segle X, que es deixà notar, més que en les formes arquitectòniques, en la decoració escultural i pictòrica. Il·lustres historiadors de l'art han vingut remarcant unes analogies evidents entre els capitells d'algunes construccions catalanes i els cordovesos d'època califal.⁶⁷

Precisament és a la cripta de la catedral de Vic on se'n conserva la sèrie més completa. Segons demostrà el doctor Junyent, que en publicà un estudi detallat,⁶⁸ els sis capitells i les columnes que els suporten foren reaprofitats d'una construcció anterior, que cal identificar amb la pròpia catedral que el bisbe Oliba havia enderrocat abans de començar a bastir la cripta, vers el 1020. Haurien pertangut, doncs, a l'edifici que es construí o es reformà en temps del bisbe Ató i el seu successor.⁶⁹ El fet que la pedra dels sis capitells correspongui a la que s'extreu de les pedreres de Folgueroles demostra que foren cisellats aquí, si bé per escultors cordovesos o, almenys, formats a Còrdova, amb la possible intervenció d'escultors del país en el treball d'alguns.⁷⁰ Les característiques d'aquests capitells, que deriven de l'ordre corinti, es resumeixen així: llur alçària excedeix de poc a l'amplària; les fulles d'acant que els ornamen-

Capitell d'estil califal, datable a la segona meitat del segle X, reutilitzat a la cripta romànica de la catedral de Vic.

ten es distribueixen en tres rengles sobreposats, el superior dels quals s'acrex per les volutes i els caulicles que s'hi esbatenen; per damunt d'aquests discorre l'àbac curvilini, mentre que a la part inferior no hi ha cap rastre d'astràgal.

Com era la catedral a la qual havien pertangut els capitells esmentats? De dades positives en tenim ben poques. Sabem que, almenys des del 985, tenia una capçalera triabsidal, formada per la primitiva àbsida central, dedicada a sant Pere, i les dues col·laterals que li havien estat afegides de poc, aquestes bastides en honor de sant Joan i sant Feliu.⁷¹ Fóra possible —i entro en el terreny de la hipòtesi— que els sis capitells haguessin estat cisellats per coronar les sis columnes dels arcs triomfals d'aquestes tres àbsides; no poden descartar-se, però, d'altres utilitzacions, com per exemple l'ornamentació d'un presumible atri.⁷² L'analogia amb els monuments d'aquest període que s'han conservat ens permet, si bé d'una manera aproximada, d'imaginar-nos les estructures i les formes de l'edifici: capçalera coberta amb volta, més baixa que el transsepte i la nau —o les naus—, aquests coberts amb teulat de fusta, i arcs en forma de ferradura; amb aquesta mateixa forma o rectangulars, les àbsides.⁷³

Segurament que l'església de Sant Miquel —una de les tres del grup catedralici— era de volums més reduïts i d'estructures més simples, però de formes semblants, per bé que amb l'afegit d'una cripta. De l'església de Santa Maria, en canvi, pot sospitar-se'n la seva forma circular.⁷⁴ D'altra banda, les esglésies de Santa Eulàlia i Sant Sadurní devien consistir més aviat en senzilles capelles, per l'estil de la capella de Sant Fruitós de Quadres, situada entre Vic i Granollers de la Plana, la qual conserva encara bona part de l'estructura pre-romànica.⁷⁵

Aquestes cinc esglésies, potser junt amb el castell, devien ésser les úniques edificacions vigatanes d'una certa monumentalitat i també, sens dubte, les úniques que podien permetre's una ornamentació escultural i pictòrica, així com l'ús d'un conjunt d'objectes preciosos

d'un valor artístic notable. Sabem, en efecte, que el 957 la catedral posseïa una *tabula*, és a dir, un frontal d'altar, probablement recobert de metall preciós.⁷⁶ Ultra això, tenia dues creus d'argent, una altra d'or amb gemmes, un evangeliari —segurament amb tapes d'argent—, diverses capses o reliquiaris d'argent, un calze d'or i tres més d'argent, un flascó d'or i un escriptori d'ivori. El 971, les creus d'argent eren quatre.⁷⁷ A més, alguns ornaments eren confeccionats amb teixits d'importació, brodats amb fils d'or i argent. De tots aquests objectes no ens n'ha pervingut cap, llevat del fragment d'una casulla de seda.⁷⁸

S'ha conservat també el suport d'un altar, que resulta ésser una antiga ara d'època romana, que, segons, la inscripció, havia estat dedicada a la deessa Diana.⁷⁹ La sèrie de noms inscrits en ella, tots en escriptura del segle X i pertanyents a personatges que visqueren a les acaballes d'aquest segle, i el reconditori per a relíquies que s'obrí al bell mig de la seva cara superior demostren a bastament que fou reutilitzada, almenys des d'aquesta època, com a pilar per a sostenir la llosa d'un altar. És estesa encara la creença que aquesta ara prové de l'antiga capella de Santa Eulàlia,⁸⁰ tot i que el canonge Casadevall provà amb arguments irrefutables la seva procedència catedralícia.⁸¹ Fou, en efecte, en el transcurs de les obres per a la construcció de la capella de Sant Bernat Calbó, iniciada el 1633,⁸² que aparegué l'ara, la qual devia haver estat desafectada en bastir-se la catedral romànica del bisbe Oliba. Quan l'arquebisbe Peire de Marca visità la catedral de Vic, pel setembre del 1648, feia poc que havia estat trobada;⁸³ per contra, els objectes de la capella de Santa Eulàlia no serien duts a la catedral fins al 1655-56 en què fou enderrocada.⁸⁴

Per descomptat que no tenim pas cap mostra de la decoració pictòrica que degué recobrir els murs de la catedral pre-romànica i els frontals del seus altars. Podem admirar, en canvi, les romanalles de l'art dels miniaturistes que treballaven a l'escriptori catedralici en els pocs còdexs o en els fragments que s'han conservat. La mostra més important potser es troba en la primera

pàgina de la Bíblia de mitjan segle X, ja descrita,⁸⁵ que presenta una caplletra espectacular, corresponent a la I que inicia la frase *In principio creavit Deus caelum et terram* del començ del Gènesi. S'estén gairebé al llarg de tot el foli i és formada per diferents tipus d'entrellaçats de tradició irlandesa, dels quals sorgeixen dues testes d'animals fantasiosos al capdamunt i dues més d'iguals característiques al capdavant.

En les notes que segueixen cito abreujadament les obres esmentades en la bibliografia i utilitzo les sigles següents:

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACU	Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell
ACV	Arxiu Capitular de Vic
AEV	Arxiu Episcopal de Vic
BC	Biblioteca de Catalunya
MEV	Museu Episcopal de Vic
PL	MIGNE, J. P.: <i>Patrologiae cursus completus. Series latina</i> , París 1844-55.

Vull agrair amicalment al doctor Miquel S. Gros, conservador del Museu Episcopal de Vic, l'interès que ha mostrat per aquest estudi i l'ajut que m'ha ofert en la seva elaboració.

INTRODUCCIÓ

1. Diferents autors, el pioner dels quals ha estat Henri Pirenne, creuen, en efecte, que la ruptura entre l'època clàssica i la medieval s'ha de situar els segles VII-VIII com a conseqüència de l'expansió islàmica. Vegeu PIRENNE, H.: *Las ciudades de la Edad Media*, Madrid 1972.
2. ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 77-78.
3. COLL, *La historiografia*.
4. GUDIOL, Joseph: *L'Ausa romana y el seu temple*, Vic 1907.
5. El doctor Junyent l'havia transcrit entre 1944-1951, però no la pogué veure publicada. Ara l'obra és publicada en fascicles, en la sèrie «Documents» del Patronat d'Estudis Ausonencs, després d'ésser adaptada a les normes diplomàtiques actuals, tasca que hem assumit un equip de deixebles d'ell. Vegeu JUNYENT, *Diplomatari*, pp. IX-X.
6. La majoria d'ells hi foren duts arran del traspàs de jurisdicció de la partida jussana de la ciutat de Vic, el 1315, que es formà l'armari de Vic a l'arxiu reial. Vegeu JUNYENT, *Diplomatari*, pp. VIII-IX.
7. A la catedral, com es veurà en el capítol VIII, 4, es conserva una ara pagana, que fou reutilitzada a les acaballes del segle X com a suport d'altar, i una sèrie de capitells, els que hi ha avui a la cripta, datables a la mateixa època. Al Museu Episcopal s'hi conserven manuscrits i teixits de l'època.

1. ENTRE ELS SARRAÏNS I ELS FRANCS

1. Per a aquest apartat, vegeu les obres COLL, *Els successors i MILLÀS, La conquesta musulmana*. També BARCELÓ, M.: *El rei Àkhilà i els fills de Wititza: encara una altra recerca*, a «Miscellanea Barcinonensia» XVII (1978), pp. 59-77.
2. SERRA VILARÓ, J.: *San Próspero de Tarragona y sus discípulos en Italia en el año 711*, Barcelona 1943.
3. IGLESIES, J.: *La restauració de Tarragona*, Barcelona 1963, p. 25.
4. ALMAGRO, M.: *Ampurias, historia de la ciudad y guía de las excavaciones*, Barcelona 1951.
5. ASTRÒNOM, *Vita*, col. 933.
6. GUDIOL, J.: *L'ausa romana y el seu temple*, Vic 1907, pp. 53-54.
7. Vegeu el capítol III, 6.
8. ABADAL, *Els primers comtes*, p. 77.
9. ABADAL, *Els primers comtes*, p. 110.
10. Per a aquest apartat, vegeu SALRACH, *El procés*, I, p. 5-14.
11. FLOREZ, *España Sagrada*, XXVIII, pp. 63-65, i AUZIAS, L.: *L'Aquitaine carolingienne (778-987)*, Toulouse-París 1937, pp. 38-40.
12. Vegeu l'edició de les actes conciliars a *Histoire de Languedoc*, Toulouse 1875, vol. II, 9.
13. GRIFFE, E.: *Histoire religieuse des anciens pays de l'Aude* I, París 1933, ap. II, pp. 246-251.
14. El document original que conté les paraules del bisbe Idalguer es conserva a l'ACV, cal. 9, episc. I, núm. 26 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 39, pp. 35-37).
15. BATLLE, C.: *Els orígens medievals i l'evolució urbana de la Seu d'Urgell*, a «Urgellia» 2 (1979), p. 152.
16. ABADAL, R. d': *Nota sobre la locució «Marca Hispánica»*, a «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» XXVII (1957-58), pp. 157-164.
17. «Sequente porro tempore Tolosam venit rex et conventum generalem ibidem habuit. Adefonsi Galletiarum principis missos, quos pro amicitia firmanda miserat cum donis, suscepit et pacifice remisit. Necnon et Bahaluc, saracenorum ducis, qui locis montuosis Aquitaniae proximis principabatur, missos pacem petentes et dona ferentes suscepit et remisit. Quo tempore verens ne corporis nativo superatus calore, in multimodos luxuriae raperetur anfractus, cum consilio suorum, Hermengardam futuram reginam, claris ortam natalibus, ut pote filiam Ingrammi comitis, sibi sociavit. ORDINAVIT AUTEM ILLO TEMPORE IN FINIBUS AQUITANORUM CIRCUMQUAQUE FIRMISSIMAM TUTELAM. NAM CIVITATEM AUSONAM, CASTRUM CARDONAM, CASTAMSERRAM ET RELIQUA OPPIDA OLIM DESERTA MUNIVIT, HABITARI FECIT, ET BURRELLO COMITI CUM CONGRUIS AUXILIIS TUENDA COMMISIT.» (ASTRÒNOM, *Vita*, col. 933).
18. Vegeu la nota 9.
19. ABADAL, *La Plana de Vic*, a «Dels visigots» p. 310, i els autors que l'han seguit.

20. Vegeu, d'una manera especial, el parlament del bisbe Idalguer en el concili barceloní del 906 (Vegeu la nota 14).
21. GROS, *El fragment del «Liber Psalmorum»*.
22. Vegeu les notes 14 i 20. Les paraules que ens donen la informació són aquestes: «tam per se quam per suos convicinos sufraganeos illam ordinaret atque disponeret».
23. ABADAL, *La Plana de Vic*; CODERA, *El godo*; FLOREZ, *España Sagrada*, XXVIII, pp. 66-68; SALRACH, *El procés*, I, pp. 73-90.
24. «In qua consistenti, perfidia atque defectio Aizonis nuntiata est, qui de palatio domini imperatoris fugiens, ad civitatem Ausonam venit, ibique receptus, Rodam subvertit; sed et resistere nitentibus non parum incommoditatis intulit. Castella quae irrumpere potuit custodibus impositis fortiter communivit» (ASTRÒNOM, *Vita*, col. 955).
25. «Ibi ad eius notitiam perlatum est de fuga ac perfidia Aizonis, quomodo, fraudulenter Ausonam ingressus et a populo illo, quem dolo deceperat, receptus, Rotam civitatem destruxit, castella eiusdem regionis, quae firmiora videbantur, communivit» (*Annales Regni Francorum*, p. 170).
26. SALRACH, *El procés*, I, pp. 73-90.
27. OLLICH, I.: *El jaciment arqueològic medieval de «L'Esquerda», a Masies de Roda de Ter (Osona)*, a «Quaderns d'Estudis Medievals» 1 (juny 1980), pp. 5-14.
28. ASTRÒNOM, *Vita*, col. 956 i *Annales Regni Francorum*, pp. 172-173.
29. SALRACH, *El procés* 1, pp. 91-120.
30. ABADAL, *La Plana de Vic*, a «Dels visigots», p. 320.
31. CODERA, *El godo*, p. 209.
32. «Ita ut ne aliquis christianorum in predicto pago Ausone remaneret» (Vegeu la nota 14).
33. ABADAL, *Els primers comtes*, p. 77.
34. SALRACH, *El procés*, II, pp. 14-17 i 126.

II. EL NAIXEMENT DE VIC

1. ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 34-35.
2. «Peccatis vero exigentibus illorum qui tunc habitatores erant illarum terrarum, ut omnes nostis, barbarico gladio divino iudicio traditi sunt, ita ut ne aliquis christianorum in predicto pago Ausone remaneret. Post multorum autem annorum curricula, miseris Dominus terrae illa, suscitavit in ea nobilissimum principem Wifredum et fratres eius, qui ex diversis locis et gentibus homines pio amore colligentes, prelibatam ecclesiam cum suis finibus in pristinum instauraverunt statum» (ACV, cal. 9, episc. I, núm. 26. Vegeu l'edició de JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 39, pp. 35-37).
3. ABADAL, *La Plana de Vic*, a «Dels visigots», p. 321 i *Els primers comtes*, p. 87; COLL, *Osona*, p. 80.
4. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 1 bis (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 4, pp. 3-4).

5. El 906, per exemple, s'usa l'expressió *pagus d'Osona*: ACV, cal. 6, núm. 1250 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 37, p. 34).
6. ABADAL, *Els primers comtes*, p. 76.
7. MONSALVATJE, F.: *Noticias históricas*, vol. XXI, Olöt 1911, pp. 128-131.
8. ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 78-79.
9. ACV, cal. 9, episc. I, núms. 4 i 3 bis (JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 5 i 7, pp. 4-6).
10. Vegeu el capítol IV,2.
11. Només es conserva un regest del document a la BC, ms. 430, *Índice de donaciones* de R. d'Olzinelles, f. 5.
12. ABADAL, R. d': *La fundació del monestir de Ripoll*, a «*Analecta Montserratensia*» IX (1962), pp. 25-49.
13. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 2 bis (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 2, pp. 1-2).
14. Vegeu la nota 4.
15. ORDEIG, R.: *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes: I. Anys 833-950*, a «*Revista Catalana de Teologia*» IV/1 (1979), pp. 123-165. L'església del castell de Lillet, per exemple, consagrada el 833 i, per tant, la primera de la que es conserva l'acta, és restaurada en aquesta data i s'especifica que és posada «des d'antic» sota l'advocació de Santa Maria, Sant Pere i Sant Joan.
16. L'abadessa Emma de Sant Joan, per exemple, féu edificar les esglésies de Besora (898) i Aiguafreda (899). Vegeu ORDEIG, *o.c.*, pp. 137-138.
17. ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 109-110.
18. El bisbe havia de residir en la seva seu sota pena d'excomunió. Vegeu GARCIA, A.: *Historia del Derecho Canónico*, I, Salamanca 1967, pp. 211 i 214.
19. BATLLE, C.: *Els orígens medievals i l'evolució urbana de la Seu d'Urgell*, a «*Urgelia*» 2 (La Seu d'Urgell 1979), pp. 147-167.
20. A la rambla de l'Hospital encara es pot comprovar, per les portes i finestres d'algunes cases, la diferència entre l'antic nivell del sòl i l'actual, aquest força més alt en comparació a aquell.
21. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 2 bis (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 2, pp. 1-2).
22. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 16 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 11, pp. 9-10).
23. GUDIOL, J.: *L'Ausa romana y el seu temple*, Vic 1907, p. 62. Per les firmes que els bisbes osonencs estamparen en les actes conciliaris, podeu veure l'edició de VIVES, J.: *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, Barcelona 1963.
24. Vegeu els textos esmentats en el capítol I.
25. BALARI, *Orígenes*, pp. 511-514.
26. Vegeu la nota 19.
27. JUNYENT, *La primitiva*, pp. 11-12.
28. MÓNCADEA, *Episcopologio*, II, p. 130.
29. Cal tenir en compte que la denominació de vila que apareix en el precepte reial del 889 és una interpolació: vegeu el capítol IV, 4.

30. Vegeu la nota 22.
31. MONCADA, *Episcopologio*: fins al bisbe Bernat de Mur (1244-1264) dóna a tots el títol de bisbes d'Osona; a partir de Ramon d'Anglesola (1264-1298), el de bisbes de Vic. Reflecteix fidelment la forma d'intitulació en els documents de l'època.
32. FONT RIUS, J. M.: *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid-Barcelona 1969, vol. I, núm. 4, pp. 8-9.
33. ACV, cal. 6, núm. 142 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 48, pp. 44-45).
34. ACV; cal. 6, núm. 641 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 50, pp. 47-48).
35. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 24 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 53, p. 50).
36. ABADAL, *Un gran comte de Barcelona preterit*.
37. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 23 i ACA, canc., perg. Guifré II, núm. 3 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 55, pp. 51-55).
38. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 16 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 11, pp. 9-10).
39. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 18 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 10, pp. 8-9).
40. Vegeu la nota 39.
41. Vegeu la nota 38.
42. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 17 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 14, p. 14).
43. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 15 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 20, pp. 19-20).
44. ACV, cal. 6, núm. 1254 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 80, pp. 75-76).
45. Vegeu la nota precedent.
46. ACV, cal. 6, núm. 537 i núm. 546 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 119, p. 105, i núm. 144, pp. 123-124).
47. ACV, cal. 6, núm. 2072 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 8, p. 7).
48. ACV, cal. 6, núm. 547 (JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 27 i 28, pp. 25-28).

III. LA VILA I EL TERME

1. ACV, cal. 6, núm. 641 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 50, pp. 47-48).
2. JUNYENT, *La ciutat de Vic*, p. 41.
3. BONASSIE, *Catalunya*, pp. 188-191.
4. ACV, cal. 6, núm. 142 i cal. 9, episc. I, núms. 24 i 41 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 48, pp. 44-45; núm. 53, p. 50; i núm. 93, p. 85).
5. JUNYENT, *Evolució històrica*, p. 42.
6. JUNYENT, *Jurisdiccions i privilegis*, p. 139, núm. 79.
7. El 1368 s'hagueren de refer de dalt a baix. Vegeu JUNYENT, E.: *La fortificación de Vich en 1368*, a «Ausa» II (1955-57), pp. 347-356.
8. JUNYENT, *La fortificación*, p. 347.
9. JUNYENT, *Evolució històrica*, p. 42.
10. Vegeu el capítol I,2-4

11. L'existència anterior dels castells ve corroborada per l'ASTRÒ-
NOM. *Vita Ludovici*, cols. 933 i 955.
12. Per exemple, ACV, cal. 9, episc. I, núm. 16 i núm. 15 (JUNYENT,
Diplomatari, núm. 11, pp. 9-10, i núm. 20, pp. 19-20).
13. *Viage literario*, VI, p. 160.
14. JUNYENT, *El castillo*, pp. 264-265.
15. JUNYENT, *La catedral*, pp. 121-128.
16. «Ecclesiam que est constructa in honore sancte et intemerate
virginis Marie atque Petri apostolorum principis ditaremus»:
ACV, cal. 37, *Liber dotationum*, f. 2 (JUNYENT, *Diplomatari*,
núm. 12, pp. 10-13).
17. BARAUT, C.: *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat
d'Urgell (segles IX-XII)*, a «Urgellia» I (La Seu d'Urgell 1978),
p. 21.
18. Pels documents coetanis no se sap pas que hagués tingut cap altra
dotació important en aquelles dates.
19. MEV, ms. 128^A (XLVII^A), *Martyrologium* I, f. 24.
20. Ambdós documents són escrits en el mateix pergami: ACV, cal.
6, núm. 547 (JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 27 i 28, pp. 25-28).
21. ACV, cal. 6, núm. 1255 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 114, pp.
101-102).
22. MEV, ms. 128^A (XLVII^A), *Martyrologium* I, f. 121v i ms. 128^B
(XLVII^B), *Martyrologium* II, f. 101. Vegeu ORDEIG, R.: *Inventari
de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes*:
II. Anys 952-998. a «Revista Catalana de Teologia» V/1 (Barce-
lona 1980), núm. 69.
23. JUNYENT, E.: *L'arquitectura religiosa catalana del segle X*, a «Xè
aniversari», Facultat de Teologia, Barcelona-Sant Cugat del Va-
llès 1978, pp. 37-47, i FONTAINE, J.: *L'art préroman hispanique*, I,
La Pierre-qui-vire 1973, pp. 55-58.
24. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 102.
25. ACA, canc., perg. Sunifred, núm. 50 (UDINA, *El Archivo Condal*,
núm. 138, pp. 298-300).
26. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 23 i ACA, canc., perg. Guifré II,
núm. 3 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 55, pp. 51-55).
27. CASADEVALL, *La capilla*. Fou arxiver fins al 1944.
28. [JUNYENT, E.] *La primitiva capilla de Santa Eulalia*, a «Ausona»
núm. 153 (1944), p. 2.
29. GUDIOL, *Iglésia*, pp. 68-71.
30. L'església dels caputxins s'havia fundat el 1608 en l'emplaçament
de la capella del Sant Àngel custodi, en el mateix lloc que ocupa
avui l'església de la Divina Pastora; en la fortificació de la ciutat
del 1655-56 no fou enderrocada. Vegeu JUNYENT, *La ciutat de
Vic*, pp. 230 i 216.
31. CASADEVALL, *La capilla*, pp. 6-7.
32. CASADEVALL, *La capilla*, p. 7 i GUDIOL, *Iglésia*, pp. 68-71.
33. GARCÍA, C.: *El culto de los santos en la España romana y
visigoda*, Madrid 1966, pp. 284-289.
34. Sobre la situació d'Ausa, vegeu GUDIOL, J.: *L'Ausa romana y el
seu temple*, Vic 1907, pp. 56-58.

35. El document original, que es conserva mutilat, és l'ACV, cal. 6, núm. 2098. La reconstrucció del text es deu al doctor Junyent.
36. JUNYENT, *L'església de Sant Sadurní*, pp. 316-317.
37. NADAL, *Paradís*.
38. JUNYENT, *La primitiva*.
39. RIGHETTI, M.: *Historia de la Liturgia*, Madrid 1955, pp. 995-996.
40. BROU, L. - VIVES, J.: *Antifonario visigòtico mozàrabe de la catedral de León*, Barcelona-Madrid 1959 i FEROTIN, M.: *Le «Liber Ordinum»*, París 1904.
41. Algunes de les tombes que s'hi han trobat podrien ésser datables a aquesta època. Vegeu JUNYENT, *La primitiva*, p. 12.
42. GARCIA, o.c., pp. 194-195.
43. JUNYENT, E.: *La llegenda de la troballa de les relíquies dels Sants Màrtirs*, a «Ausa» II (1955-57), pp. 208-212, i ORDEIG, R.: *L'església de la Pietat de Vic*, Vic 1978, pp. 9-10.
44. Cal tenir en compte, però, que l'emplaçament exacte de Santa Eulàlia no és conegut.
45. Les dates entre parèntesi corresponen a la primera menció documentada. Per mitjà de les dates poden trobar-se els documents corresponents, tots ells als arxius de la catedral de Vic (Vegeu JUNYENT, *Diplomatari*).
46. No s'ha de confondre amb el prat de la Riera, com a voltes s'ha fet. Vegeu CUNILL, S.: *Donació feta per en Guillem Ramon de Montcada a Berenguer de Queralt*, a «Butlletí del Centre Excursionista de Vich» V (1925-27), pp. 14-15.
47. GUDIOL, Joseph: *L'Ausa romana y el seu temple*, Vic 1907, pp. 53-54.
48. L'expedició tramesa pel rei Wamba contra el general Paulus, vers el 673, fa suposar l'antiguitat d'una via que unís Ausa amb Llúvia. Vegeu ROUCHE, M.: *L'Aquitaine des wisigoths aux arabes (418-781). Naissance d'une région*, París 1979, p. 252.
49. Els documents de l'època situen una *strata* per aquest indret. La pervivència del topònim Ramada explicita l'ús que se'n féu durant molts segles.
50. La *strata francisca* seguia per Roda de Ter i l'Esquirol cap al Collsacabra i la vall del Bac, per enfilarse després cap a Camprodon i el Coll d'Ares.
51. «Strata que vadit de villa Lagosteira a sede Vigo»: ACV, cal. 6, núm. 625.
52. PLADEVALL, A.: *El castillo de Taradell i su primitivo término*, a «Ausa» II (1955-57), pp. 492-501.
53. ACV, cal. 9, episc. I, núms. 15 i 16, i cal. 6, núm. 883.
54. ACV, cal. 6, núm. 2083.
55. ACV, cal. 6, núm. 2083. La peculiaritat de la lletra ha fet que es llegís *Teulas* per *Tendas* (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 130, pp. 113-114).
56. En alguns documens apareix Boada com formant part de la vil·la Fontcoberta: ACV, cal. 6, doc. 537.
57. ACV, cal. 6, núm. 878.
58. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 59.

59. ACV, cal. 6, núm. 911.
60. ACV, cal. 6, núm. 884.
61. Per al tema, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, p. 211.

IV. ELS GOVERNANTS

1. ABADAL, R. d': *La domination carolingienne en Catalogne*, a «Revue Historique» CCXXV-2 (París 1961), pp. 319-340. Vegeu la traducció a «Dels visigots als catalans», Barcelona ²1974, pp. 135-172.
2. Vegeu l'edició de JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 12, pp. 10-13.
3. ABADAL, *Un gran comte*, a «Dels visigots», pp. 326-328.
4. ABADAL, R. d': *Catalunya carolíngia: II. Els diplomes carolíngis a Catalunya*, Barcelona 1926-1952, p. 300.
5. ROUCHE, M.: *L'Aquitaine des wisigoths aux arabes: 418-781*, París, 1979, p. 263.
6. Així es dedueix, a més, del tan citat parlament del bisbe Idalguer en el concili de Barcelona del 906.
7. SALRACH, *El procés*, I, pp. 24, 34 i 45-46.
8. SALRACH, *El procés*, I, pp. 46-48.
9. AUZIAS, L.: *L'Aquitaine Carolingienne (778-987)*, Toulouse-París 1937, p. 92.
10. SALRACH, *El procés*, I, p. 46.
11. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 23 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 55, pp. 51-55).
12. JUNYENT, E.: *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*, Sant Joan de les Abadesses 1976, p. 18.
13. Són nombrosos els documents on surt esmentada la vil·la o vil·lar Radulf. Vegeu, a tall d'exemple, ACV, cal. 9, episc. I, núm. 60 (948); cal. 6, núm. 2075 (959); cal. 9, episc. I, núm. 59 (989-990); cal. 9, episc. I, núm. 58 (995).
14. Vegeu la nota 11.
15. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 26 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 39, pp. 35-37).
16. ABADAL, *Un gran comte*, «Dels visigots» 1, pp. 326-328.
17. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 30 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 62, pp. 60-61).
18. BC, ms. 729, vol. III, pp. 109-110 (ORDEIG, R.: *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes: I. Anys 833-950*, a «Rev. Cat. de Teol.» IV/1 (1979), núm. 47, pp. 154-155).
19. Nota necrològica en un martirologi de l'ACV. Vegeu FLOREZ, *Espanya Sagrada*, XXVIII, p. 325.
20. El 5 de desembre del 936, Ermengol actuà ja amb el títol comtal, junt al seu pare, en una venda (BC, ms. 430, f. 9v); el 23 d'agost del 939 era present a la consagració de l'església de Moià (Vegeu les referències a ORDEIG, *o.c.*, núm. 53, pp. 157-158); el 6 de setembre del 943 el comte Sunyer feia una donació a Ripoll per l'ànima del seu fill difunt (BC, ms. 430, f. 9v).

21. ABADAL, *Els primers comtes*, p. 292.
22. [AEV] Còpia de Mn. S. Cunill al MEV.
23. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 71.
24. SOBREQÜES, S.: *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona ²1970, p. 15.
25. Còpia del segle XII a l'ACA, perg. Borrell II, núm. 36 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 204, pp. 387-389).
26. MONCADA, *Episcopologio*, I, p. 197. El document de l'AEV es perdé en l'incendi del 1936.
27. Sobre els vescomtes, vegeu BONASSIE, *Catalunya*, pp. 148-151.
28. Manuel Rovira ha estudiat a fons el tema i n'ha publicat un estudi (*Noves dades sobre els primers vescomtes d'Osona-Cardona*—vegeu la bibliografia—), del qual em permeté d'avançar algunes conclusions, especialment les referents a les arrels del casal vescomtal, en la 1.ª ed. Des d'aquí vull agrair-li la seva gentilesa, així com l'ajut que m'ha ofert en altres punts d'aquest estudi.
29. Vegeu, per exemple, ABADAL, *Els primers comtes*, p. 87 i JUNYENT, *La ciutat de Vic*, pp. 431 i 433.
30. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 5 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 1, p. 1). Que l'indret d'actuació era el Berguedà ho proven les escriptures de l'ACV, cal. 9, episc. I, nùms. 4 i 3 bis (JUNYENT, *Diplomatari*, nùms. 5 i 7, pp. 4-5 i 6).
31. ACV, cal.9, episc. I, núm. 31 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 138, p. 119).
32. ABADAL, R. d': *La institució comtal carolíngia en la pre-Catalunya del segle XI*, a «Anuario de Estudios Medievales» I (Barcelona 1964), pp. 29-75. Reproduït a «Dels visigots als catalans» 1, Barcelona ²1974, pp. 181-238, vegeu p. 217.
33. ACA, perg. Miró, núm. 3 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 38, pp. 157-165).
34. Vegeu la nota 11.
35. Vegeu les notes 33 i 18, respectivament.
36. ACU, perg. nùms. 50 i 51 (BARAUT, C.: *Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, a «Urgellia» 2 (La Seu d'Urgell 1979), nùms. 92 i 93, pp. 69-70).
37. ACU, perg. nùms. 33 i 34 (BARAUT, *Els documents*, nùms. 51 i 52, pp. 51-52).
38. Còpia del segle XIII a l'ACU, *Liber dotaliorum*, I, f. 148, doc. 441 (VALLS I TABERNER, F.: *La primera dinastia vescomtal de Cardona*, a «Estudios Universitaris Catalans» 16 (1931), pp. 116-117).
39. AEV, vol. X, núm. 4.
40. AEV, vol. 2059, *Papers d'història* de R. d'Olzinelles, plec VIII, f. 3.
41. VILLANUEVA, *Viage*, VIII, ap. 30, pp. 276-283.
42. Vegeu, més endavant, el capítol VII, 5.
43. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 150.

44. Per al tema de la justícia pública en aquesta època, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 160-176.
45. VALLS I TABERNER, F.: *Les col·leccions canòniques a Catalunya durant l'època comtal (872-1162)*, a *Estudis d'Història Jurídica Catalana*, Barcelona 1929, pp. 70-83.
46. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 166-167.
47. ACV, cal. 6, núm. 547 (JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 27 i 28, pp. 25-28).
48. Hi ha, per exemple, intervenció judicial en la consignació de les últimes voluntats de l'adolescent Dacó, el qual les havia fet escriure en la darrera pàgina d'un llibre (25 abril 1000): ACV, cal. 6, núm. 1303.
49. ACV, cal. 6, núm. 238.
50. ACV, cal. 6, núm. 2093.
51. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 22 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 41, pp. 38-40).
52. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 68 (VILLANUEVA, *Viage*, VI, ap. XV, p. 273) i ACV, cal. 6, núm. 2104 (GUDIOL, J.: *Inventari de la seu de Vich, segle X*, a «But. C.E. de Vich» I (1914), p. 153), respectivament.
53. Vegeu la nota 2.
54. La validesa del precepte ha estat admès per DURAN, *El règimen municipal de Vich*; ENGELS, *Die weltliche Herrschaft*; ABADAL, *Els diplomes*, pp. 294-296; així com per altres historiadors que han fet referència al tema.
55. BAUTIER, *Recueil*, núm. 5, pp. 20-29.
56. Vegeu la nota 3.
57. Vegeu la nota 11.
58. Sobre els tribunals episcopals, vegeu MAGNOU-NORTIER, E.: *La société laïque et l'Église dans la province ecclésiastique de Narbonne (zone cispyrénéenne) de la fin du VIIIe a la fin du XIe siècle*, Toulouse 1974, pp. 283-287.
59. MAGNOU-NORTIER, *La société*, pp. 344-348.
60. La pertinença del bisbe Guadamir al casal vescomtal d'Osona és una simple hipòtesi que es col·legeix del seu nom, el qual es repeteix en distintes generacions de la família.
61. GUDIOL, J.: *Les bregues sobre lo senyoriu de Vich en temps del rey Jaume I*, a «Memòries del Congrés d'Història de la Corona d'Aragó» (Barcelona 1909), extret.
62. *Las ciudades del sudeste de Galia entre los siglos VIII y XI, a Hombres y estructuras de la Edad Media*, Madrid 1977, pp. 28-52.
63. La cronologia, d'altra banda, coincidiria amb la pretesa infeudació de la partida sobirana als senyors de Montcada per obra de l'arquebisbe Berenguer Sunifred de Lluçà (1078-1099), que ja no tindria raó d'ésser. Vegeu, sobre la qüestió, JUNYENT, *La ciutat de Vic*, p. 435.

V. LA SOCIETAT VIGATANA

1. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 101.
2. Per al marc en la Catalunya coetània, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 260-279.
3. Vegeu el capítol IV, 3.
4. ACV, cal. 6, núm. 152.
5. Vegeu els exemples citats per BONNASSIE, *Catalunya*, p. 262.
6. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 22 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 41, pp. 38-40).
7. ACV, cal. 6, núm. 2098.
8. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 32.
9. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 17 (890) i núm. 16 (889), ambdós referents al terme de la vil·la Terrades (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 14, p. 14 i núm. 11, pp. 9-10).
10. Per al tema de l'aprisió, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 181-182.
11. Vegeu el capítol VI, 3.
12. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 270-271.
13. Per a la cúria o senat municipal d'Ausa, vegeu GUDIOL, J.: *L'Ausa romana y el seu temple*, Vic 1907, p. 41.
14. Per al protagonisme creixent dels *boni homines* a Vic, vegeu FREEDMAN, P.: *Un Règim Consular en el Vic del segle XII*, a «Ausa» IX (1980), pp. 1-6.
15. Vegeu el capítol VI, 3.
16. ACA, perg. Sunifred, núm. 50 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 138, pp. 298-300). Per al tema de la noblesa, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 248-260.
17. ACV, cal. 6, núm. 1300 (BONNASSIE, *Catalunya*, p. 226, nota 3, que tradueix en part, segons la versió que reproduceixo).
18. El ritus litúrgic del matrimoni és recollit pel sacramentari que féu compilar el bisbe Oliba abans del 1038: MEV, ms. 66 (XLVIII), *Sacramentarium Vicense*, ff. 74-76v (OLIVAR, A.: *El Sacramentario de Vic*, Barcelona 1953, pp. 210-215).
19. Per al context de l'època, vegeu MAGNOU-NORTIER, E.: *La société laïque et l'Église dans la province ecclésiastique de Narbonne (zone cispyrénéenne) de la fin du VIIIe a la fin du XIe siècle*, Toulouse 1974, pp. 433-434.
20. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 230.
21. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 91.
22. ACV, cal. 6, núm. 180: «si illa bene tenuerit ipsa kastitate sua omnibus diebus vite sue» (999).
23. Sobre les últimes voluntats i els costums vinculats amb la defunció, vegeu BALARI, *Orígenes II*, pp. 639-644.
24. BALARI, *Orígenes II*, pp. 642-643.
25. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 81.
26. Per a la terminologia dels utensilis i per als costums de l'època, vegeu BALARI, *Orígenes II*, pp. 617 i ss.
27. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 22 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 41, pp. 38-40).

28. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 50.
29. ACV, cal. 6, núm. 688: «alsebergo et elmo et spata».
30. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 91: «et alium meum abere mobile, id sunt: bestias, pane et vino, drapos, armas, scamnos, aurum et ergentum, tonnas et cubos, archas, portadoras...».
31. Per al tema de la viticultura, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 390-396.
32. ACV, cal. 6, núm. 870: «vestrum furtum quod tu mihi fecisti intus in domo mea plures vices et furasti mihi panem et vinum de meo cellario».
33. La caça i la pesca eren limitades pels drets senyoriais. Per al tema, vegeu BALARI, *Orígenes II*, pp. 627-628 i pp. 727-733.
34. Vegeu la nota 6.
35. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 24 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 53, p. 50).
36. ACV, cal. 6, núm. 588 (Any 942).
37. ACV, cal. 6, núm. 697 (Any 973).
38. ACV, cal. 6, núm. 146 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 125, pp. 109-110).
39. Estudià el tema GUDIOL, J.: *De peregrins i peregrinatges religiosos catalans*, a «Analecta Sacra Tarraconensia» any III (1927), pp. 93-119. Hi dedica un apartat BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 291-295.
40. Vegeu la nota 7.
41. ACV, cal. 6, núm. 688.
42. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 81 i cal. 6, núm. 785, respectivament.
43. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 87.
44. SOBREQÜÉS, S.: *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona ²1970, p. 17.
45. ACV, cal. 6, núm. 170: «et sic perrexit (Wilmundus) in ESPIDICIONE PUBLICA PRO DEFENSIONE BARKINONA CIVITATE, ubi pro infestatione paganorum captus est vel captivitate ductus et gladio interfectus».
46. GARCIA, *Arnulfo*, p. 404.

VI. L'ACTIVITAT ECONÒMICA

1. Per a situar el tema, vegeu SALRACH, J. M.: *La societat i el govern de Catalunya a l'Alta Edat Mitjana. Segles IX-XII*, a «Formes i Institucions del govern de Catalunya», I Curs d'Història de Catalunya, Ajuntament de Barcelona 1977, pp. 22-28, i *Re poblament i colonització agrària a l'Alta Edat Mitjana*, a «Estructura social i econòmica del camp català», II Curs d'Història de Catalunya, Ajuntament de Barcelona 1978, pp. 17-28.
2. Per al tema del domini públic, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 126-140.
3. Vegeu, sobretot, el capítol III, 6.
4. ABADAL, *Un gran comte*, a «Dels visigots», p. 326-328.
5. Per al tema dels impostos, vegeu BALARI, *Orígenes II*, pp. 549-556.

6. Vegeu la taula de la transmissió del document i l'edició de les dues recensions a JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 12, pp. 10-13. Cal tenir en compte que el text ha estat objecte d'interpolacions.
7. ACA, perg. Sunifred, núm. 50 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 138, pp. 298-300).
8. Així es desprèn de l'acta de consagració-dotació de la catedral de Vic el 1038, conservada a l'ACV (FLOREZ, *España Sagrada*, 28, ap. XIII, pp. 282-285). Potser també fa referència a aquest dret la frase «Insuper eciam ex predictis rebus omnem DECIMAM chanonice eiusdem ecclesie sevientibus QUEM CHOMITES A DEO INSPIRATI IBI CONTULERUNT» del decret de restauració de la canònica del 957 (Vegeu la nota 7).
9. Vegeu la nota 4.
10. En l'original conservat a Vic no hi surten les frases referents a la moneda que apareixen en l'original conservat a Barcelona. Aquestes tenen tot l'aspecte d'una interpolació, car s'hi fa parlar el comte en primera persona, mentre que en la resta del document els que parlen són els marmessors, com és lògic per tractar-se d'un testament sacramental. Per les referències, vegeu la nota següent.
11. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 23 i ACA, perg. Guifré II, núm. 3 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 55, pp. 51-55).
12. ABADAL, *Els diplomes carolingis*, p. 300.
13. Vegeu la nota 7.
14. Es conserva el paper original a l'ACV (J. L. núm. 3888; MILLARES, *Documentos*, núm 166).
15. BOTET Y SISÓ, J.: *Les monedes catalanes*, Barcelona 1905-1913.
16. BOTET, *o.c.*, vol. I, p. 168, on dona la cita del document al·ludit: *Marca Hispanica*, ap. CIV, col. 887.
17. GUDIOL, *Las monedas*, p. 11.
18. *Marca Hispanica*, ap. CXII, col. 900 (972) i ACV, cal. 9, episc. I, núm. 103 (Any 989).
19. GUDIOL, *Las monedas*, p. 32. (diners núms. 1 i 2); BOTET, *o.c.*, vol. I, p. 175, núm. 141; VIGUÉ, *Les monedes*, p. 30, tipus 1.
20. Sobre la penúria de diner, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 322-324.
21. Vegeu, en aquest mateix capítol, l'apartat 4.
22. BALARI, *Orígenes II*, p. 695.
23. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 324-325.
24. ACV, cal. 6, núm. 688.
25. ACV, cal. 6, núm. 2098.
26. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 327.
27. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 328.
28. ACV, cal. 6, núm. 785.
29. ACV, cal. 9, episc. II, núm. 1 bis (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 6, pp. 5-6).
30. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 182, que cita la *Lex Wisigothorum* X,2,4.
31. «Tracximus de eremo primi homines cum subditione francorum», segons un document del 19 d'octubre del 881 referent al comtat

- d'Osona i terme del castell de Sant Llorenç: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 1 bis (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 4, pp. 3-4). Tracta el tema BALARI, *Orígenes I*, pp. 344-353.
32. Vegeu la nota 29. Hi ha indicis suficients per a pensar que el plaç de trenta anys fixat per la llei era respectat: BONNASSIE, *Catalunya*, p. 182.
 33. Vegeu el capítol II, introducció.
 34. ACV, cal. 6, núm. 547 (JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 27 i 28, pp. 25-28).
 35. ACV, cal. 6, núm. 641 (Any 910. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 50, pp. 47-48).
 36. BALARI, *Orígenes II*, pp. 654-655.
 37. RODON, E.: *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*, Barcelona 1957, p. 19.
 38. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 195-205.
 39. ACV, cal. 6, núm. 1255: «in beneficio» (Any 925. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 114, pp. 101-102). BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 183-184.
 40. La propietat de Sant Joan s'estenia per les vil·les vigatanes de Tenes, Mata i Radulf. Vegeu el capítol III, 6.
 41. ACV, cal. 6, núm. 1932 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 142, p. 122).
 42. «Ipsum reditum ad Sancto Petro solverit sine ullum blandimentum de ulloque homine»: ACV, cal. 6, núm. 659 (Any 955).
 43. «Per quisque anno dare faciamus solidatas Vque de cera ad Domino Deo et Sancto Petro apostolo»: ACV, cal. 6, núm. 219 (Any 935).
 44. «A principe usque ad agricolam»: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 30 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 62, pp. 60-61).
 45. ACV, cal. 9, episc. I, núms. 16,7 i 17, per exemple (JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 11, pp. 9-10; 17, pp. 16-17; i 53, p. 50). De terres ermes, però, en surten esmentades durant tot el segle X.
 46. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 42 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 95, pp. 86-87). Vegeu també BALARI, *Orígenes I*, pp. 351-352.
 47. ACV, cal. 9, episc. II, núm. 1bis i cal. 6, núm. 917 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 6, pp. 5-6, i núm. 103, pp. 92-93).
 48. BALARI, *Orígenes II*, pp. 653-654.
 49. ACV, cal. 6, núm. 2073 (Any 902. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 33, p. 31).
 50. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 17 (Any 890. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 14, p. 14).
 51. ACV, cal. 6, núm. 527 (Any 910. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 51, pp. 48-49).
 52. ACA, cancelleria, perg. Miró, núm. 45 (Any 924. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 111, pp. 98-99).
 53. Per a la terminologia de les mesures, vegeu BALARI, *Orígenes II*, pp. 655-657.
 54. «Et est ipsa terra plus minus modiatas II ad aññonã siminandum». Vegeu la nota 50.
 55. Per exemple, en el testament sacramental del comte Guifré II (Any 911). Vegeu la nota 11.

56. BALARI, *Origenes* II, pp. 655-656.
57. ACV, cal. 6, núm. 204 (Any 904. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 35, pp. 32-33).
58. ACV, cal. 6, núm. 592 (Any 941).
59. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 391.
60. ACV, cal. 6, núm. 1254 (Any 918. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 80, pp. 75-76).
61. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 397.
62. ACV, cal. 6, núm. 572 (Any 926. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 118, pp. 104-105).
63. Vegeu el capítol V, 3.
64. A més del Mèder i el Gurri, apareix esmentat el Rimentol (*in rio Mintili*), el 961: ACV, cal. 6, núm. 734. L'al·lusió als torrents és molt freqüent. Alguna vegada surt mencionat un *aragalium*: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 32 (Any 933); vegeu BALARI, *Origenes* I, p. 157.
65. Per exemple, ACV, cal. 6, núm. 1255 (Any 925. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 114, pp. 101-102) i núm. 219 (Any 935).
66. Alguns esments de molins: ACV, cal. 6, núm. 1255 (Any 925); *Liber dotationum*, f. XXXXIXv. (934); i ACA, cancelleria, perg. Borrell II, núm. 6 (Any 972. UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 173, pp. 345-346).
67. ACV, *Liber dotationum*, f. XXXXIXv. (934).
68. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 409-411.
69. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 22 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 41, pp. 38-40).
70. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 81.
71. ACV, cal. 6, núm. 2119.
72. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 410-411.
73. Vegeu la nota 51.
74. «Tantum de lana unde gonna abeat» i «tam de cannamo camisos singulos annono venientes»: ACV, cal. 6, núm. 785.
75. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 68 (VILLANUEVA, *Viage* VI, ap. XV, p. 273).
76. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 364-365.
77. Vegeu la nota anterior.
78. «Facisterculo I obrado de sidda, pellicia I cuberta de chezua»: ACV, cal. 6, núm. 1247 (Any 944).
79. JUNYENT, E.: *La antigua industria del hierro. Notas referentes a la comarca*, a «Ausa» I (1952-54), pp. 340-345.
80. Al terme de Vic hi ha Masferrer. Vegeu la nota anterior i BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 411-414.
81. Vegeu la nota 75.
82. ACV, cal. 6, núm. 2119 (Any 997).
83. Vegeu la nota 69.
84. Vegeu la nota 75.
85. ACV, cal. 6, núm. 2104 (GUDIOL, J.: *Inventari de la Seu de Vich en el segle X*, a «Butlletí del Centre Excursionista de Vich» I (1914), p. 153).
86. ACV, cal. 6, núm. 1570.

87. Vegeu la nota 69.
88. Vegeu les notes 75 i 85.
89. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 259 i 432-435. L'ardiaca Guadamir, que testà el 948, posseïa un *freno parado*: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 50.
90. Existeix una bona monografia sobre la indústria de la pell a Vic (GENÍS, R.: *El ram de la pell a Vich*, Sèrie «Monografies» del Patronat d'Estudis Ausonencs núm. 3, Vic 1959), però, tot i que dedica un capítol a l'època medieval, els segles que ens interessin hi són pràcticament preterits.
91. Per a saber de quins còdexs es tracta, vegeu el capítol VIII, 1.
92. És clar que hi ha excepcions, com són els documents solemnes dels bisbes. Vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, p. 439.
93. Vegeu la nota 78.
94. Vegeu les notes 75 i 85, així com la 69.
95. Vegeu el capítol V, 3.
96. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 317 i ss.
97. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 18 (JUNYENT, *Diplomatari* núm. 10, pp. 8-9).
98. Vegeu les notes 75 i 85.
99. *VIII Centenari del naixement de sant Bernat Calbó, bisbe de Vic, 1180-1980: Exposició commemorativa*, a «Ausa» IX (1980 i ss.), pp. 133-143, núm. 18, amb la reconstrucció hipotètica de la casulla. Vegeu, per a un estudi més complert, GUDIOL, J.: *Lo sepulcre de Sant Bernat Calvó, bisbe de Vich*, Extret del segon volum de les «Memòries del Primer Congrés de Història de la Corona d'Aragó», Barcelona 1912, pp. 11-12.
100. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 363-365.
101. Sobre la naturalesa i diversitat dels productes comercialitzats a Catalunya, vegeu BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 370-373.
102. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 12, pp. 10-13.
103. GARCIA, *Orígens del mercat*, pp. 130-131.
104. Es tracta de l'execució testamentària del comte Guifré II (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 55, pp. 51-55).
105. GARCIA, *Orígens del mercat*, p. 132.
106. El precepte és atribuït tant a Carles el Simple —vegeu la nota que duu al dors el document de l'ACA, cancelleria, perg. Guifré II, núm. 3 (transcrita en l'edició de JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 55, p. 52)— com a Lluís d'Ultramar. A més a més, és absent del «Liber dotationum antiquarum» de l'ACV, on hi figuren tots els documents més importants de la catedral. Per al precepte, vegeu ABADAL, *Els diplomes carolingis*, pp. 300-301.
107. Vegeu aquest mateix capítol, 1.
108. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 16 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 11, pp. 9-10), quant al primer. Per a l'altre, vegeu la nota 97.
109. ACV, cal. 6, episc. I, núm. 1 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 123, p. 108).
110. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 50.

1. La manca de dades per a conèixer els orígens del cristianisme a Ausa fa que, per a aproximar-nos-hi, haguem de recórrer a les conjectures i a la comparació amb les altres seus de la Tarracense. L'acta del martiri de sant Fructuós, bisbe de Tarragona, i dels seus diaques Auguri i Eulogi, que situa el fet pel gener del 258, dóna testimoni que en aquella data ja existia allà, en plena funció, la seu episcopal. Fins gairebé cent anys més tard, pel 347, no tenim proves de l'endegament d'una altra seu, la de Barcelonà, per l'assistència del seu bisbe Pretextat al concili de Sàrdica. En una carta que envià el papa Sirici al metropolità de Tarragona, Himeri, el 385, li parla dels cobisbes «que estan establerts a la teva província». Vegeu ABADAL, R.: *Els precedents antics a la història de Catalunya*, Barcelona 1967, pp. 257-293. Tot això dóna la sensació que a les acaballes del segle IV funcionaven ja la majoria de les seus episcopals catalanes, les quals, llevat d'unes poques, eren les mateixes que encara subsisteixen avui. El primer bisbe conegut, no obstant, és Cinidi, per la signatura que, com a bisbe de l'*Ausonitanae civitatis*, deixà estampada en l'acta del concili provincial que es reuní a Tarragona el 516. Vegeu JUNYENT, *La primitiva sede*, pp. 9-11.
2. Vegeu el capítol I, 1.
3. Vegeu el capítol I, 2.
4. SALRACH, *El procés*, I, pp. 9-26.
5. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 26 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 39, pp. 35-37).
6. Sant Teodard, que consagrà Gotmar, fou ordenat bisbe el 15 d'agost del 885. Vegeu MAGNOU-NORTIER, E.: *La société laïque et l'Église dans la province ecclésiastique de Narbonne (zone cispyrénéenne de la fin du VIIIe a la fin du XIe siècle*, Toulouse 1974, p. 340.
7. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 2 bis (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 2, pp. 1-2).
8. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 1bis (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 4, pp. 3-4).
9. ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 79 i 91 i COLL, *Osona*, p. 80.
10. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 5 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 1, p. 1).
11. Vegeu el capítol II, 1.
12. Es conserva un regest del document a la BC, ms. 430, *Índice de donaciones* de R. d'Olzinelles, f. 3v.
13. ACA, cancelleria, perg. Guifré I, núm. 4 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 4, pp. 103-107).
14. Vegeu la nota 6.
15. Vegeu la nota 5.
16. *Acta sanctorum quotquot toto orbe coluntur*, Brussel·les 1643-1861, 1 de maig.

17. ABADAL, *Els diplomes carolingis*, pp. 294-296 i JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 12, pp. 10-13, entre d'altres.
18. BAUTIER, *La prétendue dissidence*.
19. Vegeu la nota 13.
20. *Marca Hispanica*, ap. XLV, cols. 817-818.
21. ORDEIG, R.: *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes*: I. Anys 833-950, a «Revista Catalana de Teologia» IV/1 (1979), pp. 123-165, núms. 10, 15, 18 i 19.
22. Vegeu el capítol III, 3.
23. MAGNOU-NORTIER, *o.c.*, p. 329. L'elecció d'Arnust tingué lloc entre 893-896.
24. Ho afirmà el mateix Idalguer en el concili barceloní del 906: vegeu la nota 5. Gotmar consagrà l'església de Sant Martí d'Aiguafreda el 5 d'agost del 899 (ORDEIG, *o.c.*, núm. 19) i morí un 19 de juny, que ha d'ésser, per tant, del 900-901 (FLÓREZ, *Espanya Sagrada*, XXVIII, p. 329). Idalguer, apareix esmentat com a bisbe el 13 d'abril del 902 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 31, pp. 29-30).
25. Vegeu la nota 5.
26. MAGNOU-NORTIER, *o.c.*, p. 372.
27. Les actes del concili de Barcelona i Agde (vegeu la nota 5) són comentades per BAUTIER, *La prétendue dissidence*, pp. 493-494.
28. Vegeu la nota 17.
29. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 23 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 55, pp. 51-55).
30. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 30 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 62, pp. 60-61).
31. ACV, cal. 6, núm. 204 (Any 904. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 35, pp. 32-33).
32. Sobre el tema de l'elecció episcopal en aquesta època, vegeu GARCIA, A.: *Historia del Derecho Canónico*, vol. I, Salamanca 1967, pp. 361-366 i la bibliografia que cita; així com MAGNOU-NORTIER, *o.c.*, pp. 330-344.
33. Vegeu la nota 30.
34. Sobre la intervenció laica en les eleccions episcopals, vegeu GARCIA, *o.c.*, pp. 361-366.
35. Vegeu, per exemple, ACV, cal. 6, núm. 147 i núm. 155 (Anys 927-930. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 126, pp. 110-111, i núm. 153, pp. 130-131).
36. ACV, cal. 6, núm. 1255 (Any 925. JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 114, pp. 101-102).
37. Vegeu el capítol III, 3.
38. AEV, vol. X, núm. 4.
39. El bisbe Jordi morí el 20 d'octubre (del 947): MEV, ms. 128^A (XLVII^A), *Martyrologium* I, f. 123 v. Guadamir féu testament, essent encara ardiaca, el 12 de març del 948: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 50. Apareix ja com a bisbe el 9 de juny següent: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 66.
40. ACA, cancelleria, perg. Sunifred, núm. 50 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 138, pp. 298-300).

41. En l'edició de F. Udina hi manquen els noms de dos canonges: *Ramio sacerdos* i *Aigmar sacerdos*. Per tant, els canonges eren tretze.
42. F. Udina opina que el document és mutilat de la seva part inferior, car hi manquen les firmes dels testimonis i la del notari. Cal tenir en compte, però, que es tracta d'un decret (*hoc decreto*) i, per tant, l'única firma que hi havia d'haver era la del bisbe. Vegeu la nota 40.
43. El IV concili de Toledo, reunit el 633, prescriví que els bisbes «*testimonium probabilium personarum in conclavi suo habere*», entenent que aquests testimonis havien d'ésser preveres i levites (VIVES, J.: *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, Barcelona-Madrid 1963, p. 201, núms. XXII i XXIII).
44. Els arxiprestos foren Gotmar i Revocand. Vegeu aquest mateix capítol, 1.
45. ACA, cancelleria, perg. Guifré I, núm. 8 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 10, pp. 119-121).
46. RIPOLL, J.: *Consagración y dotación de dos iglesias de la diócesis de Vich*, Vic 1831.
47. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 22 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 41, pp. 38-40).
48. JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 41, 55, 62 i 64, respectivament.
49. Vegeu la nota 39.
50. Confronteu la llista dels personatges afavorits per les deixes del testament de l'ardiaca Guadamir (nota 39) amb la dels canonges esmentats en el decret de restauració (nota 40).
51. ACV, cal. 6, núm. 1640.
52. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 50.
53. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 71 i núm. 94, respectivament.
54. ACV, cal. 9, episc. I, núms. 81, 102, 94 i 95 i cal. 6, núm. 1297.
55. Testà el 23 de juny del 1004: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 100.
56. La titulació d'arquebisbe li advingué pel gener del 971, tal com veurem en aquest mateix apartat.
57. El dia de la mort del bisbe Guadamir consta en l'inventari dels béns de la catedral que es féu llavors: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 68 (VILLANUEVA, *Viage VI*, ap. XV, p. 273).
58. És possible que Ató hagués estat ardiaca de la seu gironina. És una qüestió, però, que exigeix una investigació més a fons de la documentació de l'època i que, per tant, he de deixar per a més endavant. Que fou canonge de la catedral de Vic ho palesa aquesta nota d'un necrologi vigatà: «*Ipso die fuit interfectus Atto archiepiscopus et nostrae sedis canonicus*» (FLÓREZ, *España Sagrada*, XXVIII, p. 325).
59. La deixa a la catedral de Vic, feta el 26 de setembre del 957, on apareix esmentat ja el bisbe Ató és a: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 69. El 21 d'octubre el bisbe Ató signava en una venda del comte Borrell: [AEV] Còpia de Mn. S. Cunill al MEV.
60. Vegeu la nota 57.

61. La venda que féu el 21 d'octubre del 957 consistí en un alou situat a la mateixa parròquia de Vic: vegeu la nota 59.
62. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 71.
63. Vegeu el capítol VIII, 3.
64. ABADAL, R.: *L'abat Cesari, fundador de Santa Cecília de Montserrat i pretès arquebisbe de Tarragona. La falsa butlla de Santa Cecília, a «Dels visigots als catalans» II*, Barcelona ²1974, pp. 25-55. Darrerament ha replantejat la qüestió MARTÍ BONET, J. M.^a: *Las pretensiones metropolitanas de Cesáreo, abad de Santa Cecília de Montserrat*, a *Anthologica Annua* 21 (1975), pp. 157-182.
65. Sobre els intents de restauració de la província tarragonesa, vegeu la síntesi de MARTÍ BONET, J. M.^a: «*Regesta pontificum romanorum*» de la *Marca Hispánica, siglo X*, a «*Revista Catalana de Teologia*» IV/2 (1979), pp. 355-406, completat per BAUTIER, *La prétendue dissidence*.
66. RICHER, *Histoire* II, p. 52.
67. L'original, en paper, és a l'ACV (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 18, pp. 392-393).
68. L'original, en paper, és a l'ACV (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 19, p. 393).
69. N'hi ha còpies del segle XI a l'ACV: cal. 9, episc. I, núm. 74 i episc. II, núm. 1 (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 20, p. 394).
70. L'original, en paper, és a l'ACV (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 22, p. 395).
71. N'hi ha una còpia del segle XI a l'ACV: cal. 9, episc. I, núm. 74 (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 21, pp. 394-395).
72. A Girona s'havia realitzat una elecció episcopal anticanònica pel fet d'haver estat elegit un neòfit. Vegeu MORERA, J.: *Del bisbe desconegut al bisbe egregi (Un capítol de l'Episcopologi de Girona)*, a «*Miscelanea*» de la Biblioteca Filològica Històrica, XXI, Sant Cugat del Vallès 1967, pp. 149-154.
73. Són reproduïdes en facsimil per KEHR, *Die ältesten*, núms. 3, 5 i 9.
74. Reprodueix les notes FLÓREZ, *España Sagrada*, XXVIII, pp. 322 i 325.
75. Existeix una còpia de l'acta del segle XI a la BC: arxiu, perg. 1904 (*Marca hispanica*, ap. CXII, cols. 896-900).
76. És el canonge *Frugifer* que apareix en diferents documents: ACA, cancelleria, perg. Sunifred, núm. 50 (957) i ACV, cal 6, núm. 2098 (961) i núm. 2104 (971).
77. D'un d'ells se'n conserva el paper original a l'ACV (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 26, pp. 397-398). De l'altre, només una còpia del segle XI: ACV, cal. 9, episc. I, núm. 79 (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 25, p. 397).
78. ABADAL, *L'esperit de Cluny*, a «*Dels visigots*» 2, p. 22; ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 310-311; JUNYENT, *La ciutat de Vic*, pp. 44-45.
79. VILLANUEVA, *Viage* X, ap. XXI. Agraeixo aquesta informació a M. Rovira. Sobre Guadall, vegeu ROVIRA, *Noves dades*, p. 258.

80. VILLANUEVA, *Viage VI*, p. 157.
81. Aquesta, en efecte, sembla ser l'explicació més lògica, tractant-se, com és el cas, d'una venda.
82. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 103.
83. Sobre la intervenció dels arquebisbes d'Auch a la Marca Hispànica, vegeu BAUTIER, *La prétendue dissidence*, pp. 485-486.
84. Moncada afirma que veié l'original en paper a l'ACV, malgrat que avui no hi sigui. Vegeu-ne el regest a MONCADA, *Episcopologio I*, p. 198. L'existència d'aquesta butlla la confirma la que expedí Gregori V el 9 de maig del 998, on és mencionada. La data de l'expedició de la butlla devia correspondre als anys 990-991 (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 34, p. 402).
85. Segons conta la butlla del 9 de maig del 998, conservada en el paper original a l'ACV (MARTÍ BONET, *o.c.*, núm. 40, pp. 405-406).
86. VILLANUEVA, *Viage VI*, p. 156 i FLÓREZ, *España Sagrada XXVIII*, p. 329. Frujà és esmentat vivent el 17 de febrer del 991 (ACV, cal. 6, núm. 2112).
87. SOBREQÜES, S.: *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona 1970, p. 15.
88. GARCIA, *Arnulfo, obispo de Vich*. La intervenció del comte Ramon Borrell en l'entronització d'Arnulf l'afirma la butlla del 998 (nota 85).
89. GARCIA, *Arnulfo, obispo de Vich*, p. 402.
90. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 93. Vegeu també MONCADA, *Episcopologio I*, p. 197 i FLÓREZ, *España Sagrada XXVIII*, p. 104: El fet que el document fos gairebé il·legible explicaria que Moncada interpretés com a acceptant de la donació el bisbe Frujà, que havia mort el 18 d'agost; la presència del bisbe Gotmar de Girona en aquest document corrobora que es realitzà el 6 de novembre del 992, igual que el document núm. 93, en el qual també signa.
91. El 989 actuava com a marmessor del levita Eldemar, germà del veguer Sesemon d'Oló. Vegeu la nota 82.
92. El ritual de deposició és recollit per MARTENE, E.: *De antiquis Ecclesiae ritibus*, II, Anvers 1736, cols. 888-892.
93. Vegeu la nota 85.

VIII. LA CULTURA I L'ART

1. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 26 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 39, pp. 35-37).
2. Vegeu el capítol I, 2.
3. GROS, *El fragment del «Liber Psalmodium»*.
4. Sobre aquesta qüestió, vegeu GROS, M. S.: *La liturgie narbonnaise témoin d'un changement rapide des rites liturgiques, a Liturgie de l'Église particulière et Liturgie de l'Église universelle*, Roma 1975, pp. 127-154.
5. Per situar el tema, podeu veure la síntesi del professor RIU, M.: *La vida cultural en Catalunya desde fines del siglo IX a mediados*

- del XI, dins *La Iglesia Medieval* de G. Le Bras («Historia de La Iglesia» de Fliche Martin, 12), València 1976, pp. 643-656.
6. Vegeu la nota 4.
 7. MEV, ms. 255, *Biblia Sacra*, f. 9.
 8. GROS, *Fragments de Biblias*, pp. 154 i 158.
 9. Sobre aquests personatges i el renaixement cultural carolingi, podeu veure l'estudi de RICÉ. P.: *Écoles et enseignement dans le Haut Moyen Âge*, París 1979, pp. 47-111.
 10. GROS, *Fragments de Biblias*, p. 154, nota 3.
 11. Professor de paleografia a la Universitat de Munic i especialista en escriptura carolina, ha expressat el seu parer sobre aquest fragment en el carteg que ha mantingut amb el doctor Miquel S. Gros, al qual dec la informació.
 12. MEV, ms. 257, *Prisciani grammatica*.
 13. ACV, cal. 6, núm. 2072 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 8, p. 7) i ACA, cancelleria, perg. Guifré I, núm. 4 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 4, pp. 103-107).
 14. ORDEIG, R.: *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes: I. Anys 833-950*, a «Revista Catalana de Teologia» IV/1 (1979), pp. 123-165, núms. 9 i 19; l'*Edduncaldus* del núm. 15 podria molt bé tractar-se d'una mala lectura d'*Addanagildus*, per provenir d'unes còpies de l'original, que és perdut.
 15. JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 8, 10, 11, 16 i 22.
 16. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 17 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 14, p. 14); ACV, cal. 9, episc. I, núm. 15 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 20, pp. 19-20); ACV, cal. 6, núm. 547 (JUNYENT, *Diplomatari*, núms. 27 i 28, pp. 25-28).
 17. ACA, cancelleria, perg. Guifré I, núm. 8 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 10, pp. 119-121).
 18. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 22 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 41, pp. 38-40).
 19. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 68 (VILLANUEVA, *Viage VI*, ap. XV, p. 273).
 20. ACV, cal. 6, núm. 2104 (GUDIOL, J.: *Inventari de la Seu de Vich en el segle X*, a «Butlletí del Centre Excursionista de Vich» I (1914), p. 153).
 21. *Enarrationes in Psalmos*, segons ALTANER, B.: *Patrología*, Madrid 1962, p. 413; PL 36, cols. 118-139.
 22. GROS, *Fragments de Biblias*, p. 155, nota 6.
 23. ALTANER, o.c., p. 463 i GROS, *Fragments de Biblias*, p. 156, nota 8.
 24. Sobre les col·leccions canòniques a Catalunya, vegeu VALLS i TABERNER, F.: *Les col·leccions canòniques a Catalunya durant l'època comtal (872-1162)*, a *Estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona 1929, pp. 70-83. Vegeu l'edició a PL 84, cols. 93-848.
 25. És l'anomenada *Institutio canonicorum Aquisgranensis*. Vegeu l'edició de MANSI, J. D.: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Florència 1759 ss., vol. XIV, cols. 147-246.
 26. ALTANER, o.c., p. 462.
 27. ALTANER, o.c., p. 221.

28. BONNASSIE, *Catalunya*, p. 436.
29. Vegeu la nota 28.
30. GROS, *Fragments de Bibles*, p. 157, nota 10.
31. GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits*, p. 60.
32. GROS, *Fragments de Bibles*, núms. 1 i 2, pp. 158-159.
33. JUNYENT, *Le Scriptorium*, p. 66, completat per una revisió personal de la documentació dels arxius de la catedral vigatana.
34. MEV, ms. 255, *Biblia Sacra*, ff. 1-8. Vegeu GROS, *Fragments de Bibles*, núm. 2, p. 159.
35. MEV, ms. 128^A (XLVII A), *Martyrologium I*. Vegeu GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits*, núm. 128, pp. 143-145.
36. JOUNEL, P.: *El culto de los santos*, a MARTIMORT, A.G.: *La Iglesia en oración. Introducción a la Liturgia*, Barcelona 1967, p. 846. Vegeu l'edició a PL 63, cols. 181-420.
37. MEV, frag. XXV, 2: *S. Augustini epi. enarrationes in Psalmos*.
38. MEV, ms. 256; *Exposito evangelii secundum Lucam B. Ambrosii ep. Mediolanensis*.
39. Vegeu l'apartat següent d'aquest mateix capítol.
40. BALARI, *Orígenes*, pp. 612-613.
41. Una monografia bàsica sobre aquesta qüestió continua essent la de MILLÀS i VALLICROSA, J. M.: *Assaig d'història de les idees físiques i matemàtiques a la Catalunya medieval*, Barcelona 1931.
42. ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 313-321.
43. CODERA, F.: *Embajadas de príncipes cristianos en Córdoba en los últimos años de Alhaquem II*, a «Boletín de la Real Academia de la Historia» XIII (Madrid 1888), pp. 453-464.
44. BONNASSIE, *Catalunya*, pp. 435-436 i la bibliografia que cita. Vegeu també l'estudi de NICOLAU D'OLWER, Ll.: *Escriptors llatins de Catalunya. Llobet Benet, abat d'Arles (1004)*, a «Estudis Universitaris Catalans» XIV (Barcelona 1929), pp. 70-75.
45. RIU, *o.c.* (nota 5).
46. MILLÀS, *o.c.*, pp. 112 i ss.
47. Vegeu les notes 19 i 20. El tractat del monjo Oliba es conserva a Barcelona, ACA, còdex Ripoll, núm. 42: conté fragments de les obres de Boeci, Ubald, Ciceró, Priscià, etc. El mot breviarí aplicat al compendi de l'ofici diví no s'usà fins més tard: vegeu RIGHETTI, M.: *Historia de la Liturgia*, Madrid 1955-56, vol. I, pp. 1132-1134.
48. Signà en l'acta de dotació de l'església de Lluçà. Vegeu l'edició de RIPOLL, J.: *Consagración y dotación de dos iglesias de la diócesis de Vich*, Vic 1831.
49. Sobre el tema del naixement de la llengua catalana, vegeu ROCA, J.: *Introducció a l'estudi de la llengua catalana*, Barcelona 1971, pp. 283-299, i la bibliografia que inclou.
50. GROS, M. S.: *El ordo romano-hispánico de Narbona para la consagración de iglesias*, a *Hispania Sacra* XIX (1966), pp. 321-401.
51. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 19 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 16 i p. 16) i ACA, canc., perg. Guifré I, núm. 8 (UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 10, pp. 119-121 i làmina IV).

52. NICOLAU D'OLWER, *o.c.*, (nota 44).
53. Vegeu el capítol VII, 4.
54. ACV, cal. 6, núm. 1254 (JUNYENT, *Diplomatari*, núm. 80, pp. 75-76).
55. BC; ms. 729, vol. III, pp. 109-110 (ORDEIG, *o.c.*, núm. 47, pp. 154-155).
56. ACV, cal. 9, episc. I, núm. 32.
57. Ató apareix citat com a canonge de Vic, el 12 de març del 948, en el testament de l'ardiaca Guadamir (ACV, cal. 9, episc. I, núm. 50) i, el 10 de juny del 957, en el decret de restauració de la canònica per part del bisbe Guadamir (ACA, canc., perg. Sunifred, núm. 50. UDINA, *El Archivo Condal*, núm. 138, pp. 298-300). Una nota necrològica de la catedral de Vic deixa ben clara la identificació de l'arquebisbe Ató amb el canonge de la mateixa seu: «Ipsa die fuit interfectus Atto archiepiscopus et nostrae sedis canonicus» (FLÓREZ, *España Sagrada*, XXVIII, p. 325). Vegeu la nota 58 del capítol VII.
58. Vegeu el capítol VII, 4.
59. A cap arxiu de Catalunya resta el més petit indici del pas de Gerbert d'Orlhac per la nostra terra.
60. RICHER, *Histoire de France*, vol. I, introduction.
61. ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 307-308.
62. Entre les diferents obres que s'han dedicat al tema, podeu veure les de NICOLAU D'OLWER, *Gerbert (Silvestre II)*, pp. 333-334; MILLÀS, *o.c.*, pp. 106-110; ABADAL, *L'esperit de Cluny*, a «Dels visigots», p. 19.
63. RICHER, *Histoire de France*, vol. II, núm. 43, pp. 50-51.
64. FERNÁNDEZ. F.: *Informe sobre la Crónica de los Reyes francos por Gotmaro II, obispo de Gerona*, a «Boletín de la Real Academia de la Historia» I (Madrid 1879), pp. 454-470. Vegeu també ABADAL, *Els primers comtes*, pp. 272-279 i BARCELÓ, M.: *Una nota entorn del «llibre dels reis francs» regalat pel bisbe Gotmar de Girona, l'any 384/940 a Al-Hakam, a Còrdova*, a «Anals de l'Institut d'Estudis Gironins» XXV-I (1979-80), pp. 127-136.
65. Vegeu l'estudi de Ll. Nicolau d'Olwer citat a la nota 44.
66. D'entre els diferents estudis biogràfics que s'han realitzat sobre Gerbert, podeu veure els de HAVET, J.: *Lettres de Gerbert (983-997)*, París 1889; PICAVET, F.: *Gerbert, un pape philosophe d'après l'histoire et d'après la légende*, París 1897; i LA SALLE DE ROCHEMAURE, DUC DE: *Gerbert Silvestre II. Le Savant, le «faiseur de rois», le Pontife*, Roma-París 1914. Per les obres que escriví Gerbert i llur influència damunt la cultura europea, vegeu la síntesi de MILLÀS, *o.c.*, pp. 112 i ss.
67. JUNYENT, *La cripta romànica*, p. 100 i els autors que cita a la nota 28.
68. JUNYENT, *La cripta romànica*.
69. Vegeu el capítol III, 3.
70. Dels sis capitells, n'hi ha dos obrats en pedra de tonalitat més groguenca, que són els que podrien haver estat cisellats per

escultors del país, en opinió del doctor Junyent, encara que imitant els altres.

71. Vegeu la nota 69.
72. En una donació a la catedral del 945 apareix l'expressió *ad atrium eius* que, de tota manera, sembla tenir més un sentit simbòlic que real: ACV, cal. 6, núm. 623. La col·locació de capitells als arcs triomfals i als altris, a la segona meitat del segle X, és molt probable: JUNYENT, *La cripta romànica*, pp. 103-104. No obstant, Xavier Barral (*La catedral romànica de Vic*, Barcelona 1979, p. 96) opina que els capitells degueren cisellar-se en construir-se la cripta en temps del bisbe Oliba, car no veu, diu ell, on devien estar situats en un monument anterior.
73. Sobre l'arquitectura d'aquest període i les altres arts, podeu veure els estudis de JUNYENT, E.: *L'arquitectura religiosa en la Catalunya carolíngia*, Barcelona 1963, i FONTAINE, J.: *L'art préroman hispanique: II. L'art mozarabe*, La Pierre-qui-vire 1977, entre altres.
74. Vegeu la nota 69.
75. Sobre la capella de Sant Fruitós de Quadres, vegeu JUNYENT, *El prerromànic*.
76. Vegeu la nota 19. Sobre els frontals d'orfebreria, vegeu l'estudi de SUBIAS, J.: *Els pal·lis. Or i argent a l'orfebreria romànica catalana*, a «Miscel·lània Puig i Cadafalch» I, Barcelona 1947-51, pp. 378-382.
77. Vegeu la nota 20.
78. Vegeu el capítol VI, 5.
79. L'ara es conserva al claustre gòtic de la catedral de Vic. El nom de la deessa, malgrat haver estat esborrat, sembla que correspon a Diana i no a Minerva, com volia FLÓREZ, *España Sagrada*, XXVIII, p. 13. Vegeu GUDIOL, J.: *L'Ausa romana y el seu temple*, Vic 1907, p. 44.
80. JUNYENT, *La ciutat de Vic*, p. 25.
81. CASADEVALL, *La capilla*, pp. 104-122.
82. FORT I COGUL, E.: *Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic*, Vila-seca - Salou 1979, p. 296.
83. *Marcu Hispanica*, col. 191. Per a la data de la visita de Pèire de Marca a Vic, vegeu MONCADA, *Episcopologio*, II, p. XLVII, nota I.
84. CASADEVALL, *La capilla*, p. 110.
85. Vegeu l'apartat I d'aquest mateix capítol.

Índex d'il·lustracions

Fragment d'un saltiri datable entorn de l'any 800, que probablement s'escriví a la diòcesi d'Urgell i s'utilitzà a Osona durant el domini franc del període 797-827 (Museu Episcopal de Vic, ms. 259)	21
Perfil topogràfic de Vic, vist de llevant a ponent i de nord a migdia, amb la localització del temple romà - castell, la catedral i la muralla de la baixa edat mitjana. Dibuix de Miquel-Àngel Ordeig, arquitecte	33
Pla topogràfic de Vic, amb la localització del temple romà - castell, la catedral i la muralla de la baixa edat mitjana. Dibuix de Miquel-Àngel Ordeig, arquitecte	39
Pla toponímic del terme de Vic. Els números indiquen la primera data documentada de les vil·les i els llocs. Dibuix de M. ^a Lourdes Ordeig, delineant	49
Els comtes d'Osona abans de l'any 1000 . . .	55
Els vescomtes d'Osona abans de l'any 1000 .	59
Anvers i revers d'una moneda episcopal de Vic, datable a les acaballes del segle X (Museu Episcopal de Vic)	81
Teixit de seda d'origen bizantí, datable al segle X, pertanyent a la casulla que amortallà sant Bernat Calbó (Museu Episcopal de Vic, núm. 790)	91

Detall del paper que conté la butlla papal del 9 de maig del 998, on pot veure's la firma autògrafa de l'emperador Otó III (Arxiu Capitular de Vic)	107
Detall del primer foli d'una Bíblia de mitjan segle X, on pot veure's la part inferior de la caplletra (Museu Episcopal de Vic, ms. 255) . .	117
Capitell d'estil califal, datable a la segona meitat del segle X, reutilitzat a la cripta romànica de la catedral de Vic	125

Sumari

<i>Introducció</i>	5
Fonts	6
Bibliografia	8
I. <i>Entre els sarraïns i els francs</i>	15
1. L'ocupació sarraïna	15
2. El domini franc	17
3. La revolta antifrànca d'Aissó	22
4. La devastació i la despoblació	24
II. <i>El naixement de Vic</i>	27
1. L'obra de Guifré el Pelós i els seus germans	27
2. La fundació de Vic	31
3. El topònim: el canvi d' <i>Ausona</i> per Vic	32
4. Els primers vigatans	34
III. <i>La vila i el terme</i>	37
1. La vila de Vic	37
2. Les defenses	38
3. La catedral: les esglésies i els edificis annexos	41
4. La capella de Santa Eulàlia i el seu barri	44
5. La capella de Sant Sadurní	46
6. El terme i les vil·les rurals	48
IV. <i>Els governants</i>	53
1. Els comtes	53
2. Els vescomtes	58
3. Els jutges. La justícia i el dret públics	61
4. Els bisbes. La senyoria episcopal	63

V.	<i>La societat vigatana</i>	67
	1. Els estaments	67
	2. La institució familiar. Els costums	70
	3. El gènere de vida	73
	4. La mentalitat	74
VI.	<i>L'activitat econòmica</i>	77
	1. El domini públic i el sistema fiscal. La moneda	77
	2. La propietat privada i les impositcions senyoriales	82
	3. L'agricultura i la ramaderia	84
	4. La indústria	86
	5. El comerç i els mercats. Els preus	89
VII.	<i>La seu episcopal</i>	93
	1. La restauració: la subjecció a Narbona	93
	2. L'emancipació: els bisbes Gotmar i Idalguer	96
	3. L'obra de consolidació. La canònica vigatana	99
	4. L'època de plenitud: l'arquebisbe Ató	103
	5. La crisi: assassinats i cisma	105
VIII.	<i>La cultura i l'art</i>	111
	1. L'escriptori catedralici: els còdexs i els documents	112
	2. L'ensenyament i l'escola catedralícia	118
	3. El bisbe Ató i el monjo Gerbert d'Orlhac	120
	4. L'art	124
	<i>Notes</i>	129
	<i>Índex d'il·lustracions</i>	155